

K.T.
ZANÎGEHA YÛZÛNCÛ YILÊ
ENSTÎTUYA ZIMANÊN ZINDÎ
ŞAXA MAKEZANISTA ZIMAN Û ÇANDA KURDÎ

XERÎBÎ LI HELBESTÊN HÊMIN Û SEYYAB

TEZA LÎSANSÂ BILIND

Amade
Yaseen Alî Mahmood

VAN-2017

T.C
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
KÜRT DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÊMIN VE SEYYAB'IN ŞİİRİNDE GURBET

Hazırlayan
Yaseen Alî Mahmood

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Nesim SÖNMEZ

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Yaşayan Diller Enstitüsü

TEZ KABUL TUTANAĞI
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Nesim SÖNMEZ danışmanlığında, Yaseen Ali Mahmood MAHMOOD tarafından hazırlanan “Xerîbî Li Helbestên Hêmin û Seyyab De” adlı bu çalışma, 21/08/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan(Danışman)	: Yrd. Doç. Dr. Nesim SÖNMEZ	İmza:
ÜYE	: Doç.Dr.Vecihi SÖNMEZ	İmza:
ÜYE	: Yrd. Doç. Dr. İbrahim SÜRÜCÜ	İmza:
ÜYE	:	İmza:
ÜYE	:	İmza:

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Murat DEMİREL
Enstitü Müdürü

NAVEROK	
NAVEROK	IV
Pêşgotin	VI
KURTKIRIN	IX
1. Destpêk.....	1
1.1. Pênaseya Xerîbîyê	1
2. RÊBAZEKANÎ HELBESTVANÊN BIYANÎ	7
2.1. Rêbazekanî Helbest	7
2.1.1. Rêbaza Hegel Di Xerîbîya Sîyasî De	7
2.1.2. Rêbaza Marks Di Xerîbîya Civakî De.....	8
2.1.3. Rêbaza Fîorbax Di Xerîbîya Ayînî De	9
2.1.4. Rêbaza Xerîbîyê Di Îslamê De.....	9
2.2. Xûrbetîya Giştî Rewşenbîran û Taybet A Hozanvanan.....	12
2.2.1. xerîbî hozanvana	12
3. CORÊN XORBETÎYÊ	15
3.1. Xerîbî Beramber Mirovan	15
3.2. Cureyên Xerîbîyê.....	16
3.2.1. Xerîbîya Civakî.....	16
3.2.2. Xerîbîya Fikrî	17
3.2.3. Xerîbîya Şexsî, Xweyî, (Ezî)	18
3.2.4. Xerîbîya Ayînî (Olî).....	19
3.2.5. Xerîbîya Coxrafî.....	20
3.2.6. Xerîbîya Aborî	21
3.3. Xerîbîya Wêjeya Cîhanê	22
3.4. Xerîbî û Wêjeya Kurdî	27
3.5. Berhevkirina Xerîbîya Her Du Helbestvan	38

3.5.1. Jin le hizru bînîa hêmin u seyab	43
3.5.2. Xwendin û Rewşenbîrî	45
3.5.3. Di Meydana Jîyanê De	47
3.5.4. Nexweşî û Koçkirin	48
3.5.5. Bihayê Hestan	50
3.5.6. Wêneyê Helbestan.....	56
3.5.7. Zimanê Helbestan (Hunrawan) Zimanê Rêzikên Helbestan.....	57
3.5.8. Helbestvan Di alîyê Gohdarvan De	60
3.5.9. Xerîbî û Behsa Xwezayê Li Cem Herdu Helbestvanan	63
3.5.10. Destnîşankirina Hêmin di Helbestên her du Helbestvana de	65
3.5.11. Zimanê Helbestan Li cem Seyab û Hêmin.....	67
4.WÊNEYÊ HELBESTAN	68
4.1.Wêneyê Helbest kêşan	68
4.2. Fikrên Rexnegirina Li Ser Têgehiştina Wêneyên helbestan.....	68
4.2.1. Wêneyê helbestan li gorî gelek rexnegiran pêktê ji	69
4.2.2. Fikrê rexnegiran li ser pênaseya wêneyê Helbestan	69
4.2.3. Rêgezên Wêneyê Helbestan	70
4.2.4.Efsane	71
4.2.5.Wêneyê Helbestan Di Helbestên (Seyab û Hêmin) De	72
Encam.....	79
JÊDER.....	81
Özet tez.....	86
ABSTRACT	89

Pêşgotin

Berhevkirina wêjeyî wekî beşekî girîng ya zanîsta wêjeyê ye, Di rexneya wêjeyê û ya hevçerx de taybetmendîyê xwe heye. Ji ber ku Berhevkirina wêjeyê alîyekî girînge ji bo bal xistina ser şêweyê wêjeyêye.

Hêmin û Seyab wekî du helbestvanê binav û deng yê wêjeya kurdî û erebî ya hevçerxin. Di alîyên xerîbî de çendîn xalên hevbeş hene. Bi şêweyekî afrêner corên xerîbî di nava mijarên wan de derdikevin. Me ev corê babetê ji bo lêkolîna xwe hîlbijartîye, ev xerîbî jî bi hestkirina deronî ye. Di encamê de derdikeve holê ku, mirov, xêzan, civak û welat bi van corê xerîbîyê di helbestên Hêmin û Seyab de dîyar dibin. Ji ber ku her du jî çend salan ji derveyî welatê xwe jîyan kirîne, ji ber sedema sîyasî bû. Hêmin ji ber hizra neteweya xwe û welatê xwe ji bajarê Mihabatê derketîye. Seyab jî ji ber hizra qewmî û welat ji bajarê Ebu Xesîbgundê cêkor ku girêdayî parêzgeha Besre ye derketîbû. Ev corê durketinê bû sedemê derketina xerîbîyê di nava helbestên wan de. Me jî baş zanî em di vê derbarê de vê lêkolînê binivîsin.

Ev Teze ji destpêkek û sê beşan pêkhatîye. Beşê yekem ji bo pênase û beşan hatîye dîyarkirin. Me di nav de beş û pênaseya çîrokên xerîbîyê pêşkêş kirîye. Her wiha di vî beşî de, di mijara duwem de beşê berhevkirina dibistanan hatîye dîyarkirin. Di mijara sêyem de jî min jîyan nama her du hunermenda xistîye weznê de. Min berhevkirina wan derxistîye di alîyê cîyawazîya wan di beşê sêyem de. Corên xerîbîyê di nava helbestên Hêmin û Seyab de hatîye eşkerekirin. Di heman demê de li ser armanca sedemên derketina corên xerîbîyê jî hatîye eşkerekirin. (Civak, hêz û ranyarî) jî tê de dîyar bûye. Her yek ji van corên xerîbîyê sedemekî xwe yê taybet heye.

Ji bo nivîsandina vê lêkolînê min her du rêbazên wesif û şîroveyê bi kar anîye. Her wiha ji bo bi serxistina pirojeya lêkolînên min berhevkirina pirtûkxaneya Emrîkî bikar anîye. Ji bo bi destxistina corê afirandinê û ciwanîya mijarê pêwîstî bi wêjeya cîhanî hatîye dîtin. Ji ber ku di nava van her du hunermendan de qet bandora hev

naskirinê nebû. Bi hêvîme ku ev Teza min berhevkirina hunerî a wêjeyî dewlemendtir bike.

Bê goman (Xerîbî) girîngtirîn û naziktirîn heste di nava helbestên Hêmin û Seyab de. Ji alîyê kesan ve girîngîyek baş a akamdemî û lêkolînê ji bo hunera Hêmin û Seyab ne hatîye dayîn. Kêmbûna çavkanîyan a di derbarê babeta min de.

Ev her du pirsgirêkên herî dîyarin. Di nava hemu alîyên lêkolînan de derdikevin holê. Em tekoşînê dikin û hewildanê dikin ji bo çareserkirina van pirsgirêkan. Emê di vir de bidîn eşkerekirin ku Hêmin û Seyab helestvanên di singê xwede xwedî sozin. Xerîbîya wan jî ewe ku herî zêde dewruberê xwe dîtine. Ev jî di jîyana wan de eşkereye û di rêya helbestên wan de hatîye dîyarkirin. Pêwîstîya wê jî bi hurbûnekî kure ji bo eşkerekirina wezna helbestan. Her wiha ev babet pêwîstîya wê bi wergirtina zanyarîyên zêde heye, di alîyê şêwe û naverokê de.

Yaku bihayekî rast dide her lêkolînekê wekî li jêr me dayî dîyarkirine: Tezek li ser ne hatîye çêkirin. Di wê bawerîyê deye ev babetekî nûye û lêkolînan bi westanekî zêde geştiyê. Ev teze gewherîye di corê xwe de. Ji ber ku di demê pêşde lêkolînek bi vî awayî li ser ne hatîye kirin. Girîngîyekî din jî ku pêktê ji hewildanekî jibo eşkerekirina alîyek din di helbestên Hêmin û Seyab de. Ew jî (Xerîbîye) (Namûyî) cîyawazêyên taybet di nava xwe de digire. Bi şêweyekî giştî bandora (xerîbîyê) di jîyana helbestvan de. Bi karanîna derbirînê di jîyana taybet de. Yan jî ew rewşên tê de derbas bûne. Jîrî û zîrekîya helbestvan piştgirîya min bû ji bo birîna bêçareyîyê. Karekî giran bû ji bo gehandina vê karê min bi vî awayî li ber destaye.

Girîngtirîn encama di vê tezê de pêktê ji: Eşkerekirina alîyê deronîya helbestvan û bandora derketina xerîbîyê di helbestên wan de. Şirîvekirina rêzikên helbestan, dîyarkirin û destnîşankirina wan rêzikên xerîbîyê. Xizmetkirina helbestvan di, destpêka temende bi şêweyekî taybet. Ji bo cîhana wêjeyê û rewşenbîrîyê bişêweyekî giştî. Agahdarkirin yan jî bamgkirina her kesekî ku armanc wan biçe di nava van alîyan de. Yan jî eşkerekirina alîyên helbestên herdû helbestvanan Hêmin û Seyyab. Şayenê behskirinê çend sedem hene ku ji bo ez hizra vê lêkolînê bikim

(Taseyî û xerîbî di helbestên hêmin u seyb) de, pêktê ji: Kesayetîya resen a helbestvan. Kesekê awriek li van dîyardeyên helbestvanan ne daye û dîyarkirin û eşkerekirina helbestên dîwana wan ne daye. Min ev lêkolîne hilbijart, ji ber ku min gelek xerîbî kêşaye dîtiye. Di gelek karên wêjeyî û helbestan de xuyakirina hêza xerîbîyê di felsefe, deronî, civak û sîyasetê de derdikeve. Çuye di nava civaka mirovatîyê de, Di hemu serdem û civakan de wekî rastîyekî berçav bi mirovan ve hatîye naskirin. Di destpêka çêbûna kombûna mirovan de hinek pirsgirêk bûne sedemê xerîbîya hinek kesan. Herî zêde tê xuyakirin ku ev rewş di serdema nû de derdikeve holê.

Di dawî da Ez pir spasiyan mamosteyên hêja û rêzdar ên beşê zimanê kurdî li Zanîngeha Yüzüncü Yılê dikim ku bi kedr û dilsoziyeke herî mezin bi me re westiyan. Her wiha ez pir sipasiya **Yrd. Doç. Dr. Nesim SÖNMEZ** dikim ku erkê serpereştîkirina vê lêkolînê li milî xwe girt. Her wisa vê xebatê pêşkêşî ruhê bavê xwe, diya xw dikim gelek alîkarê bi min kirîfe.

Yaseen Alî Mahmood

Van 2017

KURTKIRIN**Amd : Amadekar****B : Berg****Ç : Çap****J : Jimar****C : Cild****Ko : Kovar****R : Rûper****T : Tercume****Wer : Werger****Weş : Weşanxane****s.l.x : Silavên xudê lêbin****d.n. : dîwanî nali****d.h. : dîwanî hêmin****d.e.x. : dîwanî ehmedî xanî (mem û zîn)**

1. Destpêk

1.1. Pênaseya Xerîbîyê

Zarevayê xerîbîyê, lêkolîn û çavkanî li ser vê babetê bi asanî bi dest nakeve. Tenê çend corê xerîbîyê ê berçav bi dest me dikeve. Xûrbet heyînekî kevne li gel mirovatîyê derketîye holê.

Peyva Xerîbî, wesfeke ji bo wî kesîye ku hest dike li gel derdora xwe na goncêt. Her di destpêka civakê de xerîbî derketîye. Pirsgirêkên cuda cuda yên xurbetîyê bal kişandîye ser mirov, ev jî di çend alîyan de tê dîtin. Xerîbîya (Welat, Ol, Civakî, Coxrafi û Ramyarî).

Di zimanê Erebî de zarevayê (Axtrab- Xerîbî) ji (Xerb- îxrb Axtrb- Axtraba) hatîye wergirtin. Peyva xûrbet bi wateya awerebûn yan jî koçber bûn tê. Li gorî Rîşard Şaxt " Xerîbî tê wateya têkçûna aqil, ji ber ku di zimanê latînî de bi wateya ji destdayîna hiş tê. Îxlîcî, ji karketina hêza aqil yan jî hestên mirovan tê "¹

Gelek ji mirovên kurd bi tayber rewşenbîrên kurd corên xûrbetîyê kêşandîne. Gelek corên cuda dîtîne. Sedemên vê xûrbetîyê jî gelekî, ketina rewşenbîran a di nava şoreşê de bûye sedemê durketina wan ya ji welat. Ketina wan yan di nava jîyanekî nû de. Pêwîste em du xalan bidîn destnîşankirin û lipêşîya xerîbîya rewşenbîrane: Ya yekem peywendîya wan bi babetên azadî desthilatîya sîyasî û civakî ve heye. A duwem jî peywendîya wan bi rewşenbîrî û pirojeya netewî ve heye.

Gelek nivîsin li ser derbarê zarevayê xerîbîyê heya niha eşkere nîne. Tenê ya ku li berçave, cîyawazî û dijayetîya wan nivîsînên di vi derbarî de hatî nivîsandin, gehîştîyê wê radeyê xwendevan wisan hîs bike " Ku behsa çend beşên cuda dike. Ev jî di encama wê deye ku her kes li gorî fêmkirina xwe ev beş bi kar anîye "²

¹Rîşard Şaxt, *el-Ixtirab*, weş, el-î lim, beirut, 1979, r, 123. Kamil Yusif Hisên, *el-Qissetu'l-Erebiyye*, ed-Dirasat we'n-Neşr, Beyrut, 1980, r, 311.

²Xiyaseddîn en-Neqşebendî, *Namoyî*, Çapxaneeya Bedirxan, Ç.2, Silêmanî, 2004, r, 43.

Helbestvan ji hemu kesan zêdetir rastî êş û derdê dinava civakê de tê. Ji ber ku hestekî zêdetir heye, ji ber vê jî herî zêde xurbetî bi ser helbestvan de tê. Di îslamîyê de jibo me eşkere û dîyare beşê xûrbetîyê di fermana pîroz a Pêxber Mihemed (S.L.X.) de hatîye.³ [بدأ الإسلام غريباً وسيعود غريباً فطوبى للغرباء]³ Tê wateya Misilmanan bi kemînê destpêkirin, jimareyek kesên xerîb di nava bê bawerande dijîyan. Bi hema şeweyî îslam dizivire wekî destpêkê. Xerîbî herî zêde rewşekî deronîye rastî mirovan tê. Piştî wê jî ji xwezaya civaka xwe dur dikeve. Yan jî di nava gel, kesên derdora xwe û di nava civaka xwe de hest bi ne guncawbûna fikre bike. Di vir de " Kes rastî windabûnê tê, hest dike nikare bi şeweyekî giştî daxwazê hevîyên xwe ê wekî Bi xwe dixwaze nubûnê lê bike. Herdem ew di dil de tengîyê dikêşe wekî ku di vê cîhanê de cihê wî nabe û hest bi sistîyê dike."⁴

Ev corê xerîbîyê belkû ji bo pêkhatiya xerîbîyê bê gohertin. Wisan metirsîdartire" Ji ber ku ev corê xerîbîyê di wan kesan de derdikeve ku hest bi windabûna jîyana kesan yan jî yaxwe dike. Çend peywendî di nav deye rê nade bi zivire "⁵

Xerîbî wateya xwe ji xorbetîyê girtîye. Pêktê ji wan kesan ku ji xêzan û hozên xwe dur ketîne. Xerîbî gelek zore, hemû kesek nikare cilê xerîbîyê hilgire. Ji ber ku xwedî soz û sozdarîye mirove, wisa dixwaze mirovê xerib sebri hebêt li hember arîşeya jîyanê her weki peyva xurbe d nave ferhenga eyn) ya ferahdida hatye nvisin"

(الغربة الاغتراب عن الوطن، وغرب فلان عنا يغرب غربا , واغربته غربته اي نحيتة , والغربة

النوى البعيد⁶

Her wiha peyva (Xerb) di ferhenga lîsan ya erebî a İbn Mensor de bi vî awayî hatiye:

³Mihemed Nasraddin Alabanî, Sihsnan mace, *Aşktbe Alsalmeye*, Beyrut, 1986, 363.

⁴Yusuf Osman, Deronzan, *Witar û lêkolînewey Şikarî*, Hewlêr, 2000, r, 144.

⁵ Qeys Al nurî Alxtrab Asklae Haw mxhuma waqea, *Mcle Alm Alfkr*, Mclid Aleşr, 1979, r, 33.

⁶ Ebu Ebdrehman Alxlîl Bn Ahmd Alfrahûd, Ktab, *Elen*, Tehqîq, Alşqafîye, 1986, r410- 411.

الذهاب والتنحي عن الناس وقد غرب عنا يغرب غربا , وغرب وأغرب تغريبا : النفي عن البلد ,
والغربة والغرب : النوي والبعد , فيقال غرب عن الارض وأغرب اذ امعن فيها , والغربة والغرب (بضم الغين)
والاغتراب والتغرب:النزوح عن الوطن⁷ ”

Xerîbî pêktê ji" Mirov ji xwezayekê diçe xwezayek din. Bi corekî peywendîyekî rihî di nava singê wî de be"⁸

Mirov dema bi tenê be dikeve di nava hizirînê de. Êdî ev hizirîne gelek caran di gehe " radeya pirsyarên kevin ku cîhan di nava xwe de bigire. Lê belê bersivêkî bi bawer dest biwan nakeve, hinek caran jî rastî acizbûna xerîbîyê tê"⁹

Xerîbî pêwîstîya wê bi aramîyekî gelek heye. Ji ber ku bi tenêti " Xerîbî sebrê dixwaze rastî kesê neyê. Bi taybet kesê ku xwendinê ji bo xwe dihilbijêre yan jî ji bo ticaretê diçe cihekî, wekî me jê re ne hatibe qedexekirin. Mirov dema welatê xwe bicih bihêle wekî rêyek dur û dirêje. Lê belê xurbetî îcbarekî girane "¹⁰

Gelek caran mirov ji civak û nîştîmana xwe dur dikeve û rastî hestên xerîbîyê tîn. Yan jî rastî nexweşîyê tê " Di vê rewşê de eger mirovekî xerîb kesekî rewşenbîr yan jî wêjeyî be wê demê xerîbî bandorekî zêde li ser hizir û deronîya wî dike.¹¹

Îdward Seîd, di derbarê vî corê xerîbîyê de bi vî awayî pênaseya xerîbyîyê nivîsandîye. Xerîbî wisan dike mirov xerîb û koçber be di jîyanê de. " Ji ber ku li gel derdora xwe a nû bi temamî na sazê, ne bi temamî ji bûrîyê xwe xilas dibe. Nivîya wî geşte û nivîya din jî koçîye. Di alîyekê hesreta nîştîman di kişîne û di alîyê din de jî xwe nîşa kesên derdora xwe dide. "¹²

7 Ibn Menzûr, *Lîsanu'l-Ereb*, Daru Sadir Beyrut, 1956, c3, r, 637-639.

8 Serkewt Bûnconî, "Xurbet le Şiirî Nwêy Kurdî", *Raman*, Hj. 48,2000, r, 51.

9 Serkewt Seîd Qadir, *Namoyî Le Romanekani (Selah Eumer) da*, weş,selam, Hewlêr, 2011.r,22

¹⁰ Hevdîtin Legel Mamosta Ebdula Hisênzade, Şemme, 23,4,2016, Seet,9, beyanî.

¹¹Muhemed Salih Ebdurehîm *Namoyî Le Şiirekani Rostam Bacalanî Da*, weş,rêga, 2013, r, 10.

¹²Edward Seîd, "Namoyî Ronakbiran", *Kovarî Gelawêj Nwê*, hj.45,weş,serkewt,1998, r ,10

Xerîbî rewşekî birînekî di navabera mirov û xelkên din deye. " Ev rewşe bi şêweyî hişyarî yan jî bê hişyarî çêdibe. Piştîre dibe encamên wê aktîv be ev jî wisan mirov dike berbi rizgarbûnê ve biçê. "¹³

Hinek caran xerîbî tê wateya durketinê. Yan jî tê wateya durxistin yan koçkirina wan ji niştîman, kesûkar û heskirîyên wan. Xerîbî ezmûnekî mirovî ya êş bexşînê ye. Her wiha tê wateya durketina ji xelk û welat. Xerîbî gelek caran êş bexşe dema mirov ji niştîman û welat dur dikeve, ev durketin jî ne bi xwestek be, xerîbî wekî îşkencê tê. Mirov çî ji durketina welat çî jî durketina ji lehîstokên zarokatîyê hemu hilgirtina dildarîyê ye. Xerîbî di hemu serdeman de derdikeve. Lê belê tenê di yek şêweyê de dernakeve kû ew jî dibe çend şêweyek: " Sedemên çêbûna wê dizivire ser du tiştan, yek rewşenbîrîya mîlî, a duwem jî zêdebûna bicîhbûnan. Lê belê peyva xerîbîyê çend wateyên xwe hene. Ev jî hestkirina bi êş ya di nava singê mirov de. Em dikarin bêjin mirov dibin du cor: Kêmasîyek bi temamî dikare çareserîya xurbetê bike, lê gelekî jî nikare ji ber bêhêziyê " ¹⁴

Helbestên ji bo vegotina hestên hozanvane û tê de xemên xwe direvîne. Ji ber vê jî Ebdûlayê kurê Rwahe di derbarê helbestê de dibêje : " An eşer şî yxtlc fî sdrî fîntlq be lsanî "¹⁵wate:Hestkirin beşekî singê min di livîne û di devê min de derdikeve. Di dirêjahîya dîrokê de helbest wêneyê dil tengî û xûrbetîya komek helbestvana bû. Lê belê ev nayê wê wateyê ku wêneyê babetekî di hemû serdeman deye. Belku ji serdemekî heta serdemekî din tê gohertin." Şêweyê xûrbetîyê li cem helbestvanê ciwan ronî û hêsanî têdeye. Berhevkirina rewşa jîyana xwe a ciwantî, dibe wêneyê rastî ê gelek helbestvanên wî serdemî. Ji ber vê " Şêweyê xorbetê ji xwe re ne hilbijartîne, belkû gelek sedemên bi hêz bi ser wande hatîne. Wekî xwezaya jîyanê, jîyana ladî, zagonên hişk û sedemên aborî. ¹⁶

¹³Edward Seîd, "Namoyî Ronakbiran", 1998, r. 12 .

¹⁴Kamil Yusif Hisên, *el-Ixtîrab, yel-Qissetu 'l-Erebiyye*, ed-Dirasat we'n-Neşr, Beyrut, 1980, r.49 *Rîşard Şaxî*, el î lim 1979 ,r.322

¹⁵Ibn Ebd Rebbih, *el-Iqdu 'l-Ferîd*, Daru Nesr, Dimeşq, 1980, V, 128.

¹⁶ Kamil Yusif Hisên-Mahir Hasn Fhmî, *el-Henîn we 'l-Xurbe fi 'ş-Şiiri 'l-Xerbiyyi 'l-Hedîs*, Daru Nesr, 1981, r. 47.

Dema em dibînin komek helbestvan hest bi xorbetî û nîştîmanê dîkin, heyînekî xwezayîye. Durketina ji nîştîman wekî têbînîyekê di hestên Abn Mlhm Alxzaeî, di helbestekî sozdarîyê de rêdike ji bo nîştîman û zarokatîyê.

افي كل عام غربة ونزوح اما للنوى من ونية فتريح

¹⁷Dihemî sala xurbet u cihê tune mirin nayet binêre u derbaz bim,

Mirov hinek caran bi xerîbîya xwe jîyanê berdewam dike. Xerîb bûn armançeke di rewşekê de " Mirov bi xerîbî jîyana xwe dibe ser. Yan jî ji xwe xerîb dibe nikare li gel civak û derdora xwe bi şêweyekî asanî û xwezayî li gel civakê dirêj bike. ¹⁸

Gelek caran xerîbî durkedine ji kesayeta xwe. Hinek caran jî xerîbî xilasbûna kese ji civak û bi giştî retkirina hemu heyînê civakêye. Lê belê hinek caran xerîbî berfirehtir û kurtir dibe dema kesek dur dikeve ji xwezaya derdora xwe û civakê giştî. Xerîbî derketinekî negatîf a civakîye. Kes nikare li gel wan be û ret dike. Gelek caran nikare goherînê çêbike, neçare hewildanekê ji bo cîhanek din bike. Tenê bixwe rêvebir ê wê cîhanê ye. "Gelek caran kurtir dibe di gehe wê merhelê ku kes hertim ne xerîb be. Belku li dijî kesan jî be û reftarekî hişk jî bikar bîne. Ev jî wê radigehîne tundî û hişkî derketina xerîbîyê ye û qonaxekî piştî wêye. ¹⁹

Mirov dema bi tenê dimîne dikeve di nava hizran de. Êdî ev hizirîne jî di gehe merheleyekê. Lê belê bersivekî bi bawerî dest nakeve. Hinek caran jî rastî acizî û xerîbîyê jî dibe. Ya ku di vir de alîkarîya wî hizrî dike bi tenê bûna wîye. Li gorî Ferhenga Xal, xerîbî rewşekî deronîye, wateya bê xwî û bê keyfî radigihîne. Di wê ferhengê de beramberî wî kesê ku rastî vê rewşê hatî re ku kesê xerîbe tê wateya xerîb

" 20

¹⁷Mahir Hesên Fhmî, *el-Henîn we'l-Xurbe fi'ş-Şiirî'l-Xerbiyyi'l-Hedîs*, r. 14

¹⁸Aram Muhemmed Qadir, *Namoyî Le Şiirî Kurdî da, Krmancî Xwaro, 1975-2000*, Silêmanî, 2007, r. 7.

¹⁹Serkewt Seîd Qadir, *Namoyî Le Romanekanî Selah Umer da*, Hewlêr, 2000, r. 55.

²⁰Qadir, *Namoyî Le Romanekanî Selah*, r. 67.

Xerîbî heyîneke di hemû mirovan de heye. " Lê belê ji kesekê ta kesê din tê gohertin. Ev jî bi cîyawazîya di pişe, asta xwendin, palpişta deronî, civak û aborîya ku kes tê de dijî. Her wiha li ser pêkhatayen wekî Bîyolojî, deronî û tendirûstîya deronîya kes di sekine. ²¹

Tê dîyarkirin ku xerîbî di serdema niha de komek alîyên cuda girtîye, di alîyê sîyasî aborî û rewşenbîrîyê de. Ev dîyardeye di encam çend sedemên navxweyî û aqilî de tê gohertin. Ahmed Mşarî Aloadî, di vê bawerîyê deye : " Xerîbî yek ji wan pirsgerêk, qeyranê deronîya civakîye. Li jêr çend sedemên ducarê mirove. Çavkanî ûfaktura (Xerîb) di çavkanîyan de derdikeve û bandorê li ser hest, hişê kesayetîyan dike. Lê belê encama wê yeke ew jî birîna mirovane ji resentîya wan. ²²

Ne şerte ku hemu sedemên xerîbîyê ji bo fakrûrê bizivire. Ji ber ku sedemên hinek corê xerîbîyê xwedî fatûrên kesîne. Mînak; Ji xwe xerîbûn û ji hebûnê xerîb bûn xwedîyê faktûrekî nav xweyîye. Dema radeya acizîya singê mirov ewqas bilind dibe wisan lê dike hest bi xerîbîyê bike. Bi taybet jî ev rewşa xerîbîyê li cem mirovê rewşenbîr xwedî têgehiştin be.

²¹ Ahmed Mihemd Akzebî, *Ilmu'n-Nefs en-Numuw*, Daru Zehra Eman, 2002, r. 436.

²² Qadir, *Namoyî Le Romanekanî Selah*, r. 7.

2.RÊBAZEKANÎ HELBESTVANÊN BIYANÎ

2.1. Rêbazekanî Helbest

Xerîbî di hemû serdeman de heye. Lê belê bi heman şêwe dernakeve gelek dîyare û heye. Li jêr vê navnîşanê de du sedemênwê yên bingehîn hene ew jî pêktên ji : Rewşenbîrîya neteweyî û rabûna niştecihan, xerîbî hesetekî bi êş tenêti û du dilî di deronîyê de çêdike. Li ser vê bingehê em dikarin bêjin mirov du core : Hinekê em dikarin cuda bikîn hêza çareserkirina xerîbîya wan heye. Gelek ji vê hêzê ji dest dayîne. Eva ku niha derbarê xerîbîyê de behsa wê tê kirin berjengê gewherê mirovan destnîşan dike. Her wiha jîyan jî bê xerîbî nabe, ya ku divirde jî girînge hêza mirovan a ji bo çareserîya xerîbîyê ye.

2.1.1.Rêbaza Hegel Di Xerîbîya Sîyasî De

Firidrîk Hegel (1770- 1831 z) tenê ji bo azadîya xerîbîya wateyê hîlbijartî bû. Dagirkirina mirovan ji bo (Azadî) yê û her wiha cudakirina wê ji (Xerîbîyê).Li jêr xerîbîya mirovan de xebata sîyasî û xebata ayînî nêzîkî hev kirîbû. Rêkxistina Împeratorîya zordar bergirî kir di Elmanya de . Her wiha destora îstîqratî ya azadîyê bû bangeşeyek ji bo bawerîya bi aqil kirinê. Êrîşî ser Kilîsê kir ya ku navê wî di anîn Lahot Kenhotî wşk. Ji ber ku peymangeha (Tuîncn) ya ayînî xilas kirîbû. Heyîna vê xerîbîya sîyasî di encama sitema rejîma sîyasîye Di encama hewildana kilîsê de ji durxistina kesane. Ji ber wê jî Ayîn û Sîyaset (heman lîstîk encam dan. Ayîn ev fêrî xelkê kir ku armanca sitemkaran bû: Sivik temaşekirina mirovatîyê, nekarîna mirovan ji gehîştina armancê. Her wiha derxistina aramancê bi tekoşînekî taybet)²³ .

Ji ber wê jî Hegel bangeşeyek ji bo karê sîyasî dikir. Navê wê jî kirî bû Ayîn, wateya ayîna dawîya mirovatîyê radigehand. Li cem wî di gehe bi dil û soz ku serpêça ayînê babet bû: Ayîna Lahot Kenhutî wşk. Ev li jêr gehîştina (Ruhê Gel) di

²³Mucahîd Ebdulcebar Elam, *Eqil û şoreş*, Çapxaney Hars, Bexda, 1981, r,32 .

rêya dewleta Yunanî carek din diçe ji bo bingeha şoreşa Firansî. Ev jî buye sedemê xerîbîya hegêl xerîya xwe rihî û deronî. (Eger rih hêza razana rastîyan nema di vê cîhanê de wê demê rastî bi dest dixin. Di dawîya vê cîhanê de demekî dijwar namîne di navbera dewlet û hizrê cuda de)²⁴ . (Nehiştina xerîbîyê encamekê dide, di rêya zalbûna hişyarîyan ji bo beşkirina derketina yekêtiyê û kesayetiye bidestxistina azadiyê)²⁵ .

2.1.2. Rêbaza Marks Di Xerîbîya Civakî De

Karl Max (1818-1883 z) eşkere dika di nava rexneya civakê abrorîyê de dijwariyekî a dewlet û Burjuvazîyê de nîne. Wekî çawe nîşan daye, diwartî rikberîyekî navxweyî a civaka burjuvazîyê ye. Ji ber ku rewşa aborî û civakî taybete bi sud û kelûpelê bihadar, ji bo çêkirina mirovane.

Ji ber ku xweza rêbazekî sermayedarîyê bende li ser (Mirovatî û birsitî). Bi sedema dabeşkirina kare û kar jî di vê sayê de dabeş dibe ((Derketinek pesend û guncaw ji bo dewlemenda lê belê dibe sedemê kêmkirinê ji bo karkeran))²⁶ .

Li gel vê jî ((Karker milkê xwe nîne, milkê kesekî dine))²⁷ . Hêzek heye ku nunertîyê dika bi vî awayî ((Sermayedarî mirov çêdika lê dema ku mirov ji bo xwe sermayedarîyê çêbike))²⁸ . Karker û afrêner li gorî Marksîyan pêktê ji xebatkarê xerîb ku karker afrênerê şaristanîyê ye. Ew jî pêktê ji xerîbîya bingehîn û sermayedar. Sermayedar hêzekî civakîye ji ber wê jî xebatkar jî pêktê ji xerîbîya karê xwe.

Marks, pirsgirêka xerîbîyê bi vî awayî dîyarkir. Li ser bingehê nû, bi wêneyekî nû kî rexne bi giştî pêşkêş dika ji bo her du hizrên însrubolojî. Amaje bi vê dika naveroka dîroka aborîyê dîyar kirîye. Çavkanîyên darayî eşkere dika .

Yek ji lêkolînavan (Xweza sermayedara mirovatî û kesane. Ev şibandin jî ji bo nehiştina xerîbîyê di nava şaristanî û mirovatîyê de. Dema ku ew cîyawazîya

²⁴ Murad Wehbe, *Xorbet Roşenbîrî Gerdun*, Govarî Cîhanî Hizr, hj, 10, 1979, r, 100 .

²⁵ Mehmud Receb, *Xorbet*, Çapxaneyê Nur, Bexda, 1975, r, 175 .

²⁶ Karl Marks, *Destnîwîsekani Sali 1844, Aborî sîyasî û Felsefe*, weş, Hewars, 1977. r, 174 .

²⁷ Karil markis , r174.

²⁸ Murad wehbe , *el-îxtirab weluuhide, mecelet Alim elfikir*, hj, 10, 1979, r, 103.

civakî namîne, her wiha di rêje kêşanê de dibe sedemê ne hiştina xerîbîyê û xerîbîya mirov û xerîbîya şaristanî ²⁹.

2.1.3. Rêbaza Fîorbax Di Xerîbîya Ayînî De

Lodvîc Fôrbax (1804-1872) Yek ji xwendevanê Hegel, lê belê ew ji rêbaza mamostayê xwe derketîye. Rêbazek danî ku derdikeve ji hebûna xweda û ayînê. Retkirina ji bîrkirina azadîyê bi taybet Hegel ji dewletê girtîye. Her ji ber vê jî metirsîya zivirand amaje kirî bû retkirî bû li ser xerîbîyê (Sifetê milkdar) kurt kirina (alîyê bi cihkirina wê fêmkirinê li ser hişyarîya ayînî û ramanê felsefê .³⁰ Ji ber ku xerîbîya ayînî (Bingeheke ji bo giştî xerîbîyên felsefê, civakî, deronî û laşî)³¹ . Li gorî fikrê wî ayîn cewherê hemû rejîmekî sîyasîye ji ber wê jî mirov pêwîstî bi (Şerîeta dewletî û xebata mirovane ne bi şerîeta dewleta mesîhyetê)³². Fîorbax, pirtûkek a cewherê mesîhyet wekî alîyekî hîlbijard ji bo rexnegirtin di ayîna mesîhyetê de. Di alîyê ayînê de bi şeweyekî giştî, her wiha hest bi rexne girtinê di giştî wê felsefeya ku piştgirîya ayîna Lahot dikir. Bi şeweyekî çawanî û têr raman li cem wî xerîbî di vê çîrokê de destpê dike. " Lana" dibe " Alaxr " Ji ber vê jî amaje bi lahotîyê dike, wekî nexweşîyekî deronîye. Her wiha cîhanê jî gunehbar dike bibê reftarî, hejarî, rihî û zanistî. Li gorî vî ramanî Fîorbax bi vî awayî dawî lê tîne. Hêza ayînê di çêkirina kesayeta mirov deye ku xwe pê diparêze. Rastî pirsgirêkan tê.³³ Lê belê nehiştina xerîbîyê li cem wî ew dizivire ser karê hizir, kontirolkirina heyîna xwezayî û zivirîna wî a ji bo rastîyên destpêkê. Piştî jî azadîya xwe bi dest dixê

2.1.4. Rêbaza Xerîbîyê Di Îslamê De

Îslam hat ve gotina xerîbîyê eşkere kir, li ser asta rewşenbîrî, sîyasî û aborî de. Lê belê piştî belavbûna bangeşeya (Propaganda) îslamê , bi lez îslam çû jêr barê xerîbîyê. Heya wekî destpêkê lê hat, derbaz nebû misilman bi xerîn wesif kirin.(Fitne gomanbarî û ajaw belav bûn, bi têkçûna sîyasî û li ser nakukîya ayînî bû xerîbî. Bi

²⁹Mihemed Riza Cehfer, , *Xerîbî Le Şîrî Erebî Hawçerx*, Zankoy Kerkuk, weş, selam. 1990, r.14.

³⁰Yusra aureheman, *teteur elfikir elfelsefi*, weş barudî, 1970, r.45.

³¹Hisên Henefî Xerîbî Ayînî Layî Fîorbax , Govarî Hizir, hj, 60, 1979, r.44 .

³²Hisên Henefî, r.45 .

³³Hisên Henefî, 45

dizî çû nava deronîya xelkê de.Çi evxerîbîye erînî be yan jî nerênî be.)³⁴ Fermana (îslamyetê bi xerîbîyê re destpêkir û bi wê dizivire) Mînaka xerîbîyê ji me re eşkere dike.

Misilman di pêşerojê de li alîyekê di alîyê din de jî ((îslam hemû xelkê di nava xwe de girtîye, bi çend astekê misilman û bawermend hevdu digirin li ser pileya xerîbîyê:

Pileya yekem : Xerîbîya misilmanan di nava xelkê de. Pileya duwem : Xerîbîya bawermendan di nav misilmana de. Pileya Sêyem : Xerîbîya zanayan di nava bawerdaran de))³⁵. Xerîbîya zanayan bi hêztirîn corê xerîbîyê ye ku hejmarekî kêmin di nava xelkê de û kêmtir xelkê dibin.

Li gel serdema fetihîya îslamê şeweyê nu di xerîbîyê de derker. Bi eşkereyî derketîye holê ku xerîbîyê bi dizî ketîye di nava kesên misilman de.

-Rengan: Derhênerê çewsandina hozane di encama girêbesta civakê de. Ev jî ruberuyîya sîyasîye ku gehîştîye pileya sîyasî. Girtina dest a desthilatdar. Piştî niştecihî evan rolekî hebûn di derketina rengên xerîbîyên cuda cuda, hinek caran jî derketina wan bihevre.

Hinek lêkolînavan babeta xerîbîyê piştrast dikin. Sedemê bingeha xerîbîyê ayîne. Di enskilopedîya felsefeya erebî de hatîye, hebûna xerîbîyê dizivire ser sê ayînê asmanî (Yahudî, Mesîhî û îslam). Yahudî û mesîhî bi awayekî taybet lêkolîndikin (Xerîbîya mirov di cewher de ye dema ku Yezdanê dilovan ji biheştê dur xistîye, rêkirîye ser erdê.)³⁶

Di hizra îslamê de em dibînin ku balê têxe ser vê wateyê ku dizivire ji bo ayeta Quranê.Dema hat xwarê Adem eşkere dike rêdike ser erdê li gel hevsera xwe di beheştê de. İbn Erebi dibêje : ((Yekem xerîbîya rastî mirovan bê ewe ku hebûnekî

³⁴Fetah Xelîl, *Xorbet Le îslamda*, Govarî Hizir,hj,66,weş,Nur, 1979,r,84-85 .

³⁵Fetah Xelîl ,r87 .

³⁶Sadiq hîdaet, *El-îxtirab fî elfen dirase elfikir erebî elmuhasir*,weş hurîe, 1977,r46 .

hestî heye û dure ji niştîman. Xerîbîya niştîman di wî temenî deye ku di zigê dayîka xwe debûyîn. Rehma dayîka me niştîman bû dema em ji dayîk bûyîn xerîb bûn))³⁷. Fêmkirina xerîbîyê di ayînê de tenê derbaskirina pêşketinekê ye ji bo wateyekî asan. Dîyar kirîye di rêya hebûna zanîstê û felsefeya kevin ev fêmkirine li cem (Eflatonîyan) di rêbaza (Feyc) de ku dibêje : Cîhan û jîyan tenê şoravêke li cem kesên rast. Bingeha hebûn û çavkanîya hemû tiştê ye.) Ew mînakên pênaseya xerîbîyê dikin, bi şêweyekê eşkerene ku pêktên ji van pênaseyan. ((Alhorûî Alansarî) di pirtûka ((Mnzal Alsarîn)) de derbarê xerîbîyê de pêktê ji ((Fermanekê amaje bi tenêbûnê dike))³⁸

Hemû ewe tenêbûnê biwê wesfê ve pak dure ji hevrêgezîyê. Ew xerîbîye di nava wan de yan bi tenê bûn yan jî bi laşê bi kartine. Erkê tenêbûnê bi laşre pêktê ji xerîbîya niştîman. Ev xerîbîye hevbeşe di nava hemû xelkê de.³⁹ Hemû xelk di mala xwede xerîbin. Ji ber ku pêknayê ji mala dawî û ne ew maleye ku ji bo wê derketîye. Pêximber (S.a.s) Ji bo Ebdulayê kurê Emer di fermîne أو عيش في الدنيا كأنك غريب (عابر سبيل) ((Bijî di cîhanê de wekî xerîbek yan jî wekî rêbare))⁴⁰ (Lê belê xerîbîya kar pêktê ji xerîbîya kesên karsaz Ji xwedê tirsîn di nava xelkê sitemkar de û xirap kar. Xerîbîya rastgo di nava derdorê û xerîbîya zana jî di nava ne fêman de. Xerîbîya Erke Hreî Alansarî bi vî awayî pênase dike ((Xerîbî di destxistina rastîyane ku pêktê ji xerîbîya kesê pipor. Ji ber ku kesê pipor wekî nava xerîbîyê dibîne. Hilgirê zanîstekêye yan jî derhênerê firehe û yan jî radibe bi wêne kirinê, bicih kirinê yan jîdide pişt navekî xerîb bûye. Xerîbîya pispor ((Xerîbîya Xerîbe)) ji ber ku ew xerîbîye cîhanî paşeroje))⁴¹. Bi wî awayî ku behs kir xerîbî bi wateya îslama xerîbûye, di jîyana civakê de ne rasye û xerîbe.

Xerîbî bi rengdayîna jîyanê û firyoderan bûne rêyekî erênî û nerênî. Du desthilat daran hikim kirîye, desthilada fermanrawan û desthilatdara nefsi. Bi daxwaz

³⁷Men Bn Zadi, *Al sure Al-felsefe Alerbîye, Alclld Alawl*, Dar, elhurîe, Ç,1, 1966,r,79 .

³⁸Ebdule Bn Mihemd, *Menzl Alsalikîn, Alhrûî Alnsarî*, Ç,3, Çapxaney Çira,2009,r,126 .

³⁹Fetah Xelîl, *Xorbet Le îslamda*, Govarî Hizir, 1979,r 93.

⁴⁰îbin Qîm Elcozye, *Mdrac Alsalkîn*, Ç,3, Çapxaney Hars,2000,r,126 .

⁴¹Ebdule Bn Mihemd, *Mnazl Alsarîn, Elhrûî Alnsarî*, Ç,3, Çapxaney Çira,2009,r,128 .

û li ser daxwaza cudakirn xelkê bûye.Rejêmekê rihî di navxwede cih girt û di deronîyê de. Hestkirina bi parêzîyê ku cihê rejîyama sîyasî digirt tirs dixist dilê misilmanan de)) . Piştî xirabûna xwestekan têkbirin.⁴²

2.2. Xûrbetîya Giştî Rewşenbîran û Taybet A Hozanvanan

2.2.1. xerîbî hozanvana

Xorbetî, rewşenbîrên kurd û helbestvan û mirovên kurd dinalîne. Di navde û cihên ku rewşenbîr tê de dijîn derdikevin holê.

Dema derketina nediyar a xorbetî, rewşenbîr jî ji ber wê cîhanê ret dikan. Ev cîhana ku rewşenbîr çêdikin ne bê sude. Xorbetîya kevin, aborî, dîrok û serdemî hemû bi ser hevde kombûnecivak jî wan dagîr dike. Behskirina rewşenbîrên kurd bi giştî bi goherînî ji bo behskirina hozanvanîyê. Li gel giranîya jîyanê û hilweşandina civakê belavbûna xerîbîyê serhîldide. Di alîyek din dejî zutir ji kesên din rastî derdan dibin. Ji ber ku " ⁴³Hestekî hêzekî demikî heye, ⁴⁴ji ber ku hozanvan jîyanê dibîne ruberûyê hêvîyan tên. Hestê hozanvan ji bo jîyan û azadîyê gelek girane. Giranîya civakê jî dibe sedemê durketina ji derdor" (Goherîna di hestan de hestên xerîbîyê fireh û teng dike. Di xwe de van hemûyan komdike û ezmûna helbstan jî di xwe de komdike.⁴⁵

Li gel vê jî hozanvan bi xwzaya xwe di jîyana xerîbîyê de dijî. Neçar dibe her wekî, Yunc dibêje : " Mirov tê gohertin di kare bê hest be di jîyana mirovatî de derbikev.⁴⁶ Di nevçûna van hestan de girêdayîye. Bi taybetî sedemên sîyasî û aborî du sedemên serekî yên xerîbîyêne di serdema nû de. ⁴⁷.

Sinorê xorbetê tenê bi rihê niştîmanî ve ne girêdayîye. Belkû ev sinor derbazkirîye ji bo xorbetîya zimanê dayîkê. Dema ku hozanvan dibîne bi zimanê bîyanî di axive wekî Nalî dibêje :

⁴²Ebdulla Alsadq Mehmud *Xorbet Alzîl*, Mcle Alfsul, Mcle,4,1984,r,132.

⁴³ Feîsel Derac ,*elmuseqef elerebî*, weş el-hedase 2000,t2,r120 .

⁴⁴ Elî ebas eluan, *tetewr elşîhir elerebî elhedîs fî elîraq*, weş,nur 1983,r91.

⁴⁵Ebdelkerîm Razî ceher,*remad elşîhir fî elbunîe elmeuzuhîe u elfenîe*,weş elseqafe,bexda 1995,r80.

⁴⁶Îzedîn îsmahîl ,*raveî derunî wêje* ,weş wişyr,hewlêr,2001,r35 .

⁴⁷Îzedîn îsmahîl, *Rave deronî wêje*, r,91

Em şerhî derdî xorbete, lem sozî hîcrete.
 Dil renga bêbe aw be çawa bikat obûr.
 Aya meqamî rûxsete lem beyne bêmewe.
 Ya meslehet teweqûfe ta yemî nefî sor.
 (Nalî) le şewqî tûye : Denêrê Selamî dur.....⁴⁸

Hozanvanan jîyana tehil ya xorbetîyê tamkirîne, dure ji nîştîmanê û xorbetîya giran dîtîne. Her wiha zimanê helbestan heman zimanê rojane yê asanî ê mirovan nîne. Li gorî corê peyvane û corê ferhengî û watasazîye. Belku zimanê helbestê core zimanekî bilinde bi wateyan ve girêdayîye. Ji ber ku ziman di çarçûveya cîhana xwe de amraza wesfîye. Di berhemên wêjeyê de çavkanîyekî rojane û lîvînekî hûr ya hestîye. Di rewşa yekem de erka delalîyê heye. Di rewşa duwem de jî erkê nîhayî heye, mînakek ji wan helbestane ku rastî xerîbîyê hatîye. Di nava helbestên Rostem Bacelanî de tê gotin. Ev helbest tê wateya armanca xerîbîyê û core zimanê nîhayî bikartîne. Herî zêde pêktê ji hevsengîya di nava peyvande" Ev jî herî zêde ji bo bexşînê bi bandore. Her weku dibêje :

Tarmayî wek sêberî balam biçûk debêtewe.
 Gewretirîş debêtewe.
 Txubê grdu lendu kolan û cogele û şeqamekanîş debezênê.
 Em kirdare peywendî be minî xerîbewe heye.
 Eger min nebim, em kirdareş bûnî nabê.⁴⁹

Xorbetîya helbestvanan ji ber koçkirina xwesteka xweye. Hozanvan Bêtoş ev jî bûye sedemê çêbûna wêneyê dil tengîyê. Bêtoş jî di xorbetîya xwe de dibêje :

Ala hî bîtoş waknafha altî	Ykad yruî alsadyat srabha.
Mrabe îzrî balebîr rxahmî	Wthza balvbî alnfor keabha
Blad bha hl şbab tmamî.	Wawl arç ms eldî trabha.
Lqd kan lî mnha erîn wkan mn.	Mqamî lha shb skob rbabha.

⁴⁸Mela Ebdulkerîm Muterîs *Dîwanî Nalî, Lêkolînewey*, r, 206

⁴⁹Mihemd Salih Ebdulrehman, *Namoyî Le Şîhrekani Rostam Bacelan*, zankoî sileîmanî 2013, r, 47

Wlkn deanî laxtrabha meşr	Xyap ajalawahwal mac ebabha.
Fha crtha hcr alhsam qrabh.	Elî rxmha tbkî elî hçabha.
îez elî alansan tudîh nurh	wsud cead an tnaî şbabha.
Werb qçaya la aba hsn lha	bha bed abeadî fcl msabha.
Feûçt enha fî axtrabî rfea.	Mn aldhr yeî alnîrîn glabha.
Wmn îglb alelya îcb kl fdfd.	Wan sawrth asdha û jabha. ⁵⁰

Bi vî awayî cihgirîya helbestvana di jîyana xorbetîyê de cihê xwe girtîye. Gelek ji wan êşa xorbetîyê kêşandîne " Qorbanîyan rêrewa xorbetîyê jî heye derketina qorbanîyan jî pêktê ji ruberûyê⁵¹.

⁵⁰D.Elî mehmoode ali elpişderî ,*Terîqet elbesahîr îla hedîqet elseraîr ,elelame elbêtuşî* ,dirase we tehqîq wş nur 2011,r 35 .

⁵¹ Mehemed razî cehfer,*elxurbe we elîxtirab fî elşhîr elerebî elmuhasir*,weş,sebah1988,r44.

3.CORÊN XORBETÎYÊ

3.1. Xerîbî Beramber Mirovan

Xorbetî rewşekî herî girane, beramberî mirovan tê. Sedemên xorbetîyê jî evin; alozbûna jîyanê, berfirehbûna aqilê mirovan, Pêşketina zanîstê, teknoloji û daxwazîya pêwîstiyên mirovan. Belkû li gel kesan giranbe dema ne zane çawe li gel rêve biçe. Xorbet bi hemû corên xwe durketine ji nîştîman, xalfetekî deronî û pêdîvîye li ser kesan. " Her wiha mirov xwe bi bihayan ve xerîkkirin û durketin, pişt goh xistina biha manewî. Xwe di çand, reftar û peywendîyên civakî de dibîne.⁵²

Di fermanekî pîroz de Ebû Horeyre şîrove dike. Pêximber Mihemed (S.a.s) di fermîne :

(ستكون فتن , القاعد فيها خير من القائم , والقائم فيها خير من الماشي , والماشي فيها خير من الساعي , ومن يشرف لها تستشرفه , ومن وجد ملجأ أو معاذا فليعذبه)⁵³

Bê goman rojek wê were mirovê di cîhana xwe de hest bi xorbetîyê bike. Ev acizî û zehmetîye beramberî reftarekî bilind dibe. Di demekê de raftar rastî nizimbûn û roxanê tê. Kesên di nava civakê de jî rastî xerîbîyê tên. " Lê belê kesên ciwan ê baliq ji hemu kesên din zêdetir rastî xerîbîyê tên. Ji ber ku gelek hestiyarin, ji bo vê jî ev rewşe û goherîne arîkarîye ji bo ji hemû kesekê zêdetir rastî xorbetî û xerîbîyê bibin. "⁵⁴Em dikarin bêjin xerîbûn pirsgirêkekî mezin a ciwana ye, di hemû deman de singê ciwana digire.

Wekî me dayî eşkerekirin jî beşê xerîbîyê beşekî berfirehe. Her yek ji wan li gorî pisporîya wan ev xorbetîye bi ser wan de hatîye. Her yekê li gorî xwe pênase kirîye, ev jî bûye sedemê corên xerîbîyê berfireh bibe. Ji ber ku mirov hertim beramberî tiştên nû xerîb dibe.

⁵²Serkewt Sedî Qadir ,*Namoyî Le Romanekani Salih Umerda* , weş,selam, 2011,r79

⁵³Rwa Albxaî, 3601,w muslim, 2886

⁵⁴Kerîm Şerîf Qereçetanî, *Hendêk Nexoşî û Giriftî Deronî û Komelayetî*, weş,aras,2013 r, 45 .

3.2.Cureyên Xerîbîyê

Li vir emê behsa van corên xerîbîyê bikin ku me di şeş xalan de daye dîyarkirin.

3.2.1.Xerîbîya Civakî

Xerîbîya civakî wekî corekî xerîbîya ne goncaw a li gel derdore. " Xerîbîya civakî,, wate nebûna armanca civakê li cem kesê xerîb. Bi şeweyekê nikare reftar û hizir xwe pêşkêş bike. Kesê xerîb wisan hîs dike, eger bi xwaze armanca xwe derbixîne na be kar pêwer û reftarê civakê bike." ⁵⁵

Bê goman çêbûna vê rewşê li cem kesan ne ji xweyîye. Belkû di encama pêşîde civak li gel kesan ne goncawa, li ser mafan jî cîyawazî kirîye dinava çînan de. Mînak : Di nava Pizîşkek û tehmîrkerekê de, yan jî di nava dadwerek û fermanberekê de. Ha di vir de kes bawerî bi pêkerên civakê namîne, di xwaze dur bikeve ji zagonên civakê û armancên wê. ⁵⁶

Di alîyek din de xorbetîya civakê çêdibe, dilsozîya mirovan bi civakê û çanda wêre. Dema temaşeyî derdor dikin ne dilsozê wê çanda di encama xorbetîyê de çêbûne. Di alîyek din de jî ev xorbetî dinava dewlemend û feqîr de çêdibe. Nebûna hevaltî yan jî cîrantî dibe sedemê wê çêbibe. Corek din yê xorbetîyê, dinava deshilat û hemwelatîyan de. Bi corekê çîna serî hemû sermayê welat ji xwe re kombike û çîna jêr jî tenê temaşe bike. Bê kar jî bimîne di encama ne zagonî de bê hîvîbe û xerîb bibe. Di vê rewşê de kes nikare vê sîstemê bi goherîne. " Hest bi bê desthilatîyê jî dike. Bikare kar li ser wan bîr ûbawerî û helwestên civakî bike ku kar li gel wan jî têkîrin⁵⁷. Di vî demî de ew goherînên rastî alîyên civakî hatîn, peywendîya elektironîk û şoreşa tureyîya civakê ye. Bi şeweyekî berçav bal kêşandîyê ser alîyê civakê. Hejarî û nebûnî sedemek dine ji bo xerîbîya civakî. Ji ber ku hejarî wisan dike bawerîya wan

⁵⁵Mehemed zînun ,*elhîsar elîqtîsadî u elîxtirab elîctîmahî uesruha fî siluk eltelebe* weş ,nesir,1995,r15.

⁵⁶ - Serkewt Sedî Qadir, *Namoyî Le Romanekanî Salih Umar*, weş ,selam, 20011 ,r, 34

⁵⁷ - Aram Mihemed Qadir, *Namoyî LeŞiirî Kurdî da Kurmancî Xwaro*, 1975-2000, r, 24

têk biçê û di nava civakê de jî hest bi xerîbîyê bike. Îmamê Elî rehma yezdan li ser be, li gorî wî binçîneya civakê ji bo xerîbîyê hejartîye dem di fermîne:

(الغنى في الغربة وطن والفقير في الوطن غربة)⁵⁸

Di vê fermana Îmamê Elî (r.) wateya wê eger di welatê xwe de jî be, hejarî hest bi xerîbîyê dike. Eger durî welat be û dewlemend be hestbi xerîbîyê nake. Xerîbîya civakî hêza kes ya li nav civakêye ". Di vê rewşê de canê afrêner tê kuştin . Şerê kesan li ser navê goherîn û pêşketinê de kêmbibe. Hewildanekî bilind ji bo kes nabe.

3.2.2. Xerîbîya Fikrî

Girantirîn corê xerîbîyê ye, bi tayber di nava nîştîman de. Di destpêkê de çêbûna vê xorbetîyê hizra pêşe rojê ye. Li gorî Haydîger filozofê bongerîyan, jîyan du şêwaz heye. Yekem: Şêwazê resen. Duwem jî: Şêwazê ne resen. Di şêwaza resende ji bo xwe biryar dide, şêwe û pêşkêşkirina xwe werdigire. Lê belê şêwaza ne resen, ew heyîneye ku di nav nihade çêbûye û biryarnama pêşbînîyên ne civakî biryarê li ser dide. Xerîbî pêwîstî bi hebûna ne resentiye heye ku mirov têde dur perst dibe. Ji hebûna reseniya xwe cuda dibe. Lê belê li gorî Sarter xerîbî rewşekî xwezayîye, ji bo mirovan helwestekî pir girînege di cîhana bê armanc de⁵⁹.

Ev corê xerîbî wê valetîya di navbera hizirîna kes û rewşa civakê de heyî dide dîyarkirin. Di encamê de kes aciz û bê hêvî dibe ji hêza hemû corên biryardanê dur dikeve.

Li gorî gelek nivîskaran berjewendîya kesan dibe sedemê xerîkbûna kes a bi jîyana rojane re. Di heman demê de dur dikeve ji meselên girîng û cewherî.⁶⁰

Ev corê xerîbîyê herî zêde peywendî bi jîyana mirovan ve heye. Di jîyanê de ev li cem mirovan êşkereye ku pêwîste jîyanê di cihde bihêle ". Ji bo mirovan

⁵⁸ -îmam alî (*nehc elbelaxe*) muasese neşîr îslamî ç 4 ,1415 ,r155 .

⁵⁹ - Yusuf Osman Hemed, *Antî Kesayetî, Xesletî Namobûn*, weş, elenwar, 1980, r, 203

⁶⁰ - Sabir Bekir Bokanî, *Şorbûneweyek Bero nax û Pantanî Namoyî*, weş, teraîq, 1999, r, 235

eşkereye ku jîyana ser xwezayê demikîye. Xwezajî ew cihê ku hatîye dîyarkirin heya demekê tê de dimîne û piştî jê koç dike. Em dikarin jê navê xerîbîya fikrî behsa xerîbbûnê bikin.⁶¹

3.2.3.Xerîbîya Şexsî, Xweyî, (Ezî)

Xerîbîya şexsî yek ji corên herî girîng ê xerîbîyê tê zanîn. Îro gelek kesên di cîhanê de girtîne. Xerîbîya şexsî di sedsala 19 an de pelê xwe avêtîye di nava hemu alîyan de. Li gorî cîyawazîya wateyên wê jî gohertin bi ser de hatîye. Hinek dîrok nas dîroka xerîbîya şexsî di zivirîne ser hizrê Yunana Kevin, di wê rewşa kêşanê de ye ku mirov bi xwe dide destê wêneyan.⁶²

Gelek caran mirov nikare daxwaza maf û xwestekên xwe bike. Civak dibe rêgirê wan xwestekan⁶³. Êdî civak bi serbazî wekî dezgayekî serqut heskirin û xwestekan di çirmisîne. Êdî nikare di vê serbazgehê de fikrên xwe pêşbixe. Ji ber wê jî hest bi ne aramîyê dike, di rewşekê de ku deron ne xweş dibe.

Her wekî From Goten divê rewşê de mirov peywendîya li gel rastîya xwe de ji dest dide. Eger di çend rewşên dîyar de nebe, mirov asayîya xwe ji dest dide. Her roj xwe razî dike, helwestên wî demekê ji bo demekî din yan jî rojek ta roja din goherîn bi ser de tê.

((Gelek nivîskar hebûn xerîbî di navxwe de bi şêweyekî cor bi cor eşkere dikirin. Di nava wan de Hîrbt Markoz, Rayt Mîler, Êrîk From. Ji ber wê heya mirov were li jêr çendîn şêweyê (Bt) kirinê yan jî (Şt) kirinê re ji xwe dur dikeve . Wekî nêçîrekê didedevî wî wê))⁶⁴.

((Hemû kesekê kesayetî û nasnameyekî taybet a xwe heye. Ji nasname û kesayetîyên xelkên din cuda dike. Gelek zehmete di hemu cîhanê de du kes hebin (

⁶¹ - cemîl mehdî mehemed, *alixtrab el seqafi fi elcamihat el iraqi* , rsalet diktora kulîet elterbîe îbin ruşid, camîhet bexdad 1995, r53 .

⁶² - Aram Mihemed Qadir, *Namoyî LeŞiirî Kurdî da Kurmancî Xwaro*, 1975-2000, r, 26 .

⁶³ - Yusuf Osman Hemed, *Antî Kesayetî, Xesletî Namobûn*, weş elenwar 1080, r, 202 .

⁶⁴ -Azad resul arif, *Çekî Namoyî Le Nêwan Felsefey Hevçerx û Firoîdîzm Nêwêda*, weş, aras, Eylul, 2009, r,5 .

%100) hemû tiştên wan wekî hevbe. Her ew taybetîyên cudane tamê dide jîyanê û kesan. Xwe bi hemû kesekê nade. Mirov beramberî şexsîyeta xwe rastî xerîbîyêtê. Ji xwe û nasnameya kesayetîya xwe dikeve gomanê. Du dil be, bi çavekî sivik temaşekirin, bawerî bi xwe nemîne, hest bi kêmiyê bike, bawerî bi hêz û hizrê wî nemîne, serbestîya xwe ji dest bide û li gorî xwestekan wan bi rêve biçê. Ev pirsgirêkane zêdetir dibe dema hest bi hêza pêşî bê kirin, alîyê pêşketinê jî ne çêbûye û bi çavekî sivik tê temaşekirin.))⁶⁵ Eger kes di jîyanekî asayî de ne jîya û piştî karê wî wekî pêwîst li ber çavan ne hat girtin, neçar dibe biçê cem wê xefkirina bê xwestek. Bi vî awayî kes nikare berbi heyîna xwe biçê, wê her xerîbibe.

3.2.4. Xerîbîya Ayînî (Olî)

Xerîbîya ayînî jî corekî ji xerîbîyê ye, her wekî me gotî ; Fîorbax, wekî binçîneya hemû xerîbîyê dide diyarkirin. Fikrên zanayan li ser vî corê xerîbîyê cîyawazin û hinek dijî yekin. ((Armanca vê alîyê xerîbîyê ew ku cudabûna Adem ji ((Xudê)) Her wekî Keşe Pols di nameyekê de ji bo xelkê Efsos dide destnîşankirin, di demekê de axaftinê li ser xirapan dike û dibêje : ((Ez ji we re dibêjim û sond dixwim bi Yezdan, êdî li pey pot perestan neçin, rêbazên piç peyda nekin. Ew ji ber dil hişkîyê ji jîyanê xerîb bûne. Bi taybet dema ku hemû hestên xwe ji dest didin. Milê xwe didin xirabîyê qet jê naçin paş))⁶⁶.

Bawermendan jî heman fikir hene, durketina ji xwedê sedemekî xerîbîyê ye. Lê belê Keşe Pols li cihek din axaftinek wekî axaftina ji berê kirî dibêje : ((Bi rastî ez nizanim çî bikim. Ewa ku ez dixwazim nakim, ya ku ez naxwazim dikim)). Ya ku dixwaze wekî mirovekê bike nikare. Lê belê ya ku naxwaze pêwîste li jêr ayînê de bike. Ayîn kesayetekî baş ji te dixwaze û dagîr dike. Ev bi xwe jî xerîb bûne. Her li ser vê rewşa duwem, li gorî hinek nivîskaran mirov bi ayînê û dibin bandora ayînê de ji jîyana xwe xerîb dibe.

⁶⁵ - Kerîm Şerîf Qereçetanî, *Hendêk Nexoşî û Giriftî Deronî û Komelayetî*, weş, aras, 2013, r, 54-55 .

⁶⁶ - Sabir Bekir Bokanî, *Şorbûneweyek Bero nax û Pantanî Namoyî*, r, weş zanko, silîmanî, 2011, 235 .

Li gorî fikrê wan lêkolînavan, mirov hemû hêza xwe dide hêzekî ne dîyar. Ji bo ku xwe ji hemû bûyeran bi parêze, hertim çavê wî li asîmane ji bo baş kirina jîyana taybet a xwe. Dikare di rêya pêkhêneran de jîyana xwe baştir bike. Gerçî mirov di vê rewşê de ji ber ayînê xerîb bûye destê wî di westê milê wî dişkê ji ber vê hêza ne dîyar. Xwe rasdestî desthlatîya ayînê kirîye. Lê belê fêrnêkirina ji ayînê wisan dike mirov bi tirse û dest ji jîyanê rake. Ji ber ku ayîn bixwe rêbazeke ji bo mirov di jîyanê de rênas be.

3.2.5. Xerîbîya Coxrafî

Armanca vî corê xerîbîyê, cih hiştin û koçkirine ji navçeyekî coxrafî a dîyare ku ji nîştîmana wîye diçe navçeyekî din ku xerîb bûye. Ji ber vê jî em dikarin wekî (Xerîbîya Nîştîman) jî bidîn destnîşankirin.

((Xerîbîya coxrafî goherîna coxrafîyayê ye ji welatek ji bo welatek din. Yan jî ji şewazek ji bo şewazek din a jîyanê. Yan jî ji herêmek diçe herêmekî din... Ev jî ji bo bidest xistina parçeyekî nanê rojaneye))⁶⁷. Bê goman evcorê xerîbîyê li ser daxwaza kese, ne bi zorê ye. Ji ber ku daxwaza kes li ser wê bû cihê xwe bihêle û here. Eger em temaşeyî van pênaseyên coxrafî bikîn ku dibêjin : ((Mal barkirina kesekê ji xwezaya xwe ji bo xwezayek din , dur yan jî nêzîk))⁶⁸. Xerîbîyekî bi zorê ye qet xwesteka kes li ser nîne. Belku ji ber sedemêkî sîyasî yan jî civakî be. Em dikarin bêjin xerîbîya coxrafî li ser daxwaza kese ev jî li ser xwendinê be yan jî kar be. Yan jî xerîbîyek bi zorê be, her wekî me behskirî.

((Xerîbî êşekî girane rastî wan kesena tê ku dur ketine ji nîştîman yan jî xelkên xwe. Sedemê vî corê xerîbîyê pêwîstî bi koçberî û malavayîya heyîye. Ka ev ji ber zilm û zorîya desthilat, tirs be yan jî her sedemek din be))). Piştî koçkirinê kes rastî dijîyekî temam dibe. Di nava her yek (ziman, çand, rewşenbîrî peywendîyên civakî û her corekî hizirînê... hwkd) Ew welatî koçkirîye. Ev rewşekî girane ji bo kes. Li gel vê rewşa zehmet belku kes rastî xerîbîyê were.

⁶⁷ - Aram Mihemed Qadir, *Namoyî LeŞiirî Kurdî da Kurmancî Xwaro*, 1975-2000, r, 20 .-21 .

⁶⁸ - Meryem necme , *elîxtirab en al weten we tesîruha al ruhîe wel fikrîe*, bixdad 2009 , r 48 .

3.2.6.Xerîbîya Aborî

Xerîbîya aborî jî wekî corek ji corên xerîbîyê ye. Cara destpêkê ji aliyê (Karl Max), bi şêweyekî zanîstî di destnivîsên avorî û felsefîkde, di sala 1844 an de destnîşan kirîye. ((Li gorî Marks xerîbîya aborî pêktê ji , berhemên ku li jêr deshilat û milkîyeta xwedî derbikeve bibe malê kesekî din. Ew kes jî wê berhemê bike dar destê xwedîyê resen yê berhemê))⁶⁹. Di civaka desthilatdar de karker berhemên bi desttêxe. Marks tenê di aliyê aborîyê de diçe xerîbîyê. Li gorî wî xerîbî li gek desthilata malî a tayber, dabeşbûna civakê bi ser çend çînan re derdikeve holê.Ev jî dema tê çareserkirin, bi goherîna sîstema aborîyê sermayedar jî ji bo sosyalîzmê ye. Ji ber ku di sîstema sosyalîzmê de karker bi xwe xwedîyê berhemane " Lenîn li gorî wî çîna karkerb (Piroleterya) çîneke di kare xerîbîyê ne hêle, ev jî bi wêye dema ku di karê xwe de azad be û serbest bê berdand.

Me dikarî di xerîbîya civakî de jî behsa xerîbîya aborî jî bikîn. Ji ber ku aliyê aborî jî faktorekî serekîye di xolqandina xerîbîya civakî de. Lêbelê xerîbîya aborî jî cîhanekî berfirehe. Ji ber wê jî me baş zanî ku em wekî corekî serbixwe bidîn dîyarkirin.

((Xerîbîya aborî herî zêde aliyê felsefeya madî girîngîyê pê dide û çareserîyê jî jêre çêdike. Bi wateya kesekê tê ku di karê xwe de berhem bi dest bixe. (Wate hêza zevtkirinê be) Ev jî peywendîyekî raste rast bi civaka çîneyatîyê ve heye.⁷⁰ Di vê civakê de mirov bazarê li gel kel û pelan dike. Mirov dibe amêrekî xav cuda nabe ji wan berhemên ku çêdike.Kesayetî jî bihayê xwe ji dest dide. Hinek caran jî vî corê xerîbîyê re jî dibêjin xerîbîya kar yan jî ya çîneyatî))). Mirov qasî wê amarêka çêdike nabe.

⁶⁹- D.şakir nurî ,*elîxtirab fi elfîkir markisî* ,macelet elfîkir elhilmî elteqedumî, metbehe dar elhurîe ,bexdad,1984,r28 .

⁷⁰ Sirwe resul, *aştî heme sebarete be çemgî xerîbî* ,hewlêr 1999,r25 .

((Berhem anîn berdestîya babeta berhem anînê ye. Ji ber vê jî afrêner xerîb dibe ji berhem eger jê dur bikeve û hêza zevt kirinê jî li ser nebe.))⁷¹Xerîbî rastî hemû kesekê tê, her kesek jî li gorî hêza xwe rastî wê dibe.

3.3.Xerîbîya Wêjeya Cîhanê

Bê goman wêje bi xwe cîhanekî berfirehe, nivîskaran jî hewildaye di tekstan de rengê rêjeya rastîyê derbixe. Hemu rewşên erênî yên wekî heskirin , rêzgirtin yeksanîya bilind bi ser hemû alîyan de kêşaye. Yan jî xelkê hişyar dike ji bo bi destxistina maf û xwestekên wan. Wêje perdeyê li ser rewşên ne baş yên civakê radike û xalên nerênî jî destnîşan dike. Xerîbî wekî rewşekî ne asayî di nava civakê û berhemên wêjeyî yên cuda cuda hestpê têkirin.

Di vir de emê hewilbidin ji bo eşkerekirina nivîsîna me, çend berhemên wêjeyî yên cîhanê ê di nava neteweyên cîyawazde bi girîn dest.

Di berhemên wêjeyî de xerîbî tê xuyakirin. Emê bizivir Sedsala 5 anjî berî zayînê, Şanonameya (Odîb Paşa) ku nivîskarê wê (Soflost) e. Em temaşedikîn nivîskar mînakekî xerîbû. Her çawe ku zarok çenedibû meqamê wî wekî kuretîyê bû. Lê belê goh nade wê ku piştve tê xistin û hewaleyê xwezayê tê kirin.

Ji bo cihekê rizgar bike bêyî agahîya wê çarenûsê li bendê dimîne. Wekî xerîbekî li bajarê Kornet dij. Nivîskar, xerîbî di encama derbederîya deronîyê de pir dibe. Sofîklos di vê şanonameyê de wêneyê kesayetîyekê di kêşe, di hemû alîyên xerîbîyê de ew nikare bi tena xwe û serbestî bijî.Ji ber wê jî dixwaze peywendîya wî bi derdore nemîne.⁷²

Gelek ji berhemên wêjeyî yên cîhanê wekî çîrokên milî û xurafî bi sêhrê , bandora wan heye li ser kesên nû yên corbi cor ê serdemên cîyawaz. Çîroka (Hezr û Yek şev) heya niha bi ser hemû wan karandeye. Bandora wê li ser hemû afrênerên wêjeyê heye. Bandorîya Hezar û Yek şev tîne li ser wêjeya Erebi nîne, belku bandora

⁷¹ -Ahmed nesîm berqawî ,*elfelsefe elame* ,camîhet dimişiq ,1981 ,r324 .

⁷² D. mehemed ebas yusif,*elîxtirab welîbdah elfenî*,weş nesir bexdad,1987,r25

wê li ser wêjeya cîhanê hemûyê heye. Giringîya wê di keyfxweşîya bi (sembol) deye. Ew ziman û efsane, çîrokên ku behsan cin dike pêve hatîye girêdan. Her vê jî wisan kirîye ku ev berheme hertim balkêş be. Di heman demê de jî bandorîya wê jî berdewam be. Ya ku di çêroka Hezar û Yek şev de taybete bi xerîbîyê ve ew jî çîroka (Rawçî û Dêw) e. Daku em di vê çîrokê de xerîbîya kesên sembol dîyar bikin.

Kurtîya çîrokê bi vî awayîye : (Masîvanek li xêzana xwe dijî derbara wî ya jîyanê jî li ser wê masîvanîyê ye. Xwezayîya wî wisan bû ku di rojekê de tura xwe çar çaran avêt. Rojekê sê çaran tura xwe li pey hev avêt. Bêyî ku tiştê bi dest bikeve tenê ji bilî hinek tiştan ku ji bo masîvanekî hêsan bû. (Kerekî mirî, Gozikekî tejî lîm û pîsatî...) Di cara çarê de pişt bi yezdan ve girê da Gozikekî sifir dît ku mora Hezretî Silêmanli ser bû. Masîvan gelek keyfxweş bû, xwest bibe bazara sifir firoşan bi firoşe. Lê belê gozik gelek giran bû. Masîvan kêrekî li serê gozikê dide di wî demî de duyekî berbi asîman ve bilind bû û Piştire bû dêwek. Wî dêwî biryar dabû kesêku wî ji wê gozikê xilas bike wî xelat bike. Lê belê kesekî rizgar nekir. Wisan rêket ew masîvan rastî vê helwestê were ku li ser hemu bihayê reftarî be. Masîvan wisan dizanî wê dêw wî bi kuje, biryarda bi pîlanekê wî disan bavê je û bizivire nav gozikê. Di pîlana xwe de serkeftî bû. Piştire dêw soz da wî ku vê carê wî derbixe samanekî mezin bide wî. Dêw soza xwe bi cih anî. Piştî ji gozikê derket, daxwaz ji avê kir bereketa xwe pêşkêşî vî masîvanî bike. Masîvan tura xwe avêt çar masî pêve hatin ku rengên wan cuda bûn. Dêw wî agahdar dike ku vab masîyan bike dîyarî bide paşa û ew jî wî xelat bike. Dema ku masîvan masî pêşkêşî wî kir, Paşa temaşekir masî ne masîyên asayîne. Ji ber wê jî daxwaz ji masîvan kir ku wî cihê ev masî jê anî nîşa wî bide. ⁷³

((Ew cihe bajarê pîrevokan bû paşayekî ciwan hikmê wan dikir. Jina wî paşayî keça mamiş bû. Di heman demê de xîyanet li gel bendîyekî reş lê dikir. Ji ber wê jî paşa sezayê wî ew bûku jina wî bizivire wekî heywanekî beşê serî mirov be û beşê xarê jî kevir be. Piştire pîrevokê sihêr li xelkê bajêr kir ew kir çar masî. Masîyên spî misilmanin, masîyên şîn mesîhîne, masîyên zerjî kafirin û masîyên sor jî Mucusîne. Bi alîkarîya paşayê yekem ew pîrevoke li ser bajêr hat rakirin. Gelê wî

⁷³ - W cewher mehmed daraxa, *hezarû yek şev*, c1, weş şivan, silîmanî, 2007, r38-42.

dîsan zivirîn wekî destpêkê, lê tenê jina reş nebe, sezayê mirinê lê hat birîn. Piştîre paşa her du paşayên keçên masîvan xwast))⁷⁴ Di vê çîrokê de du kesayetên girîng hene. Her du jî di nava komek qeyrana de dijîn. Her yek ji wan jî xwedî armancekî gelekî . Dixwazin bi dest xwe bixin. Masîvan jî jinek û sê zarok hene ku hejarin. Dêw jî wînda bû û wekî mirinê êrişî jîyanê dikir ji ber ku dinava gozikê de girtî bû, heya demekî dirêj hi ber Silêman Pêxîber (xudy jê razî be) buye hêvîya wî ku îmanê bi dest bixw.

Em dikarin di vir de li ser hinek xalan bi sekinîn ku taybetin bi çîrokê ve:

- 1- Masîvan mirove, dêw jî cine.
- 2- Masîvan ji goşt û xwîn çêbûye, dêw jî ji dukelê çêbûye.
- 3- Serdema masîvan cudaye ji serdema dêw 1800 sai.
- 4- Dêw di nava gozikê de hatîye girtin, dure ji cîhana ji derve qet agahîya wî ji tiştên ji derve nîne. Lê belê masîvan ji derveyî gozikê ye peywendîya wî bi cîhana ji derve re heye. Agahîya wî ji wan tiştên çêdibe dibe.

Ew xalên ku me behskir, misogerîyê li ser hebûn û cîywazîya di navbera wan her du kesayetên de dike. Li ser asata fîzîkî û bîyolojî. Her wiha li ser asata cih û dem de. Di vir de em di gehin wê encamê ku ev herdu kesayet ji bo du cîhanê cîyawaz dijîn û di heman demê de jî. Em dikarin bêjin her yek ji van her du kesayetên xerîbî bi cîhana kesayetên din re dike. Li ser vê bîngê jî eger em temaşeyî reftarê dêw bikî, Peywendîyekî xerîb heye di nava cîhana dêw û masîvan de))). Her yek ji van jîyanekî taybet ya xwe heye, masîvan cudaye ji yê din. Ji bilî vê dêw ji alîyê Hazretî Silêman ve pêşîya 1800 salan xistibû di nava vê gozikê de. Ji ber vê jî dema ji vê gozikê rizgar bû hat ji derve serdem bi temamî hatibû gohertin. Êdî ev hemû sedem bûn ji bo xerîbîya din.

Dantî yek ji helbestvanên sedsala naveraste, mînakekî dine ji bo xerîbîye. Karê wî jî bi navê (Jîyanekî Nû) lêkolînekî tejiye ji bo rewşa xerîbîya xwe. Her wiha (

⁷⁴ D. ebuqadir şîrîf musa ,*qra cedîde fi hikaye elif leile we leile* ,lîxtirab we remzîethu fi hikaie ,elseyad wel îfrît , 17-3-2010 .

Komedyaya Yezdanî) berhemk din ya xerîbîyê ye.⁷⁵ Komedyaya Yezdan ji sê beşan pêkhatîye: (Dozex, Pakjge, Biheşt) Dantî di vê berhemê de rexne li zilamên ayînê û kilîsê papa digire. Behsa çavdêriya zilamê Kilîsê dike. Dantî, di vê berhemê de agirê dojhê çêkirîye ji bo Papa û ewên ku di jîyanê de gunehbarin. Bi kurtî Dantî li dijî dezgahên dewletê bû, dewletî ji alîyê zilamên ayînê ve di hat rêvebirin. Ji ber wê jî li dijî kilîseyê bû xwe wekî xerîb zanîye li beramberî desthilatan. ((Şekspîr 1564- 1616)) Ew helbestvan û şano nivîse bûye Şahkarê samanê mirovatîyê heya dawî.⁷⁶ ((Şekspîr di (Hamlet) de kesekî xerîbe. Pelewanê wê hestekî tamamî xerîbîyê bû.

Şekspîr dîsan xerîb bû dema di nava civaka îngîlîz de bi zehmetî rêve diçû. Di Hamlet de wêneyê kesayetên xerîb dikêşe beramberî hemû wan tiştên derdor).

(Gote) Yek ji wan nivîskarane ku di berhemên wî de jî xerîbî dihar hîskirin. Gote di şanomeya (Gerdelol) de (guntr) kirîye qehremanê şanomeyê, hewara ne razîbûnê pêve bilind dibû. Yan jî di şanoya (Fast) de li wî alî xerîbîyê de dijî. Gote di vê şanomeyê de wêneyê xerîbîya deronî dikêşand. Çawe di hebuna yek kesî de du can hebû. Nizane çawe yekê rizgar bike ji yê din.

(Brêxt) Elmanî jî di nava salên (1898- 1956) an de jîyan kirîye. Nivîskarekî dine hewildaye di şanomeya xwe de xerîbîyê derxîne holê. ((Peyva xerîbger cara destpêkê li cem Birêxt derket holê. Di destpêka Şanomeya (Serê bazneyî û Serê tîj) di sala 1936 an de belav kirîye)) ((Şanomeya Birêxt derbirînekî pêşengdar di derbarê qeyrana mirov a wî serdemî de dikir. Ku şaristanyetê amê û teknolojîyayê mirov têkdan.)) Birêxt ew misoger dike ku ew rastîya ku di cîhanê de hatîye xulqandin wisan kirîye bihayê mirovatîyê kal bibe.

Dîstovîskî, di navbera salên (1821- 1881) an de jîyan kirîye. Mînakek dine ji bo eşkerekirina peywendîya xerîbîya wêjeyî. Hewil daye di romanekê de hinek rewşên xerîb yên di nava civakê de eşkere bike. ((Dîstovîskî di berhemên xwede

⁷⁵ D. mehemed ebas yusif, *elîxtirab welîbdah elfenî*, weş nesir bexdad, 1987, r96 .

⁷⁶ W- Kemal xembar , *şekspîr hawcerxmane* , dazgâi roşenbîrî u blawkirdneweî kurdî , weş hela, bexda, 1986, r54 .

alîyê deronîya mirovan di parêze. Ne xwestek jî derdikeve beramberî civaka ku tê de jîyan dike).

Frans Kafkaî ê Elmanî, yek ji wan nivîskarên binav û deng ê cîhanê ye ku dinava salên 1883- 1924 an de jîyan kirîye. Kafka payekî bilind û cihekî tayber heye di nexşeya romana cîhanî û nivîskaran de. Ew î berhemek di çarêka sedsala 20 an de ku serdemê dewlemendîya rêxistin û cor bi coran de nivîsîye . Diberhemên kafka de hest bi xerîbîya deronî tê kirin. Romanên wî herî zêde li ser zilm û sitemane. Hemu romanên wî di yek babetê de derbaz dibe, ew jî xerîbîya mirovan a serdemêye . Giringtîrîn romanên Kafka pêktê ji (Kûşk, Dadwerî, Emrîka) Herwiha romanek din jî heye bi navê (Mesx) Romanên Kafka herî zêde li ser netewayetî bû em di karin di çend rewşan de bidîn destnîşankirin.

1- Dijayetîya bav di encama vê dijayetîyê de di nava civaka Yahudîyan de jîyanekî nexweşe û sadeye . Di wir de bavê xwe wekî nunerê zagon û civakê dizane. Di vir de xerîbîya kafka wiha derdikeve ku wisan dizane bavê wî nunerê civakêye. Ji ber wê jî kîn ji babê xwe girtîye û kîn ji hemû civakê jî girtîye.

2- Kafka dixwest jîyanê wisan nîşan bide ku tişteki pîçe û li cem wî bihayê wî nîne. Her wekî dibêj : (Ez hemû tiştan dizanim lê bawerîya bi çi nayê). Eşkereye ku di virde ji Gostaf Flûbêr bandor bûye. Ji ber ku Fluber jî di xwest pirtûkekê di derbarê pîçiyê de binivîse. Li ser van hemûyan re em nikarin cîhana Kafka wekî (Pîçgerî) danîn.⁷⁷ Her çiqas Kafak jîyan wekî tişteki hîç zanîye, ji ber ku ew jî ji dogehê ne zêdetire. Lê belê nefsawî rê neda ku wisan nîşan bide destê xwe ji jîyanê kêşandîye. Ev bixwe jî rewşekî xerîb be.

3- Rewşekdin a xerîbîyê em dikarin li cem Kfaka dîyar bikîn. Ew ji mirin bîrîye cem (Maks) hevalê wî wesyet kirbû. Her sê berhemên wî (Koşk), (Dadwerî) û (Emrîka) Heya ew di jîyanê de mabe belav neke, piştî mirinê binivîse û li nav bibe. Lê belê hevalê wî wesyeta wî bi cih ne anî berhemên wî belavkir. Hemû cihanê

⁷⁷ Safî hîdayt, , uhîmdadî huseîn ,ezîm umêdiu îsmâil zade, *jiyan u kesaietî kafka*, weş,serkewt silîmanî ,2002,r31 .

berhemên Kafka hevalê wî nîşanda. Ev daxwazîya Kafka ji hevalê xwe tiştêkî xerîbe. Ji ber ku berhemekî demekî zêde ji bo wê karkirîye û pêve westayîye çawe biryarê dide bi şewitîne.

4- Di salên dawî a jîyana xwede nêzîkî Berlînê jîyan Goşegirî hilbijart. Ji ber ku Kafka di ceribandîna deronîya xwede gehişt wê ku : Bê beş, tiştêkî kêr, li gel xelkê na goncê. Rastî li ber çavê wî windaye. Ev hemû bun sedemê ku Kafka jîyanekî bi tenê û durbe ji xelkê hilbijêre.

Kafka di berhemên xwe de perde li ser hinek rastîyan radike. Xwe di gendelîya dem û dezgayên hukmetê de dibînin ji wan Piştguh xistin û reftarê karbidest ne rêk, pîsîya defteran û destberdana serokê fermanberan . Rengdayîna van rewşan di romanên Kafka de nexwestekîya xerîbîya kafka a di damû dezgeyan deye.

Gelek romanê cîhanî nivîsîye. Bi şeweyekî eşkere li ser pirsgerêka xerîbîyê di sekine. Ji hemûyan binavtir romana (Xerîbî) a wêjeya Firansî (Elber Kamû) bû.⁷⁸ Kuln wîlsûn pirtûkek bi nav û deng di sala 1956 an de çapkir ku bi navê (Xerîb) bû. Ev pirtûke wan babetên ku hatîne linavbirin daye eşkerekirin. Wekî xerîb wateya wê çîye ? Ew sedem çîne bûne sedemê serhildana van dîyardeyan çawe wê derbaz bibe ji van dîyardeyan ? Tê dîyarkirin ku Wîlsûn di vê pirtûkê de xwestîye beşê xerîbîyê saxbike, û here kelha dîyardeya xerîbîyê. Sedem û fakturê wan jî bizane.

3.4.Xerîbî û Wêjeya Kurdî

Ji bo eşkerekirina xerîbîya di nava wêjeya her neteweyekê de pêwîste em agahdarê rastîya rewşa wê netewê bibîn. Hemû alîyên sîyasî, civakî , netewî û aborî.... Ji ber ku tendirustîya civakê li ser her yek van alîyan di sekine. Xerîbî di wêjeya kurdî de jî heyînekî herî dîyare. Em dikarin yek ji wan nîşanî hemû alîyan bikîn ku nivîskarê wê kurde, di mijarê xwede li ser xerîbîyê sekinîne. Eger em awirekê li rewşa bûrîyê gelê xwe bidîn, em ê bibînin ku di dirêjahîya dîrokê de gelê

⁷⁸ Ebdilemîr muhsin hude elteraz ,*elxurbe weilîxtirab fî el şîhir elkuîtî welbehrênî* ,risalet macîstêr ,merkez eldirasat elxelîc elarebî ,camîhet elbesre ,1989,r9 .

me di qonaxekî dijwar de derbaz bûye wekî dagirkirin, bûyer, Kuştin û xak dabeşkirin... Ev rewş hemû jî bandora xwe hebû li ser ziman, hizir alîyê aborî û civak û sîyasî.

Heskirina xwe ji bo xak û netewê ve digotin. Rihê fedakarîyê li cem kesên kurd çêbike. Lê belê ev hemû pêngavek bû di wêjeya kurdî de. Belku helbestvan û nivîskaran gelek alîyên dinjî nîşandayîne. Ne merceku ji derveyî welat jî bib. Mînak : Xerîbîya di nava xwe de û hinek alîyê civakê de.

Di jêr navê alîyê Rêbazî û piraktîka vê nameyê de, di vê tezê de emê bi kurtî û bilez behsa xerîbîyê di wêjeya kurdî de bikin. Ji ber ku di demên burîde nameyên akademî yên (Macister) di vî alî de ne hatîye pêşkêşkirin. Ku evjî nameyak di(Xerîbîya di helbestên Şêrko Bêkes) de sala 2001 ji alîyê (Şîrîn Seid Mihemed Seid) ve pêşkêşî Kolêja ziman a zankoya Silêmanîyê kirîye. Li gel nameyek (Xerîbî Di helbestên Kurdî de) bi kurmancîya jêrîn (1975-2000) di sala 2007 an de ji alîyê (Aram Mihemed Qadir) pêşkêşî Kolêja Ziman A zanyoka Silêmanî hatîye kirin. Eger em balê bidîn herdu nameyan di derbarê helbestan de ne pijayîye li ser janer û romanê. Bi çî şeweyan behsa xerîbîyê di romanê kurdî de nekirîye. Emê di vê Tezêde bi şeweyekî giştî behsa xerîbîyê di wêjeya kurdî de bikin. Bi helbest roman û çîrok.

Ji ber wê bi destxistina serdema xerîbîyê di wêjeya kurdî de dizivire ser çarîkên (Babe Tahirê Hemedanî) Babe Tahir di van çarîna de dibêjre :

Eger destim resed ber çerxî gerdun.

Ezan porsem ke ayn çûn ast û an çûn.

Yek radenê sed naz û nîemet.

Yek raqrsî cu aludederxun.⁷⁹

Di vê çarîna Babe Tahir de xerîbî û nerazîya beraberî wê dabeşkirina Yezdanîye. Babe Tahîr dixwaze vê ji perwerdgar bi pirse çima yek sed naz û nemet

⁷⁹dilzar gencîne, *Beşêk le cwarîne kanî baba taîerî hemedanî*,gorînî bo soranî ,dilzar gencîne,weş dezgaî aras,hewlêr,2007,r17 .

dayîyê û xwedê dayîyê dewlemend bûye. Yekek din jî bi hezaran derd û bi xwîna xwe parçeyek nan bi dest dikeve.

Çama helbestan Nalî ji derveyî welat bû Salim şandîye berhemekî dîyar û berçavbû. Em bikarin ji ber vê destpêka xerîbîyê di wêjeya kurdî de destnîşan bikîn. Nalî di vê çamêde bi dilekî birîndar, dure ji welat bi wefadarî dixwaze hewla xaka xwe ji salimê helbestvanê hevalê xwe bizane. Di heman demê dejî êşa durîya xwe ji bo salim ve gotîye. Dema ku dibêje :

Qurbanî tujî rêgetim ey badî xuş mrur.

Ey epykî şareza be hemû şarî şarezor.

Ey lutfeket xrfî hewa xwa hu hemdeme.

Wey sirweket be şaretû sergoşey huçur.

Omreke bemîzanî edeb tu hfe frûşm.

Zorm wit û kes tênegeyî êste xemoşim.⁸⁰

Di vir de Nalî xerîbîyê beramberî ne fêmkirina civakê ye. Ji ber ku valetîyek di nava wî û civakê de hebû. Ev valetî jî di encama ji bîrkirina Nalî û nizmî û pêşkeftina ku di civakê de çêbûyîye.

Her vê jî wisan kirîye ku nalî parçe karek hebe. Nalî lijêr navê neteweya xwe ewqas hewildan kirîye westîyaye. Lê belê ew ne di ferqa westana nalî de bûn hewil nedane jê fêmbikin.

Hecî Qadirê Koyî jî di helbesta (Le roma kewte ber çawim) di rêya hevpeyvîna xwe li gel kesekî kurd li durî welat. Wêneyê vê rewşa dijwar û xemgîn ya kesan dikêşe. Dema ku dibêje:

Le romawe kewte ber çawim kesekî heyam û heyran.

⁸⁰ Mela ebdukerîmî muderîs u faîth ebdukerîm ,pêdacuneueî mehemedî mela kerîm,*dîwanî nail* ,weş korî zanyarî kurd,bexda,1976,r56 .

Beheytt têgm kurde beşêweî ehlî kurdistan.
 Ke çûme xizmetî pirsîm : Birader xelkî kam cêgayî ?
 La kam la hatuy ? Gra gotî : Baban ! gotim : Baban.
 Dilmdawe gotim : Bawke hemuman bêkesîn lêre.
 Çi qewmawe gelê heyfe, megirî her wekû baran.
 Gotî bu xorbet rutî nîye efxan û hawarm.
 La daxî hakimî xome, le şam û şewketî turkan.
 Gelekê bîstume pestî û bilendî dewletan,emma.
 Cîhan neydîwe pestîw wa mîsalî halî Kurdistan.⁸¹

Di vir de xerîbîyekî coxrafîye, jiber durketina helbestvan ji nîştîmana xwe.
 Xerîbî civakîye helbestvan dixwaze bêje xelk çî şeweyan ji cihê civakê ne razîye.

(Mehwî) helbestvan jî yek ji wan helbestvanane ku di rêya helbestên xwede wêneyekî din yê xerîbîyê kêşaye. Mehwî di helestên xwe de pişt bi sembola sinê xwe ve girêdide. Xerîbîya wî jî herî zêde xerîbîya civakî û sofîgerîyê ye. Mehwî di helbesta xwe de dibêje :

Qatî pîyaw Leser em erze,debînî mensor.
 Beserî darewe(Jalnone) lebin zîndane.⁸²

((Li gorî mehwî zilamê rast li ser xwezayê bi dest nakevê. Ewa tu bî zilamî têdeye, Wekî helac li sêdarê daye yan jî zenon xistîye di nava zîndanê de)) . Mehwî, li gorî wî wateya peyvê ne tişteke pê bê gotin . Zilam di nava civaka xwe de heyîna wî heye. Eger hebe jî bi êş û îskencê ji nav hatîye birîn.

Hêmin ê helbestvan ew keseye ku xwenê bi azadî û serbixweyîya Kurdistanê û welat dibîne. Piştî wê ji ber barê sîyasî ji welat koçdike û li Ewropa di sekine. Êdî li

⁸¹ Serdar hemîd mîran u kerîm mustefa şareza,pêdacuneueî, meshud mehemed ,hacîqadirî koi,weş emîndaryetî giştî î u roşenbîrî lawanî Kurdistan,1986,r91 .

⁸²Mela ebdulkerîmî muderîs u mehemi mela kerîm Lêkolînu lêkdanewî ,dîwanî mehwî ç2,weş korî zanyarî kurd ,bexda 1977,r34

wir xwena azadîya xaka xwe dibîne, herdem wekî rêbarekê tê ber çavan. Hêmin her dixwaze heskirinê ji bîr nekin dema ku dibêje :

Lew demî da giwê heldexen bû tarî.

Lew demî da (Mamlê) delê qetarî.

Yadm ken yadî min dure wilat.

Yadî min rêbiwarî rêgaî xebat.⁸³

Qedrî Can ê helbestvan ew jî mînakek dine ya di nav helbestande. Di encama durîya ji xakû neteweyê êşek di deronîya wî de radibe. Ew jî bi zorê ji kesûkarên xwe dur ketîye herdem hêvî daxwaz kirîye. Ev durî bi dawî were, bi zivire hêmbêza nîştîmana dayîka xwe. Qedrî Can . Reşbelek _ Name heskirina xwe ji bo xak û nîştîmanî yê misoger kirîye. Eger zorî neba welatê xwe ne dihişt û ne diçû. Dema ku dibêje :

Gerçî ez durî we me, îro erê...

Lê bi dil ez ba we me, mîna berê.

Hun dizanin ez ji bo çî durketîme.

Her çî zana dizane vê xeberê.

Ez evîne şekirê şamê nebûm.

Lê ji ber jana ku dabû cigerê.⁸⁴

Wekî ku me behskirî bi kurtî û zu behsa xerîbîyê di nava wêjeya kurdî de dike. Ji ber wê nabe di hemû qonaxande kesayetîyan werbigirîn.

Roman bi giştî di rojhilata navîn de li herêma Kurdistana iraqê bi şeweyekî taybet hunera nûye. Gelek faktorên Dîrokî, civakî û sîyasî peywendîya wanbi rewşa wê navçeyê ve hebû. Di paşxistina serhildana vê hunerê de girtîye . Ji ber wê jî di wêjeya kurdî de dîroka xerîbîyê di helbestan gelek pêşîya romanana ketîye.

⁸³ Dîtwanî hêmin ,*sercem şîhrekani mamosta hêmin* , pexşangaî azadî ,2708 î kurdî ,r333.

⁸⁴ p îzedîn mustefa resul, *Kokirdnewe u pêşekî u perawêz* , qedrî can 1911-1972,weş u ofis asa ,suleîmanî 2002,r77 .

Romana Janî Gel ku Îbrahîm Ehmed di sala 1956 an de nivîsîye. Lê belê di sala 1972 an de belavkirîye û gelek babetên girîng yê wê serdemê destnîşan kirîye. Ji wan jî xirabîy desthilar, Rejîm, hebûna cîyawazîya çîneyetî û paşketina civakî di alîyê civakî debû. Mînak : Nivîsê bişeweyekê li ser zimanê Pelewan û camêrî dibêje Eger kur be pêwîste aheng jê re bê kirin. wisan xwe rizgar kir ji hizir û bawerîyê kevin girtî. Belku jin ew qas gazindan lê neyê kirin ku kuran ji keçikan zêdetir hesdike. Em dizanîn bi taybet jin li cem çiqas hatîye bindestkirin. Di rêya romana xwe de ev rewşên civakî derxistîye holê. Ev jî belgeyeke ji bo xerîbîya nivîskarê vê romanê. Heya niha jî civaka me nekarîye xwe ji van rewşên ne şirîn rizgar bike. Di encama van rewşande encamên nerênî çêdibe li ser pêşerojê. Eger tu tenê ji çêbûna kur hes bikî û ji çêbûna keçê rikê bi girî, çawe dikarî di pêşerojê de ji bo hemû kurekê keçekê bi xwazî ?Evan biryaran wisan kirkû çavlêkirinek di çêbûna kur û keç de çêbibe.

(Hesîb Qeredaxî) yê helbestvan, yek ji wan helbestvana ye ku bi rastî hizirîye û hemû ew karên ne rêk ret kirîye û dijî wan kesan bûye. Dema ku dibêje:

Katê mirov debê be seg.

Hewar bû halî segekan.

Çlkaw xorî dîwexanek debêt bebeg.

Hezar rehmet le begekan.

Awî çawim debêtûdilm pir ken le firmêsk.

Gwêçkem biken be kulane.

Hîç dur nîye le demimda ziman bibê be gemal û danekanî be tutele û

Lêkîş bibê be rupakî.

Jiyan xoî u çemkekanî le pêş çawî birînimda

Debin şîne boşayî.⁸⁵

(Hisên Arif) di çîroka (Gele Gorg) da ku di sala 1983 an de nivîsîy, hinekrewşên xerîbîyê dîyarkirîye. Yek ji wan jî pêşketin û alîgirtina kese. Di

⁸⁵ Hesîb qeredaxî *ferhengî xem3*, weş dar selam ,bexdad, 1989,r26 .

encamekî ne guncaw de li gel civakê çêdibe. Ev çîroke behsa Baram navekê dike ku kesekî rewşenbîr û derketîyê Amadeyîya Kîştukale. Ew kese nikare li gel civakê rêve biçe ji derdora xwe acize. Baram biryar dide li gel Ays a hevjinêna xwe û du zarokên xwe durî xelkê xanîyekê çêbike. Heya destê gorîyên du pê ne gehe wan, ji xirabîya wan dur be. Armanca wî di memleket de xanîyekî biçûk durî xelkê çêbike. Piştîre buyer bi vî awayî dirêj dibe. Heş mehan di wî xanîyê durî xelkê de dijîn Heya di zivistanekî sar û sir de.

gelek gorî êrîşî ser mala wî dike, wê şevê ji destê wan gorîyan gelek nexweşî dibîne . Ev jî wisan dike ku baram bi neçarî bi zivire nav civaka gorîyen du ling. Armanca wî ji wan kesên ku di nav civakê de nikare li gel wan hewil bide . Di vir de tê dîyarkirin ku baram li gel xêzana xwe bi neçarî ji nav civakê derketin. Ji ber ku xerîb bûn. Lê belê ya ji wan dijiwartir ewe ku ji tirsê êrîşa gorîyan neçare here di nava civakê de.

Hisên Arif di romana Şar de ku di sala 1986 an de nivîsîye, bi şêweyekî rastî bi dariştinekî hunerî behsa dîroka serdema bajarê Silêmanîyê dike. Di vê romanê de hest bi şerê dinava xelkê Silêmanî û rejîmê de tê kirin. Têde rejîm wekî çavderekî serkuter temaşeyî xelkê dikir. Herkesê ku tê de dijî û berjewendî û biryar hemû di çavdêrîya wan debû. Êş û îşkenceyê dide wan têkdide. Ew corê xerîbîyê ya ku di vir de derdikeve holê (Xerîbîya Desthilat bû) .Di vê romanê de behsa wê dike ku grupek dest diavêjin çekan li dijî rejîmê di sekinin û biryarê didin herin çîyan. Lê belê piştîre tîn kuştin. Kuştina wan li cem xelkê ne asan bû((Ne hêsan bû, xelkê tenê ji bihîstinê bawer ne dikirin. Ji ber ku licem wan sitem bû grupek çekdar zîrek ku bisalan li çîyan dijîn , henekê xwe bi mîr dikirin wisan ne asane hemû bê kuştin !) .⁸⁶ Ewan çekdaran ne dikarî di nava civakê de bijîn ku ji alîyê rejîmê ve bên girtin. Biryara çûyîna çîyan ya van pêşmergan ji ber zulm û zordariya rejîmê bû.

(Mal awa gulî xem) ew kurte romaneye ku di sala 1988 an de ji alîyê (Hîmdad Hisên) ve hatîye bivîsandin. Evromane behsa heskirina reftarê di nava kurek

⁸⁶ Husên arif ,*şar,roman,c1,govarî*, karwan,1986,r115 .

û keçekî ya zanîngehê dike. Navê lawik Dilêre xelkê Hewlêre, Keçik jî navê wê Neşmîle xelkê Silêmanîyê ye. Piştî demekê dilê wan dikeve hev. Piştî derbazbuna wext keçik ji dayîka xwe re dibêje, piştî bavê wê jî dibihîze. Lê belê piştî bihîstina bavê wê peywendîya wan rastî pirsgirêkan tê. Piştî wê lawik çend cara xwastina keçikê dike Lê belê babê keçikê qebûl nake dibêje Qebul nakim carek din bîn. Fêm nakin çîye ? na bêjin: Wileh bidim seyan ez nadim we Ev rewşa xerîb divir de derdikeve holê ku keçik ji alîyê bavê xwe ve gelek tê heskirin. Lê niha di cihê wê heskirinê derik kîn girtîye. Êdî hemû derdor di asta keçikê de dibin dêwezm û hemu gazinda lê dikin. Piştî bavê wê êrîş liser dike û dixwaze li gel yekîdin bi zewice dema ku dibêje : ((Eger li gel vî pevjînê neke êdî zewac nîne heya serê wê spî dibe))). Piştî keçik bi zorê didin xwedîyê kargehekê. Piştî keçik jehrê dide mêrê xwe û dikûje. Piştî re keçik direve diçe cem Dilêr. Piştî her du tî girtin li dadgehê dilêr kuştina zilam dike ser xwe. Ji ber ku heskirina wî ew zewt kirîbû. Dadgeh jî sezayê 10 salan jê re dibire. Ew xerîbîya nivîskar di vir de eşkere kirî xerîbîya di nava civakê deye. Ka çawê heskirin dibe qurbanê biryarên pîs yê civakê.

Romana Helkêşan bero lutke ya (Ebdula serac) Yekek din ji wan romana ye ku nivîskarê wê behsa cih hiştina xakê û penaberîyê dike. Ev romane behsa wê dike xelkê bajarê Kerkukê didirêjîya Sedsala 20 an de rastî destê îngîlîz Osmanî û behsîyan bû. Roman nivîs di vî romanê de wiha behsa girtina kesan ji bo xakê dike, dema di romanê de dayîka newzad dibêje Binyada min li kur çavê xwe vekir her li wir dil vedike û canê wî pêdihesê. Dem diçim wî alîyê hasm çavê min bi kolanê Seyî Serewe)) di keve. Yekser hemû jana zarokatîya min tê ber çavê min. Hest bi heyînekî nu dikim ku ew heyîn di cihekî din de nîne !)) .⁸⁷ Nivîskar di vî romanê de misogerîyê li ser vî corê xerîbîyê dike. Ew jî (Xerîbîya Coxrafî) ye.

(Hisên Arif) di romana (Endîşeyî Mirovêk) de behsa kesekê dike, ku navê wî (Sebrîye). Karakterê serekî yê wê romanê ye. (Ev kese ji civakê xerîbe. Helwestek din beramberî civakê wergirtîye. Ji ber ku hest dike peywendîyekî rihî bi

⁸⁷ Ebdula serac ,*helkêşan bereu lutke ,roman ,dezgaî roşenbîrî u blawkirdneweî kurdî ,weş dar elhurîe,bexdad ,1989,r28 .*

civakê re nemaye. Xerîbîya sebrî tenê di çarçuveya goşegirîyê de namîne. Sebrî dayîk û bavê xwe wekî tewanbar dizane. Ji ber ku ewan ew anîyê vê jîyanê ku ne bi xwesteka wîye. Her ji ber vê jî nikare li gel vê cîhanê bi guncêt. Di derbarê hemûna sebrî de komek pirsyar li cem wî çêbû. Dema ku diçe ser gora dayîk û bavê xwe dibêje: ((Dayê...! Babo.. ! Ez hatîme pirsyarekê ji we bikim. Hêvî dikim hun bersiva min bidin. Ji ber çi pêwîste cihek hebe ez li wirbim û cihek hebe ez biçimê ? !... Min fêmbikin ji ber çi ? . Demekê li benda bersiva xwe ma. Her li bendêma lê bersiv nebû. Bi acizî û westanê re xwe pişt de xist û rakêşa))⁸⁸ Ev corê hizirîna sebrî

rêkeft û hizirîna ji ber hebûnê wî bû. Ji ber ku wan jî heman pirsyar gotîne. Dema dibêje: Dema em ji dayîk bûyîn pêwîste bi mirin jî jiber çi em jidayîk bûyîn ? ! Em dikarin xerîbîya sebrî li ser sê coran cuda bikîn ku evin : (Xerîbîya kesî, Xerîbîya hebûnê, Xerîbîya derdor).

Di (Derbedî Pepole) ya (Şêrko Bêkes) de hest bi xerîbî û tenêbûnê tê kirin. Helbestvan rastî xeyalekî yutupî dibe Nalî bi asanî li ser dibêje, Br- ba- ya ku ji vê xerîbîyê û durîyê rizgar bike : Dema ku dibêje :

Eger carcar " ba " helbikat.

Raekem bû çendisatê eçime berî.

Elêm beşkû em careyan,

Na em " Ba"ye.

Wekî reşebay silêmanî.

Be pirtaw bê û helimbigirê

Tozî xol bikate çawim.⁸⁹

Dema ku helbestvan ev helbeste nivîsî li tarwge bû. Hest sozê xerîbîya jîyanê hemû dagirkir. Di vir de helbestavan xerîb bûye bi wê xerîbîyê ew cihejî ne karîye wisan li helbestvan bike, herdem hizra xwe dike. Di vê helbestê de hest bi xerîbîya coxrafî tê kirin.

⁸⁸ Husên arif, *endêşeyî lvovêk roman*, weş beyh, bexdad, 1990, r251 .

⁸⁹ Şêrko bêkes *derbendî pepule*, c1, weş bêsarani, suleîmanî, 1998, r134 .

(Bextîyar Elî) jî di helbestekî bi navê (Wentezu îşî musîqayekî mandû) de xerîbîya xwe a ji bo nîştîman dîyar dike. Ev helbeste êrîşekî hişke li ser nîştîma dema ku dibêje:

Ey nîştîmanî xayînan
Ke min be seyrî gul de mirim, bum be biroskek dem kujê ?
Weten ew qewtuwe şikawey pire le baran û jeng
Weten ew kase xalîyeyê pire le paşmawê jehir
Min hewardekem⁹⁰

Di vir de tenê em xerîbîya helbestvan (Bextîyar Elî) beramberî nîştîman didin dîyarkirin. Lê belê ne şerte ku me jî heman raman hebe ji bo nîştîman.

Weten ew sentoreî şikandîy sonata trsawekanî kuşt.
Min pîyanûm gulim lêdeda.
Mîlûdî giyam le pêdeştekanî çakdekird.
Beyanîyan behar be kêlgeî genimda derûyştîm ê
sunb^y le xewtuwekanm bu eşq amade dekird.
Weten minî legel xunçekanda derkrd.
Min ke îqaeî bam legel ruhda.
Dengî gerdelolim legel lêdanî dilda rêkdeexist.
Eî weten meftunî tûm.
Belam namewêt şêwem tembîr bikewêtewe.
Weqtî xerîbî û xurbet, wam be kûtê xutewe.
Ey nîştîmanî bêşerefan.
Ke min be goranî demrim, bû be xencer demkujêt ?⁹¹

Di vir de helbestvan, acizîya xwe a di derbarê nîştîmanê de derdixe holê. Nîştîman wekî bîyanîyekê dide dîyar kirin û ew bîyanîye jî têxe jêr rehmeta xweda

⁹⁰ Dîwanî hêmin ,*sercem şihrekanî mamosta hêmin* ,weş azadî 2708 kurdî,r93.

⁹¹ Bextyar elî ,*ta matemî gola xuênî firîşte* ,koî berheme şihrekanî (1983-2004)weş renc ,silîmanî ,2006,r532 .

de. Ev amadeyî jêr navê nîştîmanî deye, dijiminê nîştîmanê jî têxe jêr pêlava xwe . Her çiqas nîştîmana xwe xistibe jêr pîyan de di virde xerîbîya xwe dide dîyarkirin. Lê belê naxwaze nîştîmana xwe jî ji bîr bike.

Heyîna koçkirinê di salên 90 tî ya sedsala bûrî de derket. Heya niha jî li gel wêye û hîna jî berdewame. Di encama nehamefîyekî li pey yek de neçarî xelkê bûye. Tê dîyar kirin ku ev îfadekirine civaka kurdî bi giştî helbest nivîsan jî ji vî karî aciz bûne.

Qubadî Celî Zade yek ji wan helbestvanane di helbestên xwe te evvegotine dîyar kirîye. Dema ku dibêje .

Hemuşman le nîştîmanî bê nan û maç.

Bêzarîn

Em êwareye diwa tewqe legel yekda dekeyn û malawa.

Keçî le ser sinore serman birduwekan

Le naw belemî bêser û şiwênekan.

Le pekkewtuxan

mutaşxane wmeîxane û mêxane syahyekanî.

Ewrupada

Pêkdegeynewe.⁹²

(Ezîzî Mela Reş) di romana (Xak û Çewsanew) behsa pirsgerêk û şêrê di navbera cenga cîhanê a yekem dike. Bi taybetî sala (1917-1920) di vê romanê de behsa wê dike ka çawe Îngilîzan xêr û bêra welat ji xwe re dibin. ((Îngilîz çend sala destê memleket dagirtîye, xêr û bêrê dibe û miletjî xistîye ser sacê elî. Di xwaze bi dabeşkirina di her navçeyekê de çemd kesên navdar piştgirîya desthilat daran bike ji bo pêşerojê de bibin piştgir)).⁹³ Roman nivîs di vê berhemê de behsa şêrê di nava

⁹² Qubad celîl zade ,*hemîşe ru le xuda hemîşe mest* ,weş beste,sulîmanî ,2001,r150 .

⁹³ Ezîzî melaî reş ,*xak u cewsanewe,roman*, weş wezaretî roşenbîrî – hewlêr,1998,92 .

çîna cotyar û axan de dike. Her wiha behsa rewşekê dike ku çawe hinek ji cotyaran xwe wekî xwedîyê axan dizanin. Hemû tiştek ji bo axan rewa dîtîne. Di vir de roman nivîs corekî yê cerîbîyê dîyar kirîye ku ew jî : (Xerîbîya Civakîye) Mînak : Cotyarek dibêje : (Heya birayê me yê mezin sekinîbe ev zevîya me ji bo çîye ?). Yan jî di cihek din de dibêje: Kurmanc û zevî ne gotîye .

(Şêzad Hesên) jî yek ji wan nivîskaran bû ku rewşa deronîya xerîbîyê bi taybet di berhemên xwe de ragihandîye. Nivîskar di çîrokên xwe de misogerîyê li ser xerîbîya pelewana dike. Mînak : Şêro yek ji kesayetên serekî yê çîroka (Tebluyekî Ne tewaw) e. Şêro di çîrokê de acize ((Şêro xerîbîya wî a xwezayê ye ew xweza jî pire ji tirs û dil recifînê. ((Tif li vî zemanî kuran bi cahêlî himbêza germ ya dayîka xwe bi cih dihêlin.))⁹⁴ Di virde çîrok nivîs wêneyê gelek tarwgeyan kêşandîye. Bi neçarî xaka xwe a pîroz bi cih hiştîne. Ka ev ji ber tirsê rewanî bû yan jî ji ber giranî û baştirkirina jîyana xwe bûn. Ev jî xwendinekî zu û kurd bû ji bo peywendîya xerîbîyê bi wêjeya kurdî re.

3.5. Berhevkirina Xerîbîya Her Du Helbestvan

Nave û berhemên her du helbestvan wekî Seyîd Mihemed Emîn Şêxê îslamî kurê Seyîd Hesênê Şêxê îslamî ya Mokrî.⁹⁵ Ji tureya mela camî çorî. Pêşî 300 salan hatîne Sablax, binemalekî mezinin di vê meydanê de pêkanîne. Dayîka wî navê wê Zeyne ba keça Şêx Burhan bû. Niha jî binemalekî mezin ya Mokiryane. Bihara 1921-1986 an bi şev li gundê Laçîn nêzîkî Sablax ji dayî bûye. Jîyana Hêmin cudaye ji jîyana xelkê ya hatî nivîsandin. Ji ber ku jîyana xwe bi xwe nivîsandîye. Wekî behs dike dayîka wî gelek caran li çavê wî daye û dibêje: Tu pêweqedemê reşî, dema tu ketî zigê min, min laşekî sax yê xwe ne dît. Nexweşî yê ez girtim.

⁹⁴ Helmet baîz resul ,*rehênî derunî le çîrokekanî şêzad hesenda*, nameî master ,zankoi bexda, kolêjî perwerde, îbin ruşd ,beşî zmanî kurdî ,2006,r152 .

⁹⁵ - Diîwanî hêmin ,sercem şihrekanî mamosta hêmin , pexşangaî azadî ,2708 î kurdî ,r20 .

Li ser heyv û roja xwe bûm ku neçar bûyîn em herin ladê. Hêmin dema behsa jîyana xwe dike jinek û zilamekî hejar bi dil û can ew xwedî kirîne. Ewan gelek jê hesdikirin. Hêmin jî ew wekî dayîk û bavê xwe hesdikir. Zimanê wan wekî bilbil di zanî, ne dizanî ew zimanê tirkî bû yan jî Azerî bû. Merdbûna vê jinê wekî ku Hêmin bi xwe jî behs dike; yekem car bî hişk bû ku bi hestên nazik yê zarokatîyê ketîye. Ev jî yek ji bîranînên herî nexweş ê jîyana mine. Di vê rastîyê de ez du caran sîwîmam du caran dayîk û bavên min mirin. Carekê bi zarokî û carekê jî bi pîrî. Hêmin behsa bavê xwe dike ku kesekî dewlemend bû. Navê wî ji camêrî û destê wî belav bûye. Di destpêkê de helbestên wî li jêr bandora du beşên wêjeyî dene. Her wekî helbestên helbestvanên kurd pêşîya 30 40 salan bandora wêjeya Farisî li ser helbestên wan dîyar bû. Herî zêde helbestên wî ji helbestên Eruzêne. Wezin û qafîya helbestên wî li gel destora helbestên farisî bi rêk diketin. Di alîyek din de jî helbestên helbestvanê kurd ê binav û deng (Nalî) jî bi xwe dibin bandora helbestên Kîlasîkî yê farisî debû.

Bandora wê jî li ser helbestên Hêmin jî kirîye. Ji ber wê jî didestpêkê de Hêmin helbestên xwe bi şeweyê Xezel û Qsîdeyî çêdikir. Carna jî Mesnewî û du beytî jî tê de hebûn. Piştî helbest gotinê, Hêmin hêdî hêdî berbi wêjeyê resen a kurdî ve diçe.

Xwe ji qafîye û weznê helbestên kîlasîkî rizgar dike. Helbestên wî wekî besteyên kurdîne. Besteykî di çarçêweya dariştinê deye. Helbestên kurdî û zimanê kurdî ji tengîyê rizgar dike.

Di helbestên Hêmin de eşkere dibe ku di jîyanekî pir zehemt dîtîye. Xwe nêzîkî kesên buyer serde hatî zanîye. Felsefeya jîyana Hêmin ne ewe ku rune û ji durve temaşeyî jîyan û xebata gel bike. Ji bo xwe û ji bo gel helbestan bêje. Hêmin ew rastîye qebûl kirîye erkê helbestên helbestvanan zorîya gel dîyarkirine û xistina wan ya di nava malikan deye. Dikare beramberî hejarî, xerîbî bê beşbûna ji gelek tiştan be. Ev jî di nava rastî û ne rastîyê de. Di nava heq û ne heqan de rasîyê hilnebijêre.

Ji ber wê jî hêmin ne tamaşevane û nikare wekî tamaşevan bimîne. Her di wan salan de Hêmin rastî Xerîbîyê tê ji ber hizrê azad û xebata gelê xwe, rastî derdekê tê û heya demekê ji welat derdikeve. Eşkereye ku rewşa sîyasî bandora xwe li ser helbestên Hêmin kirîye.

(Babirdele) de dibêje:

Minîş ey bilbil bendî wekû tûm.

Weha durm le hêlane û gulî xom.

Minîş wek tu le kîsm çûwe gulî sor.

Minîş hêlanekem lêkirawe xapor.

Minîş babrdelî ber gêjelokem.

Demêk lew qolke, tawêk lew çlukem.⁹⁶

Ew acizî û reşî çarenûsa helbestvan di helbestên din de jî her berçavan dikeve. Heya sala (1959) her berdewam bû: Dibêje :

Eger xermanî eumrm êstekanî pakî ba bîba.

Be mergî tu miçurkîşm be dilda naye babîba.

Hemu emruî ebed têyda nîye xoş demêk mestî.

Xidir awî heyatî bû çibû ? Ferî şerbaî ba.⁹⁷

Di (Nasûrî Teşna) de ji jîyana rastî revî. Ew heqîqeta ku helbestvan rastî hatîye naxwaze qebûl bike. Bi temamî dîyare ku hêza wê nîne jîyanê bi goherîne. Rêya wî nîne xwe dur bixe, di xwaze bireve.

Wbe yarmetî meî rû le dunyayekî xeyalî deka

Çûn nebem bu meî û meyxane pena, têgeyûm

Lew wilate hemû şit zore, benî adem kem

Şerebaye le çîyakan û hewa tuşe dena

Weku şeytan demewîst ru le çyaî estem kem⁹⁸

⁹⁶D.şakir nurî ,elîxtirab fi elfikir elmarkisî ,ko,elhîlmî eltequmî,j2,weş hurîe,bexdad 1984,r28 .

⁹⁷ D.h. sercem şihrekanî mamosta hêmin ,weş azadî 2708 kurdî,r12.

Jîyaneke, helbestvan xwe jê dur digire, ev jî di encama xorbetîya ku tê de dijî ye. Lê belê helbestvan qet wextekê meî ne xwarîye ji ber ku di destpêkê de jî ne xwarîye.⁹⁹

Bedir Şakir Al Sîyab, di sala 1926- 1964 an de ji dayîk bûye. Ji xêzanekî mal begî bû ew jî hoza (Ebû elxesîbe) gundê Cîkur. Xêzana Seyab cudabû ji xêzanên din. Xwedîyê dîwanxaneyekî mezin bûn, gelek xelkan qesta binemala wan dikir. Di alîyê aborîyê de jî xêzana Seyab xwedîyê milk û malin. Seyab jî dibê je ew xwedîyê baxçeyan bû gelek karkaran di nav de kar dikirin. Di alîyê rewşenbîrîyê de jî xêzana wan jê ne durbû . Lê belê ji ber bêbextîya Seyab û Hêmin ew bê par ji wê dewlemendîya xêzanên wan.Seyab rojek ji rojan heyînî ne dîtîye her nebînî dîtîye.¹⁰⁰ Ji ber vê sedemê jî helbestek nivîsîye bi navê (Mnzl Alaqqan). Piştî dayîkbûna Seyab malbata wî rastî pirsgirêk, qeyran û deyndarîyê dibe.Piştî rastî nexweşî û dest kurtîyên hatin dibêjin sedemê Seyab bû. Ew jî li karekî hêsan digera da ku jîyana xwe pê berdewam bike. Di helbestên wî de eşkere dibe ku xema zarokatîyê xwarîye. Piştî rastî nebûnî bîrsîtî nedîtîne tê û dibêje :

Asmee îbkî, înadînî
 Fî lîlî alstuhd alqars
 Ydû abî kyf txlînî
 whdî bla hars...?
 Xîlan lm ahcrk en qsd
 Alda yaxîlan aqsanî
 Anî abkî mslma tbkî wıstşr alyl ahzanî
 Fklma mr nharatî
 Lyl mn albrd
 alftnî ahsb maqd fl fî cybî mn alnqd

⁹⁸ Dîwanî hêmin ,sercem şîhrekanî mamosta hêmin ,weş azadî 2708 kurdi,r27.

⁹⁹ Hevdîtî ji mehmed ebdulkerîm muderîs,kat 10 şev ,berwar 1-12-2015 .

¹⁰⁰ - medenî salih, haza hue al seyab, dar elreşîd lilnşr,bexdad 1981,r12.

Aştrî hja alqlîl alşaw ? ¹⁰¹

Hêmin bi xwe dibêje : Dayîka min gelek caran li nav çavên min dida û digot: Dema tu ketî zigê min, min laşê xwe yê sax nedît. Nexweşîyan ez girtim. ¹⁰²

Li ser heyîv û rojan bû ku neçarbûn em biçin û herin ladî.

gelek qsem le dila bû hikayetim mabû

keçî le bextî keçim xame nukî lêre şka ¹⁰³

Hêmin caran bi kenîn di got dayê guneha min çîye ?

Xorbetîya Seyab ji cîkorê destpêdike " Di alîyê civakê de dibe rê xweşker (Ji bo vekirinê ku teji ye ji êşan, nerihetî û nexweşîyan, Di nava cergê wê xwezaya ku seyab tê de jîyayîye ev dîyardeyên xerîb ji dayîk dibin ¹⁰⁴. Di helbestekê de wesfa xwe dike û dibêje :

Wahî elkîyan kan xgba hdh

Jawî Alşfah alkul mîtnhd

Whu alegl mn qwam farx

îsbî aleyun û wcne tturd. ¹⁰⁵

Eger seyab kesekî asayî be wê di koşeyekî ê civakê de runişt, bi bê dengî navê wî ne dibû. Seyabê hozanvan diçe ser mînberê û ji hemu heyînan derdikeve û cihekî ciwan ve dike. Ew nexweşik bûna rumeta wî gelek aciz kirîbû. Gelek caran di vir de jê tê bihîstin. Nikare xwe jê bide paş yan jî pişt goh bavêje . Ev babet tenê ji bo wêye bibe çavkanîyek a xerîbîya Seyab. ¹⁰⁶Ji bilî van jî sedemekî din jî heye wekî wefata dayîka wî ku ew jî di temenê şeş salî de bû. Sozekê ji dest dide ku gelek pêwîstîya wî pê hey .

¹⁰¹ Ehmed şefîq, heyat elseyab, we muhanatuhu, weş elnesir, besre 1974, r34.

¹⁰² -D.h. *sercem berhemekanî mamosta hêmin* , tarîk u run , weş hewlêr 2014, r16

¹⁰³ *Diîwanî hêmin , sercem şihrekanî mamosta hêmin* weş azadî , 2708 kurdî, r85 .

¹⁰⁴ - Ehmed mehemed fituh , *waqeh elqesîde elerebîye* , weş dar elmeharif bî misir , 1984, r35

¹⁰⁵ - Ehmed mehemed fituh, r40 .

¹⁰⁶ - Ebducebar dawd , *bidir şakir elseyab, raîd elşîhir elhur* , bexdad , weş seqafye, ç2, 1986, r42

3.5.1.Jin le hizru bînîa hêmin u seyab

Sêwîtî di jîyana helbestvana de ji xalekî hevbeş pêktê. Wisan bandora xwe di cihde dihêle di çêbûna durîtîyê de. Karekî kure di karên wêjeyî de gelek caran ev buyer derdikeve. Sêwîtîya helbestavan cîyawaze ji mirina bavê wan. Mînak : Seyab di temenê şeşsalî de dayîka xwe ji dest dide. Dibêje: " Ez hîna zarokek biçûk bûm min dayîka xwe ji dest da, bi vê re ez dur ketim ji heskirina jinekî mezin "

Di jîyana Sîyab de mirina dayîka wî û şeş salîya wî nayê veşartin. Ji ber ku zarok gelek ji dayîka xwe hesdike.Ew jî di cîhana dayîka xwe de jîyanê berdewam dike û jê durnakeve, eger di beşekî kêm de jî nebe. Di encama mirina dayîka sîyab de xemekî dirêj na hêle. Çend caran bîranînên dayîka xwe di helbestan de behskirîye. Piştî mirina dayîka xwe xalekî serekî ji bo bêbestîya jîyanê datîne.Bêbeşbûna wî ji soza bavê wî jî:

Abî... mnhqd crdtnî alnsaw
wamî... gwaha alrdî alecl.¹⁰⁷

Armanca heskirin û helwesta helbestvanan beramberî jinê piştî bandora sêwîtîyê bû. Di encamê de ji destdayîna heskirina sîyab ji bo dayîka xwe û ji destdayîna heskirina Hêmin jî ji bo bavê xwe. Ji ber ku heskirin di nava mirov û sing deye. Helbestên helbestavanan heskirinê didin dîyarkirin. (Di heman demê de ne xwesteka rihîye û laşîye). Her du jî piştî heskirina xwezayê dizivirin dilê jinê û xwezayê. Lê belê biryarên jîyanê rêgirê wan sedemane ku ew behsê dikin.

Bê goman Sîyab tenê tenê laşê jinê naxwaze, belku rih û laş bi hev re di xwaze. Ji ber vê jî tenê du rê li ber wî heye. Yekem : Axafîtina ligel keçê, ku helbestvan di xeyalê xwe de mînakekê çêdike.Duwem : Rêyek xirap ji bo tejkirina valetîyan . Her yek ji van rêyan awaze û ne temame ji bo tejkirina pêwîstîyên helbestan ya ji bo laş û heskirina jinê.

¹⁰⁷ îhsan ebas , *Bedir şakir elsyab*, îhsan ebas ,beîrut,1969,r68

Ev helbest Sîyab pêşkêşî helbestvan Elî Mihemed Gh Alhndsî kirîye. Belgeyekî mezine li ser rekabet deronîyê bihêze, li cem Sîyab. Herwiha hewldaneke ji bo hevsengîya di navbera hunera rihî û laşî de:

Alcsm lula ruhî lm yfsd
 Fhî altî srxt bhan îetdî
 Waja alrdaw tdnst aranh
 fajnb jnb alrtdî .¹⁰⁸

Carekê xwesteka ruhî bikar anîye:
 Ef alxram bhsbhm hbh .
 Nvrayef en ala pam ybed.¹⁰⁹
 Carek din jî xwesteka tewan bikar anîye :
 Tlk aldmaw bqlbh altçrm
 Tflî ftdfh csmh almapm.¹¹⁰

Hêminê helbestvan bi heman şeweyî wekî ku me li jor behskir. Çavkanîya heskirinê ji hestên xwe yê ji bo ciwanîya xwezayê girtîye. Bi taybet jî jin wekî mezintirîn ciwanîya cihanê girtîye dest. Ya ku ev helwest li cem wî çêkir dayîka wî bû. Beşekî din ev heste zêdetir kir dema ku niştecihên bajarê Mihabadê ket destê Şah de. Hêmin çû nava daristanê û baxçeyan de. Ew jî wekî Sîyab terwîl diket, carna jî xwesteka laşî dikêşand. Carna jî çavkanîya xwesteka xwe ji dil digirt. Ciwanîyekî bi bawer wergirtîye, na xwaze nêzîk bibe her ji durve mecnûn dibû.

Bi heman şeweyî heskirina li cem Hêmin tevlî heskirina dil a laş dibe. Hêminê helbestvan dixwaze herduyan kom bike. Ji bo derxistina wê heskirinê yadi jinê de ku xwedî rihe û laşekî ciwane. Ji wan jinan acize ku xwedîyê xweşîkbûnekî zêdene û qet xweşîkbûnekî ne hestî û dilîye.

¹⁰⁸Nacî eluş *Muqedîme dîwan elsyab*, nacî eluş, weş elhude ,beîrut,1971,r79

¹⁰⁹ Ebdullah elbirdunî , *eleyab fi sîhrhî* , weş ,hurîet bexdad , 1989,r120

¹¹⁰ Ebdullah elbirdunî,r155.

3.5.2.Xwendin û Rewşenbîrî

Yekem mamostayê hêmin bavê wî bû, xwendina xwe ji binemala xwe girtîye. Bi taybet jî xwendina Qurana pîroz û ji berkirina çend sîrodan.¹¹¹ Wê demê xwendevanan li pirtûkxana Mizyefte wane di xwendin, bi zimanê Erebi, Kurdî û Farisî. Hêmin di vî alî de mezin bû, wekî em bêjin helbest bi hev re werdigirt. Hêmin li mizyefte di gera ku di serdema wî de belav bûye. Gelek caran melan di mizyefte de meclîs çêdikin. Ev jî dibû sedemê ku Feqe di xizmeta mamosteyan de waneyan werbigirin. Di wî serdemê de ji bilî kar û kasibîyê bi şevan xerîkî xwendinê bûn.

Bedir Şakir Alsyab, xwendina xwe li gundê Bab silêman wergirtîye. Nêzîkî çîkorê bû heya Pola çarem temam kirîye. Du salên din di dibistana Mehmudîyê de bû. Seyab di sala 1938 an de girîngî daye xwendina Navendî. Di sala 1942¹¹² an de jî Bapîrê (Bavê dayîka) xwe di jîya. Ew çîrok û bûyerên ku di dîwan xana bapîrê wî de dihat behsîkirin, di deronîya zarokîya wî de ew berbi cîhana wêje û helbestan ve dibir. Ew bûn sedemê ku ew zarok di destpêkê de bi zimanê bazarê helbestan binivîse û piştê jî bi zimanê akademîk nivîsandîye. Dema destbi helbest gotinê dike behsa xwezayê dike. Li cem wî zarokî behra helbestan pêşve diçû heya gehîşt çend malikan rêk bixe ku heya niha jî dimîne. (Bwakîr) Yekemîn ew malikên helbestên ku bi navê (Elî Alşagî)¹¹³

Di sala 1943 an de Bedir hat Bexdayê, li wir destbi xwendinê kir. (Dar Alelmî Alelya) beşê zimanê Erebi ya du salî temam kir. Piştê jî girîngî da beşê Îngîlîzî. Di sala 1948 an de xilaskir û gehîşt çalakîya helbestan li Bexda. Di alîyekê de rewşenbîrî û hizirînek berdewam ji bo cîkur , rubar û dara xormeyan. Ji wan hesdikir.

Ew keçên di zanîngê de dibajêr de jî dîyarbûn. Bedir ji wan xerîb bû. Bingehekî kur di dilê hestiyar ê bedir de cih hiştibû. Bedir zanîngê xilas dike wekî

¹¹¹D.h. *Sercem berhemekanî mamosta hêmin*, weş heulêr, 2014, 35 .

¹¹² Bedir şakir elsyab Dîwan îşudet elmeter, bedir şakir elsyab, beirut 1959, r 60 .

¹¹³ Bedir şakir elsyab , r70.

mamosteyê zimanê îngilîzî destbi kar dike. Di amadeyîya Rumadî de di sala 1948-1949 an destpê dike. Bi wêrekî û bilindîyekê hewla zanîstê dide ji ber ku fêrbûna ziman û zanîstê tevî xwîna wî bibû. Ev jî pişeya kesê xwendevan û rewşenbîr bû. Her ev sedem bûn ku rojekê di temenê xwe de helbestan çêbike.¹¹⁴

Ew tiştê ku di jîyana Hêmin de çêdibe bi heman şêwe di jîyana Seyab de jî çêdibe. Di gere ji cihekê diçe cihekî din li pey karê Rojnamegerîyê di gere... Ji ber wan buyeran nexweşxane nexweşxane li pey derman di gerê ji bo çareserkirina nexweşîya xwe.

Pêkhateya rewşenbîrîyê a li cem Hêmin binçîneya wê ji betîne çêbûye, ev jî ji binemalekî rewşenbîrî pêktê. Zanîst, helbest û wêje bandore xwe liser kiri ji bo çêbûna kesayetekî û heskirina zanîstên cor bi cor. Li ser vî bingehî diçe dest bi xwendina, Zimanê Erebi, ji berkirina Qurana pîroz zanîstên ayînî û herwiha xwendina zimanê Farisî û xwendina pirtûka (Gulistan) a Şêx Sedî Şîrazî dike. Her wiha xwendina zimanê Tirkî jî zanîye, bikurtî em dikarin bêjin Hêmin 5 ziman zanîye. Kurdî, Erebi, Tirkî, Farisî û Îngilîzî. Hêmin, ev ziman hemû rêyek bû ji bo eşkerikirina wêjeya gelên wan. Belgeyek li ser vê jî wergêrana çendîn helbestan ji wan zimanan zivirandîye ser zimanê kurdî . Yê ku wekî hêmin helbestvani rojnamevan, mamosteyê rexneya wêjeyê û sîyasî be pêwîste xwe teji bike ji çekên rewşenbîrîyê.

Bedir Şakr Alsîyab, hev şêweyê Hêmin bû, di xwest zêdetir wêjeyê werbigire û wêjeya gelên din bi taybet a Ewropa bide eşkerikirin. Ji ber vê jî em dibînin ku piştî xilaskirina du salîya zimanê Erebi pêwîstî bi zimanê îngilîzî jî dibîne. Ji ber wê jî diçe beşê îngilîzî ji bo wergirtina wêjeya îngilîzî ya nî. Seyab ji wêjeya Ewropa bandor bû bi taybet jî helbestvanên wekî, Şekspîr, Şlî û Kîds.¹¹⁵

¹¹⁴ Rêbuar sîweilî ,*le peîwendywe bo xoşewistî*, c3, weş şivan ,silîmanî,2005,r43 .

¹¹⁵ Hesîb qeredaxî *ferhengî xem* c3, weş elrsale, bexdad,1989,r50 .

3.5.3. Di Meydana Jîyanê De

Hêmin û Syab rastî rewşên gelek giran hatîne, ev jî buye sedemê bibe xwedîyê deronîyekî dilekî hestiyar û teji soz. Ev li alîyekê, Di alîyê din de jî ji ber dijberîya gelê kurd û ereb her du jî xwedî sîtem bûn. Ya ku nefesa wan helbestvanan teng dikir rewşa sîyasî bû. Ev sedem rêgirê wan bû ji bo hêvîyê wan û gele wan. Hinek caran jî xwenên xweş yên mirovatîyê didîtin.

Hêmin jîyana xwe bi sadeyî derbaskir. Li Bexdayê debarê jîyanê bi zehetî bi dest diket. Di sala 1956 an de li gel xelkê Bexdayê beşdarî raperînê bû û hat binçavkirin. Du meh û pênc rojan dibin dîwar de ne disekînî. Rexne li sitem û gendeliya li Îraqê di hat kirin dikir. Her wiha seyab jî çûye di nava buyerên sîyasî de û beşdarê xwepêşandana bûye li Romadî. Di sala 1949 an de nu destbi mamostayîyê kirbî bû ev rewş jî bu sedemê ku 10 salan ji karê xwe dur bikeve.

Di berwara 25-1- 1949 an de bi biryara dadgeh dur ma. Piştî wan hemû ne rihetîyên xwe û hejarî nebûnê bejdarî di xwepêşandanîya dengîkir û Bexda hejand. Sala 1952 biryara girtina wî hat dayîn. Bedir jî karê revêkir û berê xwe da Îranê ji wir jî çû Kuwêtê. Di sala 1953 an de Bedir giştî bi cihhêlana welat rastî xerîbî û nexweşîyek zêde tê. Piştî wergirtina jîyannameya wan her du kesan, çendîn xalên wan ê hevbeş yên di jîyan, hejarî û nexweşîyan dîyarbikîn. Di alîyê aborîyê de her du jî hejar bûn, Çenda caran ji karên xwe hatîne durxistin, ev jî bu sedemê hejarîya wan. Karên wan hemû ji bo debara jîyanê bû. Di alîyê sîyasî de jî Hêmin û Syab li pişt hizba Şîî bûn. Bejdarîya xwe ji bo çalekîyên wê hizbê dikirin û Seyab dibêje : "Me dengê xwe di gehand Rusya û Şîyan "¹¹⁶Di sala 1945 an de syab tevlî vê hizbê dibe. Lê belê hêmin beşdarî buyerên sîyasî û netewayî kirîye. Lê belê bê alîgir bû. Dîroka çûyîna wî a di nava hizba şîî de dîyar dike. Di encama vê hizbêde beşdarî li heyînên netewî kirîye û çend caran jî rastî îşkencê jî hatîye.

¹¹⁶ Rêbuar sîweîlî *le peîwendîywe bo xoşewîstî* ,c3,weş şivan ,silîmanî,2005,r43 .

Piştî wê Partîya Demukorata Kurdistanê, Grupekî binavê (Heyetî Reysî Milî) hîlbijard ku hêmin ji yek hi endamê wê bû. Piştî wê Hêmin destji karê sekreterîya heyetî reysî milî berda. Di komisyuna tebliyata hizbê de destbi kar kir. Bi heman şêwe seyab piştî bejdarbûna yada yekem ji bo peywendîyan di berwirda 27-1- 1949an de hat girtin, birin zîndana Besra û piştê birin Bexdayê. Lê belê di xwepêşandana Besra de azad bû.

3.5.4.Nexweşî û Koçkirin

Di alîyê xwe de syab ruberruy du rewşan dibe. Rewşa deronî û dijbertîya li gel hestan ku agirê wê natemire. Rewşa duwem jî laşê wî tejîye ji êşan. Tê eşkerekirin ku Sîyab di destpêkê de jî lewazîya laşî li gel hebû. Dibînin ku nefretê ji jîyan û çarenûsa xwe dike.

Fbaî êmal aeyş aja.

Wadb hya bîn alhyaw.

Lola mxafe an yeatbnî

Edl alsmaw lent êbaî.

W lent manslwa wma wldua

mn basîn w mn adlaw.¹¹⁷

Hestkirina bi êşan û nebûna Sîyab, di destpêkirina ciwantîya wî heya dawîya jîyanê destjê bernade. Carekê ew hest di heskirina jinê de dîyar dike. Carekê jî ji destdayîna bûrîyê xwe ku carekdin na zivire. Carek din jî tirsîn ji hejarî , nexweşî û mirinê. Di vir de mirinê bal kêşamdibû ser sîyab qet derketina wê nîne. Syab di destpêka ciwantîyê de tola xwe li mirin û heskirinê vedikir.

Waja hakt fla tcdî.

Fbraw mzq cldk aljb.

Walbom yml eşhtfa.

Wlîsq mn dmk alxbîp xda.¹¹⁸

¹¹⁷ebdirezaq elî, *Îsture fî şîhir elseyab* ,ebdirezaq elî,weş finun ,1978,r95 .

Roh teşeş foqh alxrb.

Tawî alslal alî cwanbh.

Xrpîw îewî thth alklb. (Alsyab).¹¹⁹

Mirin hevaltîya syab dike, di hemû qûnaxa jîyana de li gel wî bû. Ji derketina ji cîkor çû deştên kesk cem dara xorma û kenarê deryan.

Fqd îxbr alncm ene alrae

Fykon hzna wtbkî albgah.

Wmat alşqî alhzîn fhadt.

Tkfnhbalşrah alryah.¹²⁰

Bîra mirinê ji bîra syab naçe tenê çemd demên dil xweş be.... Di xweşî jî wekî ewrê bê baran dibîne. Bi zu dizivire li ser hestkirina mirinê. Ew bingeha ku bawerî dayîyê serkeftin yan jî ji bîrkirina wan hestan pê bexşîye. Lê belê li ser wê serkeftin û aramîyê nasekine dizivire hewlên kevin ê mirinê.¹²¹

Dema ku nexweşîya wî bi hêz dibe ew hest li cem wî kur dibe. Ji nexweşxaneyekê diçe nexweşxaneyekî din. Gelek helbestên wan rojên di nexweşxaneyê de razayî nivîsand.Ev helbest jî hemû li ser êşa xerîbîyê û hizirîna malabatê êşa nexweşîya wî ku kar dikir ji bo mirinê :

Yaxrb alruh fî dnyam hcr.

Walslcw Alqarw alfolajw alçcr .

Ya xrb alruh... la şms fataq.

Fyhaw la afq

Ygor fûh xyalî sae alshr

¹¹⁸ Ebd eletîf etêmiş, *bredir şakir seyab ,zikreyat şexsîe*,weş neşir,2015,r85

¹¹⁹ Ebd eletîf etêmiş r97.

¹²⁰ Ebd eletîf etêmiş r109.

¹²¹ Selah germyanî ,*çemkî xerîbî le nywan felsefey hawcerx* ,slymanî,2009,r125 .

Herwiha dibêje :

Sagrq albab elî alwt fî dhlîz alstşfî.

Fî albrdw alvlmaw w alsmt.

Sagrq albab elî alwt.

Fî brhe antvarî bha fî mebr mn dmaw ¹²²

(Alsyab)

Tirsa helbestvan ewe ku li derfîyê mirinê bixe.

Di jîyana Hêmin de nexweşîyê beşekî gelek yê wî ne girtîbû. Di vir de cîyawaze ji Syab sedemê wê ew bû ku Hêmin bi saxî jîyana xwe derbaz dikir. Heya sala 1986 an de li Urmîyê koça dawî kir. Dawîya jîyana wî pîrî û nexweşîyekî zêde jêre anî. Mirov tevî xwezayê dibe, ev tevger jî dibe sedemêku laşê mirovan saxbe. Gelek caran mirov ji ber sedeman rastî bê hêvîyê tê. Xerîbî karekî nerênî li ser mirovan çêdike.

Hîskirina mirinê li cem helbestvan, belku ew heste bi hêstir dibe, her dem êşa rihî çêdike. Malikên xwezayê û ciwanîya jinê, bi eşkereyî dîyare xemekî zêde li ser helbestvan çêdike. Ev xeyalejî wisan lê dike hêza zalbûnê çêbibe.

Pêşî ku jê dur bikeve helbestan çêdike. Di vir de hişyarî yek ji hizrê helbestvanê jîre. Ew hestên ku di nava xelkê de çêdibin, helbestvan derdixe.

3.5.5. Bihayê Hestan

Bihayê hestkirinê ne cudaye ji bihayê ve gotinê. Belku ev nava wêye, ji ber ku di rastîyê de ve gotin di de destnîşankirin ku wate di nava kesayeta mirovan de heye. Bihayê ve gotinê di wê deye sedemên wêjeyî di heman demî de navroka ve gotinê ye di cîhana helbestvan de. Wekî rêyekê tê danîn ji bo gehîştina bi soz û cîhana helbestvan.¹²³

¹²²Ebdirezaq elî, *Îsture fî şîhir elseyab*, ebdirezaq elî, weş finun, 1978, r120 .

¹²³ Mehemed dilêr emîn , *şikirina şîhir romantic , tîorekanî namobun*, weş, di hok 2008, r55

Dema ku em li cem helbestên syab di sekinîn dibînin ku çavkanîya xwe ji hestê kur ê jîyanê girtîye. Ciwanî, neşirînî dadperwerî sitem, başî û xirabî, kesan gelek hewildana dikin li beramberî van babetan ku taybetî bi xwe û bi civakê ve heye. Bişêweyekê ne karî cîyawazîyê bêxe di nava êşên xwe yan jî êşên civakê de.

Seyab di jîyanê de ji heskirinê bê par dimîne, ji ber wê jî hêzherî xort ya helbestên wî bû. " Heskirin bûye wekî pêwîstîyek a helbestvan. Ji ber ku heskirin di yek alî de derdikev.

Helbestên Hêmin ciwanîya wê li ser hestkirinê ye. Belku geranekî berdewame ji bo gehiştina armanc û hêvîya ciwanîyê. Pêktê ji " Geşteki rihî a winda bû , rihêki ku aram nabe û cihgir nabe. Ji rewşekê di ji rewşan, li pey bi destxistina wateya nûye. Her wiha ji bo bi destxistina peywendîya di navbera mirov û wan tiştên derdorin. Çavkanîya van hestan jî gelek in. Peywendîya wê bi kesayeta helbestvan ve heye. Ciwanî li cem Hêmin dabeşî dibe bi ser çend astên di xwezayê de. Reftarê bihadar çavkanîya xwe ji ciwanî, rih û sozê girtîye. Ciwanî rastîyeke li nav çûna wê nîne, ji ber ku çavkanîya xwe ji dil û rih girtîye. Hêmin di vî alî de ciwanîya baş û madî li hev dide. " Ciwanîya xwezayê ji ya mirovan cuda nake. Belku navê dibe mirov (ciwanîya ciwanan) Belku malikek bi navê (Jin û Ciwanî) baştirîn belgeye ji bo wan rastîyan.¹²⁴

Di alîyê syab de soz bi hêztire ji hestan, bandor bûye ji buyerên derdor. Ji ber vê jî ji dîwana xwe re gotîye. " Dîwana Dîroka Jîyana Dilyayetî " Ji ber ku bi dil jîyan kirîyê zêdetir ji ya cesteyî jîyan kirîye.

Li cem Hêmin beramberî sozê, soz di gehe wê pileyê ku hemû cil û reng û dengê xweş di xwezayê de derdikeve hilçûna soza îlhama helbestê ye. Belku endîşe li cem seyab bihêztire em dikarin bêjin: Syam nêzîkê vê jîyana niha jîyan nekirîye. Bi endîşe di zivire jibo burîyê zarokatîye. Pêşerojekî ne dîyare ka wê bi gehitê yan ne. Zivirîna wî ya ji bo (Temenê Zarokatî) bê hêvî dibe ji ber ji destdana dayîka xwe.

¹²⁴ Mehemed dilêr emîn, r98

Pêşeroja wî tarî û ne dîyare ji ber nexweşîya wî a dirêj. Eger axaftinê niha bike hemu ji ber êş, nalîn , hewar û du dilîya ne cihgirîye. Xweza metirsîye kî rêyekî ciwane ji bo çêkirina wê cîhana hest.

Cuan fî alqbr bla xdaw.

Eryan fî alsic bla rdaw.

Srxt fî alştaw.

Aqçî ya mgr...

Mça cew alesamw alsuc w alhbaw.

Mça ch alhcr...¹²⁵

Cîhanekî tarî dewranê dike di nava qebir û hestî û kevir de. Hewar dike birsîye, hizra burîdeke bi ahan bîranîna serdemê zarokatî dike. Ta ku hewayê li kevir dike ew jî ji ber direve û di nihade bûye mayê tarî. Eger ev kevir peywendî bi cîhana zarokatî ve hebe , di wî demî de kevir û asin rengê hemûyan ciwan û heskirî bûn di bûrî de.

Aştîk ya hcare alcdar ya blag ya hdîd ya glaw.

Aştî altqawkn mslm anthî alî fîh ?

Am sba, sbaîw algfule alahub w alhnaw ?

W hl bkîn an tçeçe albnaw w alqfr alfnaw am bkyt sakne ?

Am anî rayt fî xrabk alfnaw...¹²⁶

Dikeve pêşîya serdem û difire ji bo dîtina dawîya jîyanê, ku nûye yan jî dure ka rewşa xêzanîya çaweye. Eger bi mirî ? Ka wê rêwresam xakspartinê wê çawe be :

Xalî albyt xalye mn alneal

w la krkrat elî alsim.

wa ant elî albab ryh alşmal

w matt elî krmh alçlm

¹²⁵îhsan ebas, *Bedir şakir elseyab dirase fî heyathî we şîhrhî* îhsan ebas ,bexdad,1988,r133 .

¹²⁶mehemed eltuncî ,*Bedir şakir elseyab welmezahib elşhrîe elmuhasîre* ,weş hars ,1978,r139

Tlaşt xgî mkb aldafnîn
w mn mscl alqrye aletm
Tluî kml rf foq alsfîn.
Şrae hzîn.¹²⁷

Xeyal li cem Hêmin deryayekî tejîye ji neyênî, carna jî hêmin nizane çi di deronîya wî de dizivire. Eger bizane nikare îfade bike. Ji ber kurbûna nava cîhanê û hinek deman jî jê derbaz dibe qet jê fêma nake. Dixwest bi nefesa xwe a siwarî berbi nehênîyan ve biçê û wêneyên wan çêbike tenê bi dengê diltengî bû. Wekî di helbestê de dibêje :

Gelek qşam le dila bû, hikayetim mabû.
Ke çî le bextî keçm xame nûkî lêre şika.¹²⁸

Di vir de Hêminê helbestvan bi xwe şîroveya helbesta xwe dike û dibêje : Ji ber şikestina xemê nabe ez dest ji çîroka xwe berdim. Na ez wekî mirovekî kurd bi taybet kurdê îranê hîna di cîhanekî tejî ji esrar de dijîm.

Ez wisan nakim deronîya min birêje. Wekî ku Hêmin dibêje tu bêje kurd wê bi gehe cihêkê ez jî wê ewqas jîyan bikim. Yaku ez dizanim binivîsim qezenc ji zîyanê zêdetire.

Hêmin li cem cemsêra jîyanê di sekine. Bûrî û dahatû, peşîman bû lawitîya xwe derbazkir. Xwena wî dahatuyekî geş bû. Lê belê helwestên cuda yê Syab reşbînî serdarîya wê nîne. Belku sedemê wê ew be ku reftarê wî herî zêde li gel nihaye . Tamê ji dîmenên ciwan ê xwezayê û jinê werdigire

Ew e ku peywendîya wê bi rastgotina hestî ve heye. Seyab bi şêweyekî rastgotin cihê gomanê ne hiştîye . Bi zivirîna malêkên helbestên di jîyanê de. Ev helbestên taybet li ser jîyana wîne ev jî xeta siharan a deronîya dîyare. Bi rast gotin û dilsozî heya " Jîyan tê de derbaskir hizirîn û ramanê xwe xist di nava malikên helbestê de.

¹²⁷ mehemed eltuncî ,r143 .

¹²⁸ Hêmin ,dîwanî hêmin mukiryânî,r34

Seyab bi romansîyê destpêkir. Di encam pirsgirêkên taybet ê civakê, ne tamam bûna bawerîyê goherî ji bo bawerîyekî din.¹²⁹ Li gel mayîna beşek ji romansîya wî hinek ji helbestên wî di wêjeyekî çar qonaxre derbas bû.

- 1- Romantîk, pêktê ji bawerîya bingeha helbestvan.
- 2- Rastî, piştî çûyîna di nav hizr de ji ber pirsgirêkên di nava civakê de.
- 3- Ji ber zêde bikaranîna hêmayên Babilîyan.
- 4- Xudî, pêktê ji xwesteka dawî. Li pey êş û xeman geran, piştî wê bêhêvî bun di jîyanê de. Hizba şîî ji bo bi destxistina hêvîyên xwe û neteweya xwe.¹³⁰

Ew bawerîyên wêjeyî yên ku hêmin girtîbû, wekî syab destpêka romansîzmê bû li ser berdewam bû heya demekî dirêj. Her wiha ev bawerî wekî bawerîyekî bingehîn tê danîn. Bi taybetî jî helwesta beramber jinê, ciwanî û xwezayê. Ta ku diçe nav rêxistina Şîyan di destpêka pêncîyan de em dibînin Hêmin di hinek helbestan de dizivire ser bawerîya rast. Li gel vê goherînê nîşana romantîk derketîye û maye. Di helbestên xwe de pirsgirêkên nîştîman û netewê bi şeweyekî dîyar eşkerekirîye. Heya ku beşek ji helbestên wî kirîne sitiran û sîrod di çalekîyên neteweyî û nîştîmanî de tê gotin. Her wiha di derbarê Newroz û Kurdistan û pirsgirêkên gelê kurd de nivîsîye.

Rastîyek din ji bo vê lêkolînê, ew berhevkirine pêktê ji her yek ji Hêmin û Syab bandor bûne ji wêjeya bîyanî. Seyab tenê girîngî bi wêjeya erebî nedaye, Hêmin jî tenê bi ya kurdî ne daye. Belku hêmin derbarê wêjeya farisî de jî xwendîye. Her wiha wêjeya tirkî a hevçerx jî sudekî mezin daye wî di rabûna helbestên kurdî de. Ji helbestvanên Ewropî jî bandor bûye. Ji wana, Con Kîts, Oskar Ayld, herwiha Şîlî jî . Piştî malikên helbestên wan fêmkir beşek ji wan wergerand. Helbestên helbestvan berbi pêşve çû. Bi fêrbûna zimanê Tirkî û Îngîlîzî re bandorekî nû li ser hestên jîyanê

¹²⁹ Aram Mhdm Qadr, *Namoyî Le Şîirî Kurdîda, Krmancî Xwaro, 2000, 1975*, Silêmanî, 2007, r, 114 .

¹³⁰ Mehemed reza mubarek , *zimanî şîhir* , weş elhame. bexdad 1983, r71.

çêkir.¹³¹ Ew helbestvanên romantîkê şeydayê sîrodê bûn. Ev şeydabûne li cem hêmin jî hebû. Ji ber wê jî helbest di got ; li ser Gul, Sitêrk , Av , Dar û Girê kesk.

Her wiha Seyab jî derbarê wêjeya Ewropî de xwendîye. Ev di dema xwendevan bû li Bexdayê. Ev jî bûye piştgirîyek ji bo xwendina zimanê Îngilîzî. Ji bo ku hîn zêdetir nêzik bibe zindî wêjeya ingilîzî dixwîne, ne di rêya wergerê de.

Piştî tevlîbûna wî ya ji bo zimanê Îngilîzî, demê xwe herî zêde ji bo Şanogerîya Şekspîr û dîwanên helbestên romantîkî ve diqetand. Bayron, Şîlî, Kîts, di nava jîyana wî de çar helbestên ne bilidkirî bi dest xist. Diroka wan jî dizivire ser sala 1944 an ku pêşkêşî rihê helbestvan Wrt Zorp kirîye.

Wisana dîyare ku Seyab sud ji malikên helbestên wan helbestvanan girtîye. Ji rêbazên wan jî bandor bûye. Ya ku amadejî kirî bû ji bo wê bandorê û rewşa jîyana xwe bû. Syab bixwe jî dibêje ez bandor bûm, dema ku pirsyarê di derbarê yên ku balawî kişandî û ji wan bandorbûyî fikir evin ku dibêje:(Şekspîr , Dantî, Humeros, Frcîl, Xute, Kîts, Stuyî, Alîwt)¹³²

Rexnegiran lêkolîn li ser helbestên Syab kirîne û bandora wan jî li ser çêbûye. Bi taybetî bandora, malika (Alrxî Alîbab)¹³³ ya Alîwt di helbesta (Alşudn Almsr) ku Ebid Alcbar Ebas, beşek ji pirtûka Elsyab de taybetkirîye û lêkolîn jî li ser kirîye. Di vir de wekî belgeyekî wêneyî ji wê lêkçûnê wergirtîye ku bi xwe destnîşan dike :
" Dema ku em Alsyab dixwînin sorbûnekê dibînîn, di eşkerekirina peyv sal û tamê de. Gelek ji wan ji bo av û jîyanê dibêje :

Hna la tuçd hyae, Anma yucid sxir Fqg.

Sxir w la myahw algrîq alrmlî.

Al grîq Alterc fî al ealî bîn Alrmal.

Whî cbal mn sxir bla maw.

¹³¹D.cabir hisfur *Mefhum elşîhir dirase fi elturas elneqdi* ,elmerkez elseqafi welîlum, beîrut,1977,r228

¹³² Bidir şakir elseyb, *raid elşîhir elhur*, ebdelcebar dawd elbesrî ,weşbesra,1979,r40 .

¹³³D. ebdulah elsaîx *elsure elfenîe*,d. ebdulah elsaîx,cerîdet elsure fî,9,2,1986 .

W lu kant hnak mîyah ltwqfna. ¹³⁴

Syab destnîşan dike ku, hişkbûna hêza vegotina rewşa deronî, eşkereye ku di alîyekî pêwîst deye. (Belê em dizanîn diltengîyek çi baranekê dibarîne û çawe cugên lêhîyê çêdike ?) Di alîyek din de jî şoreş li cem Bedir karekî asayî û bendê mayîn bû. Her wekî baran dibare ku heyînekî xwezayîye her sal dibare. Lê belê li gel vê bandorbûnê jî helbestên Syab (Anşude elmeter) wekî tayber dimîne. Bi şêweyekê " Wêneyên wê ji Êraqê wergirtîye rastîya wê jî xweza, dara xorman û rubare ". Bi heman şêwe li cem Hêmin jî wergeran ji wêjeyê wergirtîye. Lê belê çavkanîya malikên helbestên xwe ji xwezaya kurdistanê û bi tayber ji gelê kurd girtîye.

3.5.6. Wêneyê Helbestan

Wergirtina pênaseyên kevin bû û eşkerekirina hunerê ku pêktê ji hevpeyvîna li gel şoreşê. Girîngîya şoreşê û gehandina wêneyan di yek demî de hevdû di girtin. Wêne wekî rêyekî yekem datîne ji bo encamdana hevpeyvînê. Xweza jî çavkanîya destpêkê ye ji bo girtina wêneyan. Ji ber wê jî hunera helbestan encam nade tenê di rêya zimanê rewanî de nebe. Di vir de herî zêde pêwîstî bi wêneyê hunera bandorbûnê heye ji bo derxistina zimanekî xweşik ji bo helbestan. Di heman demê de peywendîya di navbera mirov û helbestvan li gel xwezayê derdikeve holê. " Ji ber ku Helbestvan wekî hemu hunermendan di xwaze bi corekê hewildide yeksanîya deronîya xwe gel a cîhana derdor çêbike. ¹³⁵

Wêneyê helbestan taybete bi serdema nihare. Tenê rêyeke ji bo helbestvan tevî xweza û derdora xwe bibe. " Ew tevîbûn jî bi wan tiştan dibe hestên xwe jî bide pişt. Tê gotin ku hunermend bi xwe rengê dibexşîne. Di rastîyê de ev temambûna hunerî raste di nava hunermend û xwezayê de. Li ser bingeha vê helwesta felsefîk wêneya dîyar dikir bi taybet di helbestên nû de " .

¹³⁴ Ebdelcebar ebas, *elsyab*, weş hurîe, 1982, r173

¹³⁵ Aram Mhdm Qadr, *Namoyî Le Şiirî Kurdîda, Krmancî Xwaro, 2000, 1975 Silêmanî, 2007, r, 111* .

Di vir de derdikeve holê ku di helbestên Hêmin de behra wêneyan bilinde. Tevlî xwezayê ji dibe û bi xwesteka xwe jî çêdike. Bi şêweyekî guncaw li gel hest û cîhana xwe û taybet jî helbestên romantîkî di guncîne. " Wekî hustayek bêberamber tabloyekû wêneyî çêbike ".

Wêneyê xwezayê li gel Hêmin vekirîye. Wekî; Lutkeya çîyan, Xuşîna dulan, deşta kesk û av , asîman û sitêrk di xeyalê xwe de van dizivîrîne. Ew heyînên xwezayî yên li derdora wî dide pişt xemên serekî.

Wêneyê hunerî li cem Syab bi wê tê cudakirin ku di alîyekê de girêdide. Di alîyek din de jî kelu pel gelek di helbestên nû yên erebî de bikarnîye. Ji ber ku gelek ji yên wekhev di şêweyekî kevin de derbazkirîye û pêşketina wan derxistîye heya gehiştîye asa wêneyên helbestên nû. " Girîngtirîn wekhevîya li cem Syab ew e ku ev wekhevî ji bîr kirîye bi şêweyekî wêneyan reftarê li gel wan dike "¹³⁶ . Helbesta (Anşude elmtar) wekî helbesta pêgehiştinê cuda dike. Seyab rewşa deronîya xwe dide pişt wêneyên helbestan ku tevlîhevîyekê di nava wan de heye. " Xistina di nava xwezayê de, wisan jî danîye deron jî ji bo xwezayêye".

Alryh tlhp fi alhicîre kalcsam elî alsyl

w elî alqlue tsl tguî aw tnşîr alrhîl.

Cas alfrîb ysrb albsr alhyr fi alxlîc. ¹³⁷

3.5.7. Zimanê Helbestan (Hunrawan) Zimanê Rêzikên Helbestan

Peyv, beşekî girîng yê mirovan di kevin de çêbûye. Mezintirîn piştgirîya çêbûna wê Şaristanyete. Eger gelek ji şaristanyetan ji ber sedemên xwezayî tîk çûbin. (Peyv) bi zindî di nava wêje û dîrokê de maye heya roja me ya îro. ¹³⁸. Ziman dîyardeyekî şaristanî civakîye. Sedemê fêmkirin û gotobêjêye. Yekem sedemê fêmkirina mirovane ji bo pêşkêşkirina hizir û fikrane. Yekeke ji wan heyînên

¹³⁶ Nacî eluş ,*bedir şakir elseyab*,sire elşexsîe,weş besr 1980,r15

¹³⁷ Nacî eluş,r78 .

¹³⁸ Mcahd Ebdalnem Mcahd, *Altbî Walaxtrab*, Dararlaf Bdad, 1983,57 .

bingehîne ji bo pêşkêşkirina hizir û fikrên şaristanîne. 139.Ziman zindîyeke di kesayetîya xwe de heye, tenê amrazek jî bê can nîne.140 (394). Di rêza herî pêş ya kesan de datîne. Belku di rêza rêkxistina fikrên mirovan dartîne û pê tê gotin. Ziman bi amêra hunerî tê jimartin. Berpirsyartîya helbestan jî hunere. Pêktê ji rekkistina di nava pêkhêner û zimanewan de. Malik jî zimanekî taybet ê xwe heye. Helbestvana di encama hurbûnê de hîlbijartîne. Ziman li cem helbestvan armançeke û sedemeke ji bo bi gehe zimanekî xweşik û pir wate. Sedemeke ji bo gehiştina armançê, helbestvan di xwaze peyvên di nava helbestê de ku pêktên ji rondikên ziman û helbest jî girînekî dike. Çawe ku rondik wate nîne her wekû malik jî cihê pêye û wate nîne .Di vir de derdikeve ku helbest endezyarê wê ye û derhênerê wêye. Xwedîyê wê xwedî hêzekî mezin û behrîyekî mezine. Di metirsîya karkirên de ew qas pişt bi wê ve girê nade ka çî qas rastî û ne rastî di nava xwe de digire.141

Pêşî ku karê wêjeyê serkeftî be, pêkhatîye ji wê şikandina peywendîya giştî ku peyv di civakê de çêdike. Ew barê ku heyî ji bo asta jingeyîya zimanî pire ji awazên nû.

Bê goman (qesîde) ((Babetekî zimanî a taybete)) . Di bingehê de helbestvan bi şêweyekî rêk û pêk çareserîyê çêdike. Di du alîyân de cîyawazîyekî bingehîn heye. ((Pexşana zimanî ew jî wateya wê ye ku malik (Zimane di nava ziman de)¹⁴².

Çênake tenê ji bo hilweşandina peyvan û dubare dariştina wane. Di rêya ezmûn û hilçûna ve ji dayîkbûna babetekî nûye. Helbest ji ber wê behs hat kirin. ((Peywendîyekî nû çêdike di nava mirov û tiştan de û di nava peyv û peyvan de))¹⁴³ (. Helbesta nû hewla goherîna zimanê vegotinê dide ji bo zimanekî çêkîrî. Zimanê helbestan di demekê de pêk jî (Çîye) û (Çi dibêje) Destnîşan û destnîşankirî¹⁴⁴ . Bi

¹³⁹ D. mehemed zekî hişmawî, *Babeta rexni edebî û rewan bêjî* ,weş elkitab,1972,r17

¹⁴⁰MnÎ Elam .*Xorbet Le Şiirî Erebi Hawçerx*, MnÎ Elam, Namey Macstîr, Zankoy Dîmeşq, 1984,r,29.

¹⁴¹Dr Salm Alxza*Axtrab Alpqq Alerbî*, Mclê Alpqq Alerbî, Mclê Eld,2, Tmoz 1978,r,116 .

¹⁴² Can gohin, *binyta zimanî helbest*,weş runak bexdad.1970,r129 .

¹⁴³Dr. Ebdulkerîm Racî Cefr, *Rmad Alşer Drase Fî Albnyê Alwçeyê Walfnyê Aş şerî Aiwcdanî Fî Alerq*, Dar Alşon Alpiqafy Bexda, 1995,r,80 .

¹⁴⁴Dr, Cabr Esfor, *Drasat Fî Alşer Walşær*, Rmzye Alîl Qrawe Fî Şer Nazl Allanke, Bxdad,1988,r,513

wateyekî din (Wêneyekî nû ya jîyana mirovane)¹⁴⁵. Ji ber ku karê zimanê malikan Vegotinekî ciwan ya hilçûnêye ji bo ve gotina hest û pêşkêşkirinê bi kartê li cem yê din . Karê helbestvan pêktê ji hilbijartina peyvan bi şêweyekî hur û rast , gohdarvan dixê nava ezmûnê de ne bi şêweyekî serpêyî. Ji ber wê jî her helbestvanekî ferhengêk taybet a xwe heye. Hilbijartina peyvan li cem helbestvan ta dawî dimîne¹⁴⁶ Her helbestvanekî mezin zimanekî ku taybetmendiyê xwe hene li serher du astên pêkhêner û asta çêkreyê ye. Ji kevin de her helbestvanek Zimanê afrênerê xwe hebu .Dema ku ebû tema zimanê honrawenûkirîye, rexnegir gelek ji wan zimanvan bû. Zanyarîya malikan û rexneyê nebû . Hukmê helbestan dide li ser bingeha destnîşankirina ferhengîyane û peywendîya helbestvan bi bingeha rêziman veye. Alnû û Alsrî . Li gel vê jî di vê serdemê de kesê wekî Xelîl bn Ahmet Ferhadî zanayê zimanzanê mezin û hebûna wî heye. Di derbarê helbestan de dibêje Padşayê peyvan derbirîna çawe ji bo wê wisan bazarê dike Ya ku ji bo wan raste ji bilî ya ku ne raste, li ser girêdana azad ve gotina wişeyê girêdayîye. Di hêsankirin û girankirina peyvan de kurt kirin û dirêjkirinê kom dike. Çend zimanekê ji hev cuda dike û derxistina wan wesfên girane ku li gel xelkê girane. Yan jî eşkerekirina hêsankirin û nêzîkkirinekî dure û durxistina nêzîke.Belgeyan ji bo wê tîne û belgeyên dijî wê naînin. Helwesta ferhadî helwestekî ji bo pêşîya serdema xwe bû di rexneya helbestê de vê helwestê pişt rast dike bi wateyekê. ((Lbul Falîrî)) ku dibêje : Zimanê helbestvan helbeste . Di vir de dîyardibe ku mafê helbestvan zimanekî taybet yê xwe hebe ciwanîyê bide hestên xwe bi şêweyekî hur û eşkere. Nabe ku ferhenga hunraweyî danê bi tama helbestvan. Ji ber ku bi karanîna peyvan dîyar kiriye li cem helbestvan nîşana wêye ku rewşekî deronîya taybete. Di pêşîya wê de, bi kar anîye. Ewa ku di destpêkê de dîyare em dixwazin wan helwestan cuda bikîn.Yaku taybete bi teza me ve pêktê ji (Xerîbî di Helbesan de) . Ji ber ku ferhenga helbestvanekê tîne ji hevoka pêknayê belkû bingehgirtîye li ser bingeha hunera helbestekê. Ji ber ku bîyanîyan zimanewanî wêne û awaz pêkanîye. Ferhenga hunera wan taybete bi xerîbîyê û xerîbî di çar beşan de komkirîne ew jî :

¹⁴⁵Mahir Hisen Fehmî, *Ahnîn walfrbe Fî Alşer Alerbî Alhdîğ*, Dîmşq,1999,r,87 .

¹⁴⁶Mihmed Raşd Cefr.*Alxrb Walaxrab Fî Alşer Aleraqî Alesr*, Mihmed Raşd Cefr, Bîrot, 1995,r,27

- 1- Peyvên xerîbîyê,
- 2-Peyvên xwezayî
- 3-Peyvên bidestxistî ,
- 4-Peyvên dengî.

1-Peyvên wa taybete bi xerîbîyê û ew jî pêwîstî êş û nerihetîya helbestvane. Pêktê ji ((Durî, Penaberî , Durxistin, Goman, Hewar, Tirs, Lawendnewe, Rondik, Nerihetî, Westan, Tenêbûn, Peyvên xwezî û hêvî, Xwezîya belku, bawerîya bi hêvîya, Waweyla, Gor,ne hêvî, û Tirsîn) J, ber ku di destpêkê de hevşeweyên hemanin. Bê goman her helbestvanek di her qonaxekî wêjeyî de ferhengekî taybet a xwe hebû. Ji ber wêjî wekhevîya peyvan nîşana wekhevîya ne rihetî û rewşa helbestvane.¹⁴⁷ Ji ber wê jî em dikarin bêjin: Ferhenga malikan di serdema nû de ne taybete belku giştîya taybetîyan zimanê hemû serdemane¹⁴⁸. Ferhenga helbestan bi giştî bi vî awayî cuda dibin, li gel serdem û qonaxênde pêşkêşîya helbestane. Di heman demî de ketine jêr pêşketina şaristanîyê de.¹⁴⁹kewate zimanî şîhir hokarêkî mirofîte bo gwastneweî bo çun u hest u soz u arozwekanî beşewazî rêkxistinî amaje dercuekan leber ewe dû erkî serekî heye : ewîş birîtîn le (derbirîn u geyandin) wata derbirînî bo cunekan u geyandinî be beramber, we karîgerîkeşî be hoî bekar hênanî wşêî karîgerî pir wata 419 be giştî karî edebî darêjrawêkî zimanewanîe pişt debestê betwanaî zimanewanî mosîqî wêneî u goastnewî hizrî şahîr bo laî guhidar.

3.5.8.Helbestvan Di alîyê Gohdarvan De

Lêkolîna Duwem : Zimanê helbestan di helbestên herdû helbestavan de (Hêmin û Bedir Şakir Seyab). Beşê Duwem / Zimanê Helbestan Di Helbestên Her du Helbestvana De. Zimanê Xerîbîyê Li Gel Herdu Helbestvana Di Piştî Babetê de Girîngîyê Dikolin :

¹⁴⁷ - Dr Cabr Esfor, *Lêkolînewe Le Têgehiştinî Şiirî Petî*, Binkey Ruşenbîrî û Zanîst, Hewlêr, 1977, r,228

¹⁴⁸Siroşt Cewherî Hewêz, *Tazekirdnewe Şe Şiirekanî (Azad Dilzar) da*, Namey Macester Pêşkêşî Kolêjî Ziman Zankoy Selahedîn Kirawe, 2010, r,102 .

¹⁴⁹Sedîq Hîdayet- Kafka, *Wergêran Mihemed Kerîm*, Çapxaney Dezgay Serdem, 2002,r,113 .

Yekem : Lêkolîn di rastîya hestên mirovan de, belavbûna peyamekî ku xwe pêve mijolkirinê. Lêkolînekî taybet li ser rastîya fikir û rihê niştîman perwerî , pirsgirêka sîyasî û şoreşerîyê kirî bû. Kurkirina babeta xerîbîyê di hindirê xwe de, lêkolîna di babetên serbixweyî azad û serkeftina du peyvên xwe.

Duwem:Lêkolîn di rastîya zimanvanî de ku her duyan jî agadarî yek bû û hev tamam dikirin. Ceribandina li ser hêza anîna peyva nû ku xelkên din ne karîne vî karî encam bidin. Hevdem bin li gel goherînên serdema xwe. Ji ber ku helbestvan wateya zimanê serdema xwe, bi axaftinên taybet yên xwe bingehêk datîne û cîyawaze ji axaftinên pêşîya wî. Ji bo ku di bazneya çavlêkirinê de nemîne. Heskirina herdu helbestvana (Hêmin û Bedir Şakir Seyab) ji bo ziman hayîye ku herdu peywendîyekî tamam hebû li gel peyva pêkhêner. Di huner û çavkanîyê zimande. Hêza vegotina wê jî behrîye ku çavkanîya wê ji ezmuna kes hatîye. Ji ber ku ew kes sedemk bû ji bo bidestxistina helwestan. Dixwazin derbixin di çarçûveyek hunerî de. Di destpêkê de zimanê helbestvanan jî nêzîkî zimanê axaftina di nava xelkê de bû. Hêdî hêdî hat gohertin û ziman xwe cudakirin ji yê xelkê. Ew helbestvanên xwedîyê dîrokek a helbestan bû xwestin ji bo zimanê (Romansî). Wisan derbixînin ku sozdarê ketine jêr bandora dibistanên wêjeyî. Dengdanekî baş hebû ji bo helbestvanên destpêkê. Piştî helbestvan bixwe bandora wêneyên xeyalî yê romansî li ser dikir. ((Dr îhsan Ebas)) piştevanîya wê dike ku helbestvanan di destpêka serdema helbestvanîyê de di nava xeyal , endîşe û ronahîyê de bûn.

Di malikên helbesta (Syab) de bi taybetî di helbest(Anşude Altr) xwin bi jinê ve (Dayîk, Xoşk û heskirin) dîtîye. Gelek caran dubare kirîye, xwin xeyal û şewq tevlihev kirîye.

Tpawb Alsaw.

Walfiwm matzal tsh.

Matsh mn dmhueha alpqaal.

Kan gfla bat bhjî qbl an înm.

Ban amh altî afaq.

Mns am <flm îcdha.
 Pmhîn le fi alsual qlwa lh : bed xd teud.
 Labdan teod wan thams alrfaq anha hnak.
 Fî canb altl tnam nume alhud
 Tsf mn trabga wtşrb algr
 Hrmt frdî ncum algfule
 Ht aşark sfaar alesafir
 Drb alrcco leş antçark ¹⁵⁰

Hêmin di derbarê dayîka xwe de dibêje :
 Emin kê m role daykî nîştîman.
 Letaw êweye buye perîşan û peşêwm.
 Debînî barî xem nîştuwe le lêwim.
 Nexoşin êwe bûye min nexûşim.
 Be qurbant debşm eî daykî dilsoz.
 Mebe cildêke tu dil teng û aloz. ¹⁵¹

Peyva dubare a bukan pêktê ji (Dayîk û bexşîna dayîkê ku qet sînorek nîye beramberî zarokên wan. Ev peyve pêktê ji milê destpêkê yê malika babetê. Ev jî pêktê ji hest û çavdêrîya soza herdû helbestvana. Wêneyê dayîka xwe danîne beramberî wê rastîya dil req ku mirov têdeye. Dure ji hest û sozê ku di xerîbîyê de hest pê dike û li gel dijî. Xerîbîya kesî û cihî ji ber wê jî pişt dide bi kesê herî jê hesdike di jîyanê de. Ji ber ku mirov hertim di jîyanê de hizra dayîka xwe dike. Eger rastî ser êş û xorbetê hat wê demê hestên wî zêdetir dibe. Di vir de ew hunere dertikeve ku helbestvan hewildanê ji bo wê dike. Di vir de dubarekirina peyva (dayîk) hestê wêneyê. mirovatîya me nêzîkî dilê meye. Her wekî ji yek fêmkirin wijdana li gel mirovekê bi rastgoyî behsa êşa dil dike. Lê belê pire ji romansîyê û zimanê şîrîn û nasik. Şîbandîye xwenekî pir rihet. Ji ber ku kesê xerîbî wê rastîyê ret dike ku tê de dijî. Hestê zarokatîya her du helbestvanan jî datînin li ser çavê xwedîyî. Ji ber ku

¹⁵⁰ Medenî salih ,*Haza hue elsyab ewcah we tecdîd we îbdah* ,îraq, weş elreşîd ,1981,r88.

¹⁵¹ Dîwanî hêmin ,*sercem şîhrekani mamosta hêmin* ,weş azadî 2708 kurdî,r129 .

hestê zarokan sade û wesfîn paqije, wekî kanîyan ronîye. Helbestvan bi çavkanîya wê pqijîya baş hestpê dike. Ji ber wê jî berdewam lê dide û helbestên xwe pê av dide. Dema ku dizivire cîhana zarokatî wisan hîs dike ku mirovatî û kesayeta wî zivirîye . Ji bo wê paqijîyê tamam ku mirov di wî demî de heye. Bedir Şakir Alsyab timayîya wê dike ku wê çirkeya ku zarok bû, dibêje :

Wagrq albab... Fmin îcîb îfth

Tcîbnî Altfule, Alşbab mnsar

Fe ewch el hecaîz

We nehus keîf îesheq elzeman îz êdur.¹⁵²

Lê belê hêmin ji bo temenê zarokatî dibêje :

Be mindalî ke perwerdey çîyabûm

Kem dî por û siwêske askim dî

Belam çakî le şarî kurdewarî

Kiçim dî nazenîn û naskm dî.¹⁵³

3.5.9. Xerîbî û Behsa Xwezayê Li Cem Herdu Helbestvanan

Li gorî fikrê me jîyan di nava niştîmanê de wekî jîyanekî xwezayîye. Berdewame nabe mirin bi ser niştîman de zalbibe. Hêzekî nû ya heyînan heye wekî çawe mirin nikare zal bibe ser heyînên xwezayî de. Hêza nûbûnê heye. Xweza tenê xweşikbûnek nîne belku peywendîyekî berdewam heye di nava xweşikîya xwezayê û pêwîstîyên mirovan. Ji ber ku hebûna mirovan nirxê dibexşîne wê xwezayê û wateyê diditê. Eger mirov winda be ne dîyar be wateya xwezayê jî winda dibe. Her d helbestvan xwenê bi (Xwna rastî) dibînin. Serwere bi ser jîyana deronîya wan. Xwenek ya wan heye ku qet dest ji wan bernade ew jî xwin dîtina bi jîyanekî azad û rizgarbûne. Seyab derbarê azadîyê de Hêmin dibêje :

¹⁵² meha elzemen *Elsewab welsirah* meh elzemen ,eleqlam ,weş haris,1966,r70 .

¹⁵³ Dîwanî hêmin ,*sercem şihrekanî mamosta hêmin* ,weş azadî 2708 kurdî,r61 .

Arezome herçî ênsane be azadî bijîm.

Çun gelî damaw dîlo mat xemgînîm dewê.¹⁵⁴

Di van her du hevokan de peyva azadî pêktê ji çiq û merkez. Alîyê deronî û hîsker behsa peyva azadî dike ku serwere bi ser xweza û mirov de. Ji ber ku azadî bi wateya pêşketina jîyanê tê. Jîyan û azadî di rastîyê de zemawenda xwezayêye. Di van çend hevokan de peyvên di xerîbîyê de yekbûn serkeftin û heskirina jîyanê û pêwîstîya azadîyê gelek bi kar hatîye. Pêwîstbûn destnîşankirina xerîbîyê ye êşa beramber gel û nîştîman dagir kirine.

Hêmin azadîyê bi xwezayê ve girê dide. Hewil dide bibihîaze eger bi xwaze. Azadîya Xwestek, di peyva azadîyê de heskirina nîştîman dikeve. Di vir de em dikarin bêjin her du helbestvanan jî cîhanekî taybet ya xwe hebûn. Pêkhênê xwezayê di helbestên herdu helbestvana de. Peyva xweza, Syab dibêje.

Eynak nxîl sae alshr

aw şrfîtan rahyna enham alqmr.

eynak hîn tbtsman truq alkrum.

wtrqs alazuwaî.... kalaqmar fî nher.

mşlman tnfz alryh zr alxbar.

en cnah alfraşe mat alnhr.¹⁵⁵

Hêza hişkîya a şoreşgerî destnîşan dike. Mînak ji bo nîştîman yan jî mal ew jî roja serkeftina û zivirandinê ye. Ev her du peyv çend barekî dihelbestan de bûye sedemê şilî janî ûderonîyê. Vegotina sikalawê amajeye ji bo êşekî giran a neyê ji bîrkirin. Pêşeroj û nîştîmana me wînda bû. Li gorî her du helbestvanan jî bablesîtok di xwezayê de wekî bahozekî radike bi ser nîştîman û gelda. Destnîşankirina bahozê jî tê nîşana aramî wê bi ser mirov de were. Ji ber vê jî ev herdu peyv amajeyên bi hêzin ku ser bi hêza rewşaderonîyê ne. Eger em hurtir bibînîn her du parçeyên helbestan peyvên wan hêsan û sadene û dîsan jî hêma ji bo asta rewşenbîrî û paşxistina

¹⁵⁴ Dîwanî hêmin, r53.

¹⁵⁵ îhsan ebas ,*Bedir şakir elsyb* , îhsan ebas îraq, weş elnesir 1977, r47 .

zanîstîyane. Peyamekî mirovahî radîgehîne, têbînîya wê dike ku her du helbestvan bi şêwazekî hêsan destpê dikin.

çavkanî girtîye û bikar anîye. Fermanên ne bûrî hêvîyekî mezine ji bo nerêkîyekî başin bu hêvîbûnê. Bi pêşerojekî geş û ron bikaranîye. Peyva (Ba û Bablîsot) Ji bo wêye geliktîrin dîyardeyê xwezayî di navwande hest û sozê rastî bikar anîne. Hest û soza wan cîhana xwe beramberî nîştîman û pêşerojê dibînin. (Peyva Heyîv) her du helbestvana (Hêmin û Bedir şakir seyab) gelek caran bi kar anîne . Lê belê ne bi vî awayî jî ku di wêjeya erebî de û ya mirovayetî de berçavan dikeve. Heyîv bi giştî sembola ciwanî û xeyalê buye. Ji ber ku ciwanî karekî ber bilave li cem nivîskar. Li ser vê heyvê mînakên ciwan anîne. Lê belê ev herdu helbestvan wêneyekî balkêş ji mere tînin. Her du jî ji heyvê hesnakin û wisan hest jî nakin ku heyîv ew ciwanî hebe.

(Defî alştaw fih warteşe alxîf.

Walut walîlad walçlam walçyaw.

Fstîq mlê ruhî .

Reşe albkaw.

Wnşwh w hşye teanq alsmaw

Knşwe algfl aja xaf mn alqmr kan aqwas alshab alfywm. ¹⁵⁶

Di vir de ew ji heyvê ditirsin ji berku hestên xwe eşkere dikin. Pêwîste veşêrin û durbin ji çavên xelkên asayî. Di vir de heyv sedemekî serekîye ji bo dijberîyê. Ne sedemekî arîkar be ji wî mirovê ku derbederî kiriye. Di vir de hest bi xerîbîya Hêmin û Syab tê kirin di hindirde emê vê rewşê eşkere bikîn.

3.5.10. Destnîşankirina Hêmin di Helbestên her du Helbestvana de

Şêwaz pêktê ji ((Wê berhema madî ya ku nivîskar bi gohdarvan ve girêdide))157. Rexnegirên pêşî bi temamî di vê derbarê de pispor bûn. Binav û dengtirîn

¹⁵⁶ Remzî qasim mehmed, *Şîhir bedir şakir elseyb* , dirase fenîe u fikrîe ,weş dar elseqafe wel neşir ,elqahîre 1970,r214.

rexnegirê cîhanê (Ebd Alqahir Alcrani)¹⁵⁸ Xwedîyê bîrdozîya (Rêkxistine) Taybetmendîya rêkxistinê peywendîya peyvane bi hevre şewazê, taybetmendîyan ji bo derxistina sudane . Ew peywendîya ku di navbera ziman û mirov de heyî dibe sedemê eşkerekirina wî şewazê taybet yê di navbera helbestvan û xelkê de heyî. Ya ku helbestên xerîbîyê cuda dike pêktê ji hêmaya di nava malikan de. Ev jî pêktê ji sedemekî ya berdestkirina armancê ye. Lê belê bi şeweyekî zindî wisan lê dike dubare şewazê bi destxistinê tê de hebe. Bi karanîna hêmaya di helbestan de belgeyeke ji bo rewşenbîrîya helbestvan. Ew hêz jî cihê vegotina zindîyê digire. Ev şewaze di xîtaba helbestan de bi kartê. Pêşîya

helbestvanên hevçerx (Beyatî Ebdalsbor) gelek caran di nivîsînên xwe de çûyîne li ser hêmadanînê. Her wiha di destan û çîrokên helbestî de jî. Lê belê herdu helbestvan (Syab û Bêkes) piştevanîya hêmayan di malikên helbestên xwe de kirîne. Lê belê rêgeza rewşenbîran feramoş ne kirîne. Ew jî li jêr navê, Destpêka wê pêktê hi (Nîştîman û xelk) Rate rast li gel xelkê bigire û bi vegotinekî ronî bi gehe xelkê û karê tê de bike. Eger ew hêma jî durbû ji (Xerîbî û teqîd) ji bo ku dawîyê de wisan bi helbestanbîke corekî ji zefîyê bike nav. Di hinek rewşan de piştevanîya civakê û hêmaya nedîyar birîye. Ev jî ji ber sedemê sîyasîye. Bandorîya di alîyê eşkereye (Seyab dibêje :

Akad asme aleraq yjxralr eod.

Wyxzn albrq fi alshol walcbal.

Htî aja mafc enha xtmha alrcal.

Lm trk alryah mn pmud.

Fî alwadî mn apr akad asmh alnxîl îşrb algr.¹⁵⁹

Dema di helbesta xwe de behsa mirina (Heyvê) dike, ew heyîv bi xwe hêmaya ronahî û ciwanîyê ye. Lê belê mirîye, heyîv dibe parçeyek ji tarîfî û

¹⁵⁷Menor Cîhr Mehsn, û Komelek Nuser, *Derwazekani Komelnasî*, Hewlêr,2002,r 372.

¹⁵⁸ mehemed behre u mehemed reşid *Esrar elbelaxe* ,ebdelqahir elcurcanî ,teshîh el şerîx riza weş dar elmehrîfê ,beirut ,1981,r109 .

¹⁵⁹tehqîq hesen tofiq *Bedir şakir elseyb ,ezhar zabîle* ,tehqîq hesen tofiq ,elqahîre weş meclîs ehla,2012,r78.

bêhêvîyê.Xebmarîya balê bi ser xelkê de dikêşe. Bi şêweyekê helbestvan hêmin di helbestê ya xwe de dibêje:

Eî mang herduk giriftarî yek ahî sardîn
 To reng zerd peşêu be asmanewe
 Minîş derbeder beşaranewe
 Ke nalînit bo ewîe
 Gulit wa zû helwerîwe
 Ewe nalîne fê faîdîe
 Bocî nazanî ,netdîwe¹⁶⁰

Alîyê behsê pêktê ji (Azadîyê) ku rêgeza ronîyê tê de bi kar anîye. Du amajeyên dijberin wekî (Xwîn rêj û qurbanî).

Bikar hatîye, bi karanîna wan hêmyan nîşna wî alîyê afirandinê ye di yek girêdanê de jî. Semaya xwîn rêj û li gel qurbanî. Belku di nava qesîdeyê de ew armanca sîyasî jî pêkhatîbe ji (Azadî). Bişêweyekî helbestan gelek xweşik ev behs ve gohestîye. Ew eşkerekirin di corê hunerê de berdest kirîye, ji bo ku bibe (Huner) ku beşê weî cuan u endaze darştin ji wî cê bu.

3.5.11. Zimanê Helbestan Li cem Seyab û Hêmin

Zimanê helbestan bi derbazbûna demê re pêşketin di xwe de dîtîye. Zimanê malikên her du helbestvanan goherînekî hur bi serde hatîye, di qonaxa destpêka çavlêkirinê de. Ji bo zimanekê hewildayînê malikekî nû çêbikin. Di hinek deman de peyva xerîb gelek bi hişk bi kartê, ew jî tiştêkî xwezayîye. Demê helbestvan bi wê berhema helbestê ya endazyar gelek berfireh dibe. Zimanê helbestan li cem wan zimanê vegotinê ye, raste rast wijdanîye. Karîne peyvên helbestên xwe bi gehînin hêvî û pêşketinê.

¹⁶⁰ Dîwanî hêmin ,*sercem şîhrekani mamosta hêmin* ,weş azadî 2708 kurdî,r162.

4.WÊNEYÊ HELBESTAN

4.1.Wêneyê Helbest kêşan

Zmanî helbest çavkanîyekî hestan di rêje di nava hestan de. Eger ji bilî vê çavkanîyê bi kar bîne, berhemem qet çênabe. Eger em bêjin zimanê helbest, yanî (Zimanê di nav ziman de)¹⁶¹. Tê wê wateyê ku zimanê wê rêgeza tîrî tê de cih girtîye. Di rêxistina wêne û rêgeza azadîyê raste raste. Cîyawazî kirîye di nava ziman û wêne de. Wêne di ziman de cuda nebe. Ji ber ku Berhemê zimane . Ji ber ku wêne di malikan de pêktê ji (Şêweyê hunerî) ku peyvek du deste waje di nav xwe de girtîye. Amêreke ku helbestvan pê wêneyê helbest dikêşe. Wêneyê helbestan piştî wê tê ku helbestvan destewajeya peyvan rêkdixe. Di çarçûveyekî dîyar de. Ji bo ku em behsa alîyê dîyar ê helbestan bikîn. Ji bilî van jî sedemê vegotina hunerê bi kartine ¹⁶²

4.2.Fikrên Rexnegirina Li Ser Têgehiştina Wêneyên helbestan

Peyva wêne ji peyva (îmac) a inglîzî girtîye. Nêzîkî peyva (îmacîneyşn) bi wateya xeyal û endîşe tê. Tenê armanca wê wêneyê rastîye. Belku pîrsgirêkên wêneyê deronî hizir û fikrê hest û neste. 444. Di kevin de hinek ji rexnegirên ereb xwastîne vê behsê bi hinek şêweyan ve girê bidin.445. Jiwan jî : (Cahz) dibêje : (Wateyên wan her di wê rêyê de tê naskirin, ereb wan nasdiki. Çi bajarbe çi gund be nîşanekî a helbestê ye ji bo rêgezekî di nava wêneyê deye.) 446. Ji ber wê jî li cem (Xahz) Rêgeza wênekirinê bi şêweyê hunerî li gek helbestvan rêgezekî rêgezane. Li gorî fikrê (Cahz) di pirtûka xwe de dibêje: ((Wate di nava helbestan de di pileye amêrên derxistî de ne. helbestjî jî tê de wekî wêneya ne. Pêwîste hemû çêkerek ew madîye bigire ku pê razîye))¹⁶³ Gotin,li cem (Ebdulqahir Alrcanî) du beşe :

Yekem : Di gehe armanca di peyvê de

Duwem : Di gehe armanca wateyê

¹⁶¹ Aram Mihemed Qadir, *Namoyê Le Şîrê Kurdî Da , Kurmanî Xaro (1975-2000)* Namey Macester, Kolêjî Ziman, Zankoy Silêmanî,2007,r,27

¹⁶² Aram mehemed qadir, namoî le şîhrî kurdîda ,r34 .

¹⁶³ Elcahiz ,mehemed reşîd,*kitab elheîwan*,weş mercan bexdad,1982,r125 .

4.2.1. Wêneyê helbestan li gorî gelek rexnegiran pêktê ji

Paya serekî ya bînîna helbestê. Bi taybet helbestên hevçerx pêktên ji malikên yek dem de. Ji ber wê jî em nikarîn lêkolînê di çî mijarên helbestan de bikîn, eger em li ser şêwe û wêneyê wê nesekinîn. Lêbelê ew amêra ku di malikê de bi kartê, pêktê ji (Ziman). Hemû zimanek jî taybetmendîya xwe heye, ji ber vê jî girane di wêneyê malikekî dîyar de. Gelek ji rexnegiran çar navê helbestan lê dikin ew jî : (Firmana helbest, muzîk, wêneyê helbestê û naverok) Li gorî wan nabe mijarek wekî helbest bê danîn, eger yek ji rêgezên jî tê de nebe. Mijarên helbestên hevçerx bi giştî wisan girêdabûn ku tê de hilkêşin. Mînak Ew peywendîya bi hêze awaz bi zimanê helbestê re zimanê bi wêneye. Wênejî bi naveroka mijarê ve tê girêdan.

4.2.2. Fikrê rexnegiran li ser pênaseya wêneyê Helbestan

Wêne pêktê ji ((xwezaya ezmûna helbestan. Di bilintirîn asta hunerê di encamê de çêkirina hunerê û rastîyane))¹⁶⁴. ((Wate jî pêktê ji wêneyê bi desthatî û derbarê wan tiştên ku li ber destan heye.))¹⁶⁵ 453. Ev fikre li cem helbestvan dibe wêneyekî zindî û bêhdana jîyanê dide. Lê belê di zanîsta deronî de wêne pêktê ji ((Dubare berhem hênana jîrî ji bo yek ezmuna hest û sozan. Ne girînge ku ew heste bi sozê ve bê dîtin. Wekî ((Zuhîr Bn Abî Sîmî) di Meleqa xwe de behs kirîye. Wêneyê helbestan di be sedemê ku helbestvan hemû hestên xwe tê de bikarbîne. Ji ber vê jî pêwîste em wêneyê wekî çend şeweyan bidîn eşkere kirin. Ji ber ku şoreşbi hemû cîyawazîyên xwe dikare peywendîyên nû dabirêje di nava peyv û wêneyên afirandina zimanekî din. Bikar wêneyê nû di asta wate û deronîyê de çêbiken).¹⁶⁶

Darîştina zarekî taybet bi razandina wateyekî baş û afrêner çêdibe. Wisan lê dike bibe wêneyekî berçav û pir wate. Ev pênaseye ji nêzîkî pênaseya helbestvanê Emrîkî ((Laz abawnd) ku dibêje : Pêktê ji pêkhatyekî aqlî û soz ya dîyarkirî . Ji me

¹⁶⁴ D. hînad xezuan ,*elsure fi elqesîde elîraqî elhedîs* ,mecelet eleqlam 1987,r104.

¹⁶⁵ D. hînad xezuan r108 .

¹⁶⁶ D. cabir hisfur, *elsure elfenîe fi elturas elneqdi welbelaxî*, weş selah eldin 1999.r326.

re eşkere dibe ku her çiqas wêneyên nehênî bi parêzîn, wisan bi xwendevan bike piştevanîya hizirîna rihê helbestê bike.

4.2.3.Rêgezên Wêneyê Helbestan

Ji kirokîya karê helbestê pêktê, çî helbestek bêyî xeyal nabe. Pêktê ji rihê serekî ku tê de rih û awaz tê de belav bûye. Di navbera xeyal û rastîyê de qet dijayetîyek nîne. Her wiha hinek wisan goman dikin ((Herdu rêgezê karên serekîne))¹⁶⁷ (Morîno) dibêje : (Dema ku helbestvan xeyalê bi kartîne ji rastîyê na reve, belku tevlibûnekî pêwîst dike)¹⁶⁸. Xeyal bi nehênîya helbestvan tê danîn. Ya ku di wêneyê helbestê de misoger dike eve ((Xeyal girîngtirin rêgezê serekîye ji bo Pexşan û Helbest)) 468. Lê belê ew ku (Hazim Qrtanî)¹⁶⁹ t xeyalê di pileya yekem de datîne. Ji ber ku Di wêneyê tiştan de amêra çêkirina peywendîyên nûne.

4.2.3.1.Şibandin

Di firmana deye û fikrê helbestvanekî dîyardike û çêkirina wêneya ne di helbestan de. Hinek ji rexnegiran behsa hevokekî wêjeyî dikin ku dibêjin: ((Heskirin tişteke wisan li me dike biçemînn))¹⁷⁰. Ji ber wê di taybetmendîyê şibandinê de berhevkirina karîye ku her du şibandin bi hev re komdike. (Hestî) Yek ji hestwerên (Dîtin û bihîstin) û şibandina wateyî û wijdanî tê. Ji ber wê jî peywendîyên wan nêzîkî hev in û dinava herdu beşên şibandinê de jî. Di vir de helbestvan dikare her du beşan (Şibandin) nêzîkî hev bike û dikare li hevdu bide. Ew jî girîngtirin karê hunerîye ji bo wêneyê helbestan.

4.2.3.2.Daxwaz (Almecaz)

Pêktê ((Peyveke bi kar hatîye lê ne di cihê xwede))¹⁷¹. Bi wateyek din (Xwaze) Ew tiştaye ku wateya veşartî eşkere dike, ku li pişt peyvekê heye. Ji ber wê (

¹⁶⁷Sabir Bekir Bokanî, *Şorbûneweyk, Berew Nax û Pantayî Namobun*, G, (Raman),j,38,1999,r235 .

¹⁶⁸Sabir Bekir Bokanî,r238.

¹⁶⁹Husin mehruf, *Şar*,ç1,b1, Le Çapkirawekanî Govarî Karwan, Hewlêr,1986,r,115

¹⁷⁰Sabir Bekir Bokanî, *Şorbûneweyk, Berew Nax û Pantayî Namobun*, G, (Raman),j,38,1999,r254.

¹⁷¹- Husên Arif sidîq *Gele Gorg*, çîrok,ç1 Emîndarîyê Gîştî Ruşenbîrî û Lawanî Nawçey Kurdistan, ÇapxaneyEdîb, Bexda,1983,r,71.

Kolrdc) li gorî wî ((Helbesta bê xwaze parçeyekî bê rihe. Ji ber ku wêneyê xwazeyê ew beşê pêwîste ku helbest bi jîyanê ve girê dide))¹⁷². Lê belê (Alstear) li gel (Tşbîye) wekî rêbazekî raste wêneyê helebstê û karê wan, wekî her (Losîn) dibêje: (Astemar) pêktê ji pêwîstîya ve gotinê û peywendîya di navbera tişt û hestan de.¹⁷³ 476 Wabn Reşîq Alqîrwanî dibêje : (Şibandin taybetmendîya tişteke ye bi wêre nêzîke ku di çend alîyan de dişibitê. Pêwstî bi şirovekirina Loys heye (Hemû wêneyên helbestan bi corek ji coran xwastine.

4.2.4.Efsane

(Helbest girîngîyekê bi hebûna wê dide, ew hebûneye ku dawîya wê nîne).¹⁷⁴ Ji ber ku mirov dişerde li gel bû. Helbestvanên hevçerx yek ji wan alîyê şerin. Di vir de girîngî dayîna efsaneya dibe karekî hêsan. Efsane pêktê ji wî bûrîyê berdest û amadeye. Dema ku helbestvan efsaneyê bi kartîne ni wî corî ku şaristanîyê rabike.

- 1- Rekestina bi xwestinê.
- 2- Rêkestina bi çîrokan.
- 3- Rêkestina bi hêmayên Efsanewî.
- 4- Rêkestina bi demamik.
- 5- Rêkestina bi mîratve bi her sê beş (Dînî, Dîrokî û Wêjeyî).

¹⁷²Husên Arif sidîq,80

¹⁷³Husên Arif sidîq,r85.

¹⁷⁴ Eehmed niseîf elcenabî ,*elsure el şîhrîe* ,weş elenwar,bexdad,1982,r21.

4.2.5. Wêneyê Helbestan Di Helbestên (Seyab û Hêmin) De

Wêneyê helbestekî bê denge û helbest jî wêneyekî axaftvane . Ev jî gotina Sîmûbnds ku bi nav û denge. Wêneyê helbestan wekî destewajeyekî nû bi kar anîye. (S. Dî. Loys) behsa wêneyê helbestan dike. ((Pêktê ji wêne û kolekeya peyvane, wesif xwaze û şibandin dike wênetîne xwar û dike wêne.)) ¹⁷⁵ Wêneyê helbestan wateyekî gelek heye ku gelik ji wan nêzîkî hevin. Ya ku felsefîke ku her du helbestvana ji hev cuda dike, pêktê ji (Xwezaya mirovan ku alîyekî helwestên fikrî di xwe de digire) ¹⁷⁶. Nabe helbestvan kesekî mezin be lê tenê di wî demî de nebe ku xwenê wî hebe.) 485. Ji ber ku herdu helbestvan babetekî bi buyer eşkere dikin. ((Di çarçuveya hestên mirovatî de)) ¹⁷⁷. Helbestvanê îraqî bedir şakir elsyab Di dîwana helbestên xwe de wekî (Arqa zêtun- ewraq zabîle- Dawîya Şevê sitiranên nîstîmanî-Heskirina min ji xwedê radibe.

Yahudî dimirin- helbestên (sitiranên ji bo baya bakur)- Pêngavên Şev- Bi şêweyekî gelek sade wêneyê helbestan digire. Xwendekar gelek hêsanî dikare fêmbike. Di dîwana xwe de wêneyê herî girîng kîşandî bi vî awayîye. (Xaç, Ejdiha, Rojaneyên helbestvan, qapên rengan, du sirodên çîyan, awaza kevîr, giştî ciwanî, (Ovalîs) dibêje wêne pêktê ji (Kêşana wêneyê helçûna deronîya helbestan ¹⁷⁸

Lek elhemd mehma îstetal elbela

We mehma îstebed elim

Lek el hemd înz elrezaya eta

Wen elmusîbat bî ezm elkîram

Elm tehtenî ent haza elzelam

We ehteîtenî ent haza elseher ¹⁷⁹

¹⁷⁵- Hesêb Qeredaxî, *Ferhengî Xem*, Çapxaney Dar Alrsale, Bexda, 1989, r, 26.

¹⁷⁶- Husin Eraf sidîq , *Şar*, ç1, b1, Le Çapkirawekanî Govarî Karwan, Hewlêr, 1986, r, 115 .

¹⁷⁷- Husin Eraf sidîq, 117.

¹⁷⁸- Husin Eraf sidîq, 118 .

¹⁷⁹ Medenî salih , *Haza hue elsyab ewcah we tecdîd we îbdah* ,îraq, weş elreşîd , 1981, r35.

Di wan çend hevokên helbestê de tevgerek di wêneyan de çêbûye. Ta wekû parçeyek ji wêneyê mirovatî pire ji awazê helbestên ciwan. Di wê wêneyê helbestê de pêngava azadîya gelê kurd ne roxîne. Ew helbeste tejiye ji hest û soz pê di nexşîne. Hêmin jî dibêje :

Min rolêkî aza û be wefaî tom
 Lebo parastin û hifzî sinurit
 Le batî majino singim qelaî to
 Debê min con bijîm mesruru u dilşad
 Ke det bînim le dest bêgane daî to
 Debê keî serbexo bî to heta min
 Be ser bestî bikem seîr u sefaî to
 Be şînce u gul seraser suru sine
 Ç cuane dîmenî kêu u çîaî to
 Legel to bo necatî nîştîmanit
 Deden hêmin hewl u xuşik u biraî to ¹⁸⁰

Wêneyekî ciwanû ron bi xwendekar re di bexşîne, dikare ji armanca helbestvan fêmbike. Dîsan jî wêneyê mayîna mirovan dikêşe berhev dike bi endazeya qurbanîya demê. Piştî jî berdewame li ser behsa xwe û behsa zîndan, zilm û pîsatî.

Zîndan kirîye nîştîmana taybet a xwe, tê de hest bi êşekî dike. Mirin zîndanê dike xwen di nava xwenê de. Wêneyekî êş bexşe helbestvan dikare ji wê fêmbike çawe ew demeê xwe derbazkirîye di nava zîndanê de. Seyab di zîndanê de jîyana xwe derbaz kirîye di helbesta behs dike. Ew wêne ji mere çêdike dibyji :

We eqre wehî tîsxî u elruba u
 elnexil u elehnab tehilum fî
 dewalîha tefereqet eldirub bina
 nesîr lî xeîr ma recha we xeîbha

¹⁸⁰ Dîwanî hêmin ,*sercem şîhrekani mamosta hêmin* ,weş azadî 2708 kurdî,r97.

elzelam elsicin tunis leîleha şemhe¹⁸¹

Di helbestên xwe de wêneyê milî gelek bi kartîne. Wêneyê jîyana rojane ew cor bi karanîye. Di helbestên nû de gelek belave.... Ya ku di vir de eşkere dibe helbestvan bikare di pirsgirêkênn wî corî wêneyê di jîyanaê de. Mijar û xwedîyê mijarê wê ji bo wan dinîvîseku ee sêgoşeye ku di nava mijarê de hebûna wan heye. Mijar di çarçuveya madî de serwere bi ser cîhana ji derve de. wekî , Madîyekî destpêkê bikera mijarê , pêktê ji rêkxistin , helbestvab û rêkxistina peyvab destewajeyên aloz û ne rêk. Di çarçuveya mijarekî rêk û dîyar de Bi wê amêrê wergirtinê balkêşe, ewanê deqekyn jib o dê te nivîsîn . evefe ku cugrafi u rewştî u aînî w syaset ku karêker u kar lêkrawe , hendê şahîr tir sê beşe serekîekeî honrawe be şê waze wênadikin (siroşt ,şoriş ,têkşkan)siruşt birî tîe lew babeteî ke lêkolîneweî lew barefîwî lê dekrê u xalî cewhere u xalî sernc rakêşanî aşiq u dujmine le yek katda we şoriş wêneî aşqe we têkşkan birîtîe le dujmin u dagîrker le gelêk helbestan behsa ev mehşuqe dekat ke dagîr kirawe , çawerwanî ev swar çakdikar be espekeywe bê di jaetî ew têk şikawe bikar her wekî seyab dibêjê :

eîuha elseqar elîlahî elxerîb
 eîuha elmunqîz min ulimb fî semt elmesa
 rafîhe ruhî lî etbaq elsema
 eîuha elseqr el îlahî tirefeq
 îne ruhî tete meziq¹⁸²

Ew çend hevokên ku Seyab û Hêmin wêneyê ciwan yê wan kêşandîye. Heskirina nîştîmanîyê ji bo wêneya dîkin. Heya di gehe asata windabûn û newaman wêneyan. Ne armance ku wêne di nava helbestê de çênêkirîbe. Ji bo ku bibe beşek ji ezmûna taybet û giştî. Bibe beşekî bi bandor di çêkirina helbestan de. Ji ber ku zindîtiya wêne û hêza derxistinê, pêwîstî bi guncana mirov heye. Ev jî di nava her du astên wênede berdest dibin. Di helbesta () helbestvan ew ku di singê wî de heyî

¹⁸¹ Medenî salih ,*Haza hue elsyab, ewcah we tecdid we îbdah*, îraq, weş elreşîd ,1981,r46 .

¹⁸² Medenî salih,r55 .

derdixe di xem û pejarêyî. Em dibînin ku xweza xemdare ew jî wêneyê xemê seyabe ku dibêje :

qalû lî eûb
 Min şidet elîman laqizetah
 Terxî wela ecfanuhu texfu
 Sem yqul
 Wietruq elbab ela ehlî
 În fetehu elbab fya wîlî
 Min serxe min ferhe meset hwafîha
 Dewame elhuzin we eûb¹⁸³

Di wêne de (helbestvan xem û pajeye) dide alîyekê û têxe ser şeweyê meng we. Di helbest û hemû corê helbestan de dîyare. Berdewam xweza rêgezêkî hunermendî bi kartîne. Di çêkirina helbestên xwe de wene yên xwe debexşîne. Eger xembar bû wêneyê heyîvê tarî radigehîne. Eger dilşad jî be rengê geş diditê. Hêmin di dîwana xwe de wisa dibêje:

Gercî tuşî rence roî u hesretim u derdim emin
 Qet le dest em çerxe siple nabezim merdim emin
 Mîn le zincîr u tenaf u daru bend bakim nîe
 Let letim ken bimkujin hêştâ delêm kurdim emin ¹⁸⁴

wisan dîyar dike ku bibe rêgezê serekî. Ew jî dirêya tevlikirina taybetmendîyên cîhana xwe li gel ya din. Encama tevlikirina (Pêşkêşkirina hizir û Pêşkêşkirina gohdar) ve girêdaye. Her wekî helbestvan dibêje:

¹⁸³ Medenî salih,r74 .

¹⁸⁴ Dîwanî hêmin ,sercem şîhrekani mamosta hêmin ,weş azadî 2708 kurdî,r67.

be pîrî mergewe fersex befersex roîun merdan
eweî bakî le mirdin bê dêare bilh u u namerde ¹⁸⁵

Behsa peywendîyek di navbera ziman huner û zimanê wêjeyî de heye. Ez goh didim muzîkê û peywendîyekî bi hêz dibînim di navbera rengdan û dengande. Li gorî min ev tişt ji dayîkbûna yek tîşk û ronahîyêne. Hêmin karîye awazekî rengdê a helbestê çêbîke. Û hemû rengê xwezatê û awazê xweş bîditê. Zer rengê pîvaze, spî rengê zarokeû sor jî rengê Şehîdane reş jî nîşana xem û mirine. Helbestvan ketîye dibin bandora xwezaya Kurdistanê. Rengekî balkêşe di nava werzan deye. Dabeş dibe werzê sar û germ û navend. Di çend hevokên di nava dîwana xwe de behsa rengê reş dike dinav dîwan u dibêje:

Nîwe şewe
Dinya xamoş
Dête guhdarim ahengêkî xoş
Ahengêkî giyan perwere
Şadî hêne xeft bere
Ahengî dil newaze
Tare êolune ysaze
Na na ahengî bilwêre¹⁸⁶

Bedir şakir seyab , wêneyê xanîyekê ji bo me dikêşe û di piştde wêneyê derî, pencere, perde, çîmento û ev corê behsan gelek di helbesên de hest pê dike. Dîsan dibêje :

Yxurbet elruh
Miswede kul afaqî bibnîh
Sûd wekanet semaî êlhes elbeser
Fî şetîha misl teîr hedehu elsefer

¹⁸⁵ Dîwanî mehîwî ,*mela ebdulkerîmî muderîs*,weş korî zanyrî kurd ,1977,r270.

¹⁸⁶ Dîwanî hêmin ,*sercem şîhrekânî mamosta hêmin* ,weş azadî 2708 kurdî,r137.

Elnehir welşefeq

Temîl fih şîrah êrcif elelq .¹⁸⁷

.Ew çend wêneyekin bi hev ve girêdayîne. Belgeya hesta nefis û hunerîyeç Ev tevlîbûn di navbera heskirina nîştîman û heskirina wî deye. Wêneyekî bi soz û pir tam dide me. Çekirina xwekî pire ji cîhan bînî û zindîyan. Hêmin jî di helbestek ya diwana xwe de (çepkê gul u çepkê nêgiz) ev mînak ji bo çêdike. Pêwîstnake helbestvan wêneyê van helbestan bikêşe. Belku pêwîste dur here û wesfa rewşa rihî bike û wêne li ser bikêşe . Bi kare wêneyekî hestpêker bikêşe di wan tiştên ku ne hestyarî. (Hêmin) behsa firmanê dike û dibêje:

rê u ban debestê befir hemu

Leber pesaran hedenê reeenû

Piruşe u mij u keresîseket

Kurujmeî deka feqîr malan ger

Ser denênwe pîr u nocewan

Bê perstar u bê dê daw u derman

Bexêr nehatî mangî mij u tem

Dênê bo ême gelêk derdu xem .¹⁸⁸

Rexnegir behsa du corê xeyalan dike : Xeyalekî afrênere ku pêktê ji ((Ew hêza ku di nav xwede hevsengîyê digire))¹⁸⁹. Di vî corê xeyalan de helbestvan pişt bi çî sermayê wêjeyî ve girê nade. Ev jî wisan lê dike rengêkî taybet pê bi bexşe. Ne karekî asane li gel gelek helbestvana ku karekî wisan bikin û bibin xwedîyê wan xeyalan. Ji ber ku pêwîstî bi behreyekî bilind zanîst û pêşbînînekî baş heye. Corê duwem yê xeyalê : Xeyalekî çêkirîye ku Hizir û fikir wêneyê wê komdike ku dizivire ser yek çavkanîyê). Helbestvan pêve girêdayîye hemû ew tiştên kevin ne ji bo mayîna xeyalê xweye . Ev corê xeyalan li cem helbestvan hêsantire ku dikare payekî

¹⁸⁷ Medenî salih,r81.

¹⁸⁸ Dîwanî hêmin ,*sercem şîhrekani mamosta hêmin* ,weş azadî 2708 kurdî,r119 .

¹⁸⁹ - Refîq Sabîr, *Namobun Le Çîrokekanî Hosên Arif*,g (Gelawêjî Niwê),j 2 1997, r,43 .

li ser birêje ji bo çêkirina wêneyekî helbestî. Lê belê (Seyab) durtire û behsa hêvî û geşbînîyê dike ku goncawin li gel hestên zarokan, dibeje:

hê wechu umî fî elzelam
 We seutuha înzeliqanî mha elrwa hta enam
 Wehîe elnexîl exaf minhu aza îdlihim mha elxirub
 Faktz bî eleşbah textîf kul tîfil lî eîub¹⁹⁰

Di vir de helbestvan zarok bi jinê ve girê dide. Ji ber kû jin çavkanîya berektêye. Dibêje :

hê ruh umî hezeza elhub elhemîq
 Hub el umume fehîe tibkî
 Ah yweldî en eldyr
 Welah keîf te hud wehdek
 Wela delîl wela refîq
 Umah leîtek lem texîbî xelf sur
 Min el hîcar la bab fîh
 Liî keî eduq Wela nuafîz fî elcîdar.¹⁹¹

¹⁹⁰ D. semîre salami ,*bedir şakir elseyab u elixtirab*,weş îenabîh,bexdad2000,r166 .

¹⁹¹ D. semîre salami ,r 168.

Encam

Di dawîya vê Tezêde pêwîste lêkolîn van çend xalan tomar bike. Li gel her du helbestvan (Hêmin û Seyab) ev xal jî bi zorîya hukma wan ne (cazm). Ji wan jî

1- Hizra (Xerîbî) di serdema hevçerx de belav bûye. Wateû delalîya wan jî heman tam û corin. Ev jî li gorî wê rewşa cîyawaze ku mirovtê de derbaz dibe. Di (Dilrevîn- Goşegir- Koçberî- Durketina ji nîştîman û heskirin). Hemû ev mercane hest û soza deronîya rihî a hevpêçe. Xerîbî ji bilî pirsgirêkekî şaristanî bi hemû wateyan peyvan hildigireç Xerîbîya helbestvan jî ji bilî pirsgirêkên şaristanî tiştek din nîne. Ev pirsgirêka ka rastî helbestvan hatîbe yan jî zîyan bi wê civaka ku helbestvan tê dijîya gehandibe. Şêweyê fêmkirina xerîbîyê, têgehiştinekî girtî dibe di alîyê jîyanê de. Bi taybet jî ew qonaxên ne rêk û ne hevsengin ku civak tê de dijî.

2- Durîya ji nîştîman : Pendîyekî bi bandor li ser xorbetîya her du helbestvan (Hêmin û Seyab) çêkirîye. Hesteke ku tejiye ji tenêbûnê. Hîsnekirina aramî, asayî , dudilî bûye sedemê xerîbîya her du helbestvanan. Piştî jî ber bi wan pirsgirêkên serekî ku gel pêde diçin.

3 Xerîbîya Sîyasî (Ramyarî), Dîyartirîn xorbete ku her du helbestvan tê de derbasbûne. Xerîbîya civakî bingeha xerîbîya sîyasîye, piştî bûye sedemê xerîbîye. Ew nirxê ku karên wan cuda dike, xerîbîyek kur a balkêş ya xerîbîya wêjeyîye ku jê ketîye.

4- Ji mere eşkere bûye ku (Xerîbîya) wêjeyî, hunerekî helbestan a resena afirandinê ye. Ji ber ku ew hunerane ku alîyên giştî jîyanê (Ramyarî, civakî û aborî) dide. Perdeyek li ser wan rastîyên dîrokî radike. Dîrok ji wan ne agahdare, ji ber wê (Xerîbî) a ezmûnîya helbestî li cem wan helbestvanan dewlemend kirîye.

5- Babeta (xerîbî) behsa durketina nîştîman û wateya xem û êşê dike. Ji ber wêjî helbestên xerîbîyê wêneyê rastgotinêne û rewşa civakê dikêşe. Girîngîya wê di serdema îro de ji ber wêye ku rewşa xelkê tê de tomar dike.

6-Di helbestên xerîbî de xweza cihekî dîyar û mezin dagîr kirîye . Li cem her du helbestvanan xweza buye bihayê serekî yê xem û êşan.Di belavkirina wan pirsgirêkên heyî de buye zimanê rewşa helbestvanan.

7- Encama Teza me(Hunerê helbestên xerîb) di alîyê her du şêwe ziman bû . Eşkere bu di helbestên xerîbîyê de ewan jî, (Şêweyê zimanê helbestê û şêweyê wêneyê helbestê) zimanê helbestan di alîyê her du helbestvan ve eşkereye. Dema behsa du dilî dil revînê û xemê dike di singê wan de niştecih bûye. Gelek peyv û destewaje li ber çavê me ketîye, behsa wê rewşa rewşenbîrîya helbestvan dike. Beşek din jî ya wê ezmûnê ye ku herdu helbestvana hebûn û tê de derbaz bûne.

8- Gelek fêrbûne wêneyên helbestên xwe bikêşin.Gelek behsa xerîbîya xwe dikin. Ji me re eşkere dibeku hemu ji wan rastîyan wergirtîne ku tê de jîyan kirîne. Peywendîya wan jî peywendîyekî deronî bû. Bi wê hêmayê behsa destnîşankirina civakê dike.

9- Di dawîyê de, hestên her du helbestvanan di xerîbîyê de, bi wan merc û rewşên cuda re goherîn bi serde hatîye. Hestên helbestvan bersivdayîna hestên xelke. Ji ber wê jî hestekî rabûyî durxistîye. Di taybetmendîya wan hestan de ewe ku (Rastgotim kurî tê de dîyarbû). Hestên mirovan di gotarên xerîbîyê de, dîsan taybetmendîyek dine li cem her du helbestvanan di nav helbest û xerîbîya wan de. Xerîbî vê destnîşan dike ew corên helbestên girîng û taybet nîrx û reftarê dide mirovan.

JÊDER

1. D.e.x, şîroveya *mem û zîna* ehmedê xanî, amade kirin hejar mukiryînî, weş,aras ç2 hewlêr 2008 .
2. Kamil Yusif Hisên ,Rîşard şaxt Alxtrab, t 1, Alusse Al erebye Aidrasat walnşr, 1980, Beyrut.
3. Xyap Aldin Alnqşbnd, Namoyî, ç 2, Çapxane, Bedirxan, Silêmanî,2004.
4. Mihemed Nasraddin Alabanî, Sihsnan mace, Aşktbe Alsalmeye, Beyrut, 1986.
5. Yusuf Osman,Deronzan, Witar û lêkolînewey Şîkarî, Hewlêr,2000.
- 6.Qeys Al nurî Alxtrab Asklae Haw mxhuma waqea, Mclê Alm Alfkr, Mclê Aleşr, 1979.
- 7.Ebu Ebdrehman Alxlîl Bn Ahmd Alfrahûd, Ktab, Elen , Tehqîq, Alşqafiye, 1986.
- 8.Abn mnor, Lsan Alerb, Drasd û Darbîrt Alkbae walnşr, Beyrut, 1956.
- 9.Serkewt Bûnconî, Tazey Xorbet le Şiirî Nwêy Kurd Tarawgeda, G, Raman, 48,2000.
10. Serkewt Seîd Qadir Namoyî Le Romanekanî (Selah Emer) da, Hewlêr, 2011.
- 11.Çawpêketin Legel Mamosta Ebdula Hisênzade, Şeme, 23,4,2016, Seet,9,beyanî.
- 12.Muhemed Salih Ebdurehîm *Namoyî Le Şiirekanî Rostam Bacalanî* Da, Muhemed Salih Ebdurehîm, 2013.
- 13Eîdward Seîd, *Namoyî Ronakbiran*, Govarî Gelawêj nwê, 1998.
- 14.Kamil Yusif Hisên*Alxtrab rîşad* Şaxis, Kamil Yusif Hisên, Alusse Al erebye Aidrasat walnşr, 1980, Beyrut.
15. Abn Ebdre*Aleqd Alfrîd* Abn Ebdre,Weş nesir dimişiq1980, c 5.
- 16.Kamil Yusif Hisên, *Alus Walfrb Fî Alşer Alxrbî Alhdîs*, Mahir Hasn Fhmî, weş nesir,1981.
- 17.Mahir Hasn Fhmî,*Alhnîn Walfrb Fî Alşer Alxrbî Alhdîs*, weş,elhewarîs,1999.
- 18.Aram Mhdm Qadr,*Namoyî Le Şiirî Kurdîda, Krmancî Xwaro, 2000,1975* Silêmanî, 2007.
- 19 Serkewt Sedî Qadir*Namoyî Le Romanekanî Selah Umerda*, Hewlêr, 20011.
- 20.Ahmed Mihemd Akzebî, *Elm Alnfs Alnmû (Algfule Walrahqe)* Darzhra, Eman, Alardn, 2002.
- 21.Aram Mhdm Qadr,*Namoyî Le Şiirî Kurdîda, Krmancî Xwaro, 2000,1975*, Silêmanî, 2007.
22. Mchad Ebdulcebar Alenm,*Eqil û şoreş*, Çapxaney Hars,Bexda, 1981.
23. Murd Whbe, *Xorbet Roşenbîrî Gerdun*, Govarî Cîhanî Hizr, J, 10, 1979 .
24. Mehmud Receb, *Xorbet*, Çaxaney Nur, Bexda, 1975 .

25. Karl Maks, *Destnîwîsekanî Salî 1844*, Aborî sîyasî û Felsefe.
26. Murad wehbe ,*elîxtirab welwehî elqeumî,mecelet halim elfikir,mecle10,1979.*
- 27.Mihemed Riza Cehfer, *Namey Macstr, Xerîbî Le Şiirî Erebi Hawçerx*, Zankoy Kerkuk, 1990.
28. Ysurd auîrzman, *teteur elfikir elfelsefî*,weş barudî,1970.
29. Hisên Hnfi,*Xerîbî Ayînî Lay Fîrbax*, Dr. Hisên Hnfi, Govarî Hizir, 1979.
- 30.Fetah Xelîl, *Xorbet Le îslamda*, Govarî Hizir, 1979.
- 32.Sadiq hîdaet, *Elîxtirab fî elfen dirase elfikir erebî elmuhasir*,weş hurîe 1977.
- 33.Men Bn Zadî ,*Al sue Alflsî Alerbîye*, Alclld Alawl, Men Bn Zadî, Ç,1, 1966.
- 34.Ebdule Bn Mihemd,*Mnazl Alsarîn, Alhrûû Alnsarî*, Ebdule Bn Mihemd, Ç,3, Çapxaney Çira,2009.
- 35.îbim Qîm Alcozye,*Mdrac Alsalkîn*, îbim Qîm Alcozye, Ç,3, Çapxaney Hars,2000.
36. Ebdule Bn Mihemd, *Mnazl Alsarîn, Alhrûû Alnsarî*, Ç,3, Çapxaney Çira,2009.
- 37.Ebdalrşdî Alsadq Mehmud,*Xorbet Alzîl*, Ebdalrşdî Alsadq Mehmud, Mcl Alsul, Mcl,4,1984.
- 38.Feîsel derac ,*elmuseqef elerebî*, weş elhedase 2000,t2 .
- 39.Elî ebas eluan, *tetewr elşîhir elerebî elhedîs fî elîraq*,weş,nesir,1983.
- 40.Ebd elkerîm razî cehfer,*remad elşîhir fî elbunîe elmeuzuhîe u elfenîe*,weş elseqafe,bexda 1995.
- 41.Îzedîn îsmahîl ,*raveî derunî wêje* ,weş wişyr,2001.
- 42.Ezaledîn Esmâil,*Rave deronî wêje*, Ezaledîn Esmâil.
- 43.Mela Ebdulkerîm Muterîs,*Dîwanî Nalî*, Lêkolînewey , weş korî zanyrî kurd,1983.
- 44.Mihemd Salih Ebdulrehman, *Namoyî Le Şiirekanî Rostam Bacelan*, Nameya Macistir, 2013.
- 45.Elî mehmoode ali elpişderî,*Terîqet elbesahîr îla hedîqet elseraîr* ,elelame elbêtuşî ,dirase we tehqîq ,wş nur,2011 .
- 46.Mehemed razî cehfer,*elxurbe we elîxtirab fî elşîhir elerebî elmuhasir*,weş,sebah1988.
- 47.Serkewt Sedî Qadir,*Namoyî Le Romanekanî Salih Emerda*, Serkewt Sedî Qadir, Hewlêr, 2011.
- 48.Rwa Albxaî, 3601,w muslîm, 2886 .
- 49.Kerîm Şerîf Qereçetanî, *Hendêk Nexoşî û Giriftî Deronî û Komelayetî*. weş,aras,2013
- 50.Mehemed zînun ,*elhîsar elîqtîsadî u elîxtirab elîctîmahî uesruha fî siluk eltelebe*.
- 51.Serkewt Sedî Qadir, *Namoyî Le Romanekanî Salih Emar*, Hewlêr, 2011.
- 52.Aram Mihemed Qadir, *Namoyî LeŞiirî Kurdî da Kurmancî Xwaro*, 1975-2000. Silêmanî, 2007.
53. îmam alî (*nehc elbelaxe*) muasese neşîr îslamî ç 4 ,1415 .
- 54.Yusuf Osman Hemed, *Antî Kesayetî, Xesletî Namobûn*. weş elenwar 1080
- 55.Sabir Bekir Bokanî, *Şorbûneweyek Bero nax û Pantanî Namoyî*, weş,teraîq, 1999.
- 56.Cemîl mehdî mehemed, *alîxtrab el seqafî fî elcamîhat el îraqî* , rsalet diktora kulîet elterbîe îbin ruşid,camîhet bexdad 1995.
57. Azad resul arif ,*Çekî Namoyî Le Nêwan Felsefey Hevçerx û Firoîdîzm Nêwêda*, Eylul, weş,aras 2009 .

58. Kerîm Şerîf Qereçetanî, *Hendêk Nexoşî û Giriftî Deronî û Komelayetî* weş, aras, 2013.
59. Sabir Bekir Bokanî, *Şorbûneweyek Bero nax û Pantanî Namoyî*, weş, teraîq, 1999.
60. Meryem necme, *elîxtirab en al weten we tesîruha al ruhîe wel fikrîe*, bixdad 2009.
61. Şakir nurî, *elîxtirab fî elfikir markisî, mecelet elfikir elhilmî elteqedumî*, metbehe dar elhurîe, bexdad, 1984.
62. Aştî heme, *sebarete be çemgî xerîbî*, hewlêr 1999.
63. Ahmed nesîm berqawî, *elfelsefe elame*, camîhet dimişiq, 1981.
64. Mehemed ebas, *yusif, elîxtirab welîbdah elfenî*, weş nesir bexdad, 1987.
65. W cewher mehmed daraxa, *hezaru yek şew*, c1, weş şivan, silîmanî, 2007.
66. Ebdûqadir şirîf musa, *qra cedîde fî hikaye elif leîle we leîle, lîxtirab we remziethu fî hikaîe, elseyad* wel îfrît, 17-3-2010.
67. Mehemed ebas yusif, *elîxtirab welîbdah elfenî*, weş nesir bexdad, 1987.
68. W- Kemal xembar, *şekspîr hawcerxmane, dazgaî roşenbîrî u blawkirdneweî kurdî*, weş hela, bexda, 1986.
69. Safî hîdayt, peyamî kafka, *uhîmdadî huseîn, ezîm umêdiu îsmâil zade jîyan u kesaietî kafka*, weş, serkewt silîmanî, 2002.
70. Ebdilemîr muhsin hude elteraz, *elxurbe weilîxtirab fî el şîhir elkuîtî welbehrênî*, risalet macîstêr, merkez eldirasat elxelîc elarebî, camîhet elbesre, 1989.
71. Dilzar gencîne, *Beşêk le cwarîne kanî baba taîerî hemedanî*, gorînî bo soranî, dilzar gencîne, weş dezgaî aras, hewlêr, 2007.
72. Mela ebdulkerîmî muderîs u faîth ebdulkerîm, *pêdacuneueî mehemedî mela kerîm, dîwanî nail*, weş korî zanyarî kurd, bexda, 1976.
73. Serdar hemîd mîran u kerîm mustefa şareza, *pêdacuneueî, meshud mehemed, hacîqadirî koi*, weş emîndaryetî giştî î u roşenbîrî lawanî Kurdistan, 1986.
74. Lêkolînu lêkdanewî, *mela ebdulkerîmî muderîs u mehemî mela kerîm, dîwanî mehwî*, ç2, weş korî zanyarî kurd, bexda 1977.
75. Dîwanî hêmin, *sercem şîhrekânî mamosta hêmin*, pexşangaî azadî, 2708 î kurdî.
76. Îzedîn mustefa resul, *Kokirdnewe u pêşekî u perawêz, qedrî can 1911-1972*, weş u ofîs asa, suleîmanî 2002.
77. Hesîb qeredaxî, *ferhengî xem3*, weş dar selam, bexdad, 1989.
78. Husên arif, *şar, roman*, c1, govarî, karwan, 1986.
79. Ebdula serac, *helqşan bereu lutke*, roman, dezgaî roşenbîrî u blawkirdneweî kurdî, weş dar elhurîe, bexdad, 1989.
80. Husên arif, *endêşêî lvovêk roman*, weş beyh, bexdad, 1990.
81. Şêrko bêkes, *derbendî pepule*, c1, weş bêsarî, suleîmanî, 1998.
82. Dîwanî hêmin, *sercem şîhrekânî mamosta hêmin*, weş azadî 2708 kurdî.
83. Bextyar elî, *ta matemî gola xuênî firîşte, koî berheme şîhrîekanî (1983-2004)*, weş renc, silîmanî, 2006.
84. Qubad celîl zade, *hemîşe ru le xuda hemîşe mest*, weş beste, sulîmanî, 2001.
85. Ezîzî melaî reş, *xak u cewsanewe, roman*, weş wezaretî roşenbîrî – hewlêr, 1998.
86. Helmet baîz resul, *rehebî derunî le çîrokekanî şêrzad hesenda*, nameî master, zankoî bexda, kolêjî perwerde, îbin ruşd, beşî zmanî kurdî, 2006.
87. Dîwanî hêmin, *sercem şîhrekânî mamosta hêmin*, pexşangaî azadî, 2708 î kurdî.

- 88.şakir nurî ,*elîxtirab fî elfikir elmarkisî* ,ko,elhîlmî eltequmî,j2,weş hurîe,bexdad 1984.
89. D.h. *sercem şîhrekani mamosta hêmin* ,weş azadî 2708 kurdî.
- 90 Dîwanî hêmin ,*sercem şîhrekani mamosta hêmin* ,weş azadî 2708 kurdî.
- 91.Hevdîtin ji mehmed ebdulkerîm muderîs,kat 10 şev , berwar 1-12-2015 .
- 92.Medenî salih, *haza hue al seyab*, dar elreşîd lilnşr,bexdad 1981.
- 93Ehmed şefîq,*heyat elseyab,we muhanatuhu*,weş elnesir,besre 1974.
- 94.Sercem berhemekanî mamosta hêmin , *tarik u run* ,weş hewlêr 2014.
- 95.Ehmed mehemed fituh , *waqeh elqesîde elerebîye* ,weş dar elmeharif bî misir , 1984.
- 96.Ebducebar dawd , *bidir şakir elseyab,raîd elşîhir elhur*,bexdad ,weş seqafye,ç2,1986.
- 97.îhsan ebas,*Bedir şakir elsyab*, îhsan ebas ,beîrut,1969.
- 98.Nacî eluş,*Muqedîme dîwan elsyab*,nacî eluş, weş elhude ,beîrut,1971.
- 99.Bedir şakir elsyab,*Dîwan îşudet elmeter*,bedir şakir elsyab,beîrut 1959.
100. Rêbuar sîweîlî m le peîwendywe bo xoşewîstî c3,weş şivan ,silîmanî,2005 .
- 101 Hesîb qeredaxî *ferhengî xem* c3,weş elrsale, bexdad,1989.
102. Îsture fî şîhir elseyab ,ebdirezaq elî,weş finun ,1978.
103. Ebd eletîf etêmiş, *bedir şakir seyab* ,zikreyat şexsîe,weş neşir,2015.
104. Selah germyanî *çemkî xerîbî le nywan felsefey hawcerx*,weş,slymanî,2009 .
105. Ebdirezaq elî,*Îsture fî şîhir elseyab* ,ebdirezaq elî,weş finun ,1978 .
106. Mehemed dilêr emîn ,*şîkirina şîhir romantic ,tîorekanî namobun* weş,dihok 2008.
107. îhsan ebas ,*Bedir şakir elseyab dirase fî heyathî we şîhrhî* , bexdad,1988.
108. Mehemed eltuncî,*Bedir şakir elseyab welmezahib elşhrîe elmuhasîre* ,mehemed eltuncî ,weş hars ,1978.
109. Mehemed reza mubarek ,*zimanî şîhir* ,weş elhame.bexdad1983.
- 110.Cabir hisfur,*Mefhum elşîhir dirase fî elturas elneqdî*,elmerkez elseqafî welîlum,beîrut,1977.
- 111.Ebdelcebar dawd elbesrî,*Bidir şakir elseyab, raid elşîhir elhur*, ebdelcebar dawd elbesrî ,weşbesra,1979.
- 112.Ebdulah elsaîx,*Elsure elfenîe*, ebdulah elsaîx,cerîdet elsure fi,9,2,1986 .
113. Ebdelcebar ebas,*elsyab* ,weş hurîe,1982.
114. Nacî eluş ,*bedir şakir elseyab*,sire elşexsîe,weş besr 1980.
- 115.Mcahd Ebdalnem Mcahd, *Albî Walaxtrab*, Dararlaf Bdad, 1983.
116. Mehemed zekî hişmawî, *Babeta rexni edebî û rewan bêjî* ,weş elkitab,1972.
117. Mnî Elam, *Xorbet Le Şiirî Erebi Hawçerx*, Mnî Elam, Namey Macstîr, Zankoy Dîmeşq, 1984.
- 118.Salm Alxır,*Axtrab Alpqf Alerbî*, Dr Salm Alxır, Mclê Alpqf Alerbî, Mclê Eld,2, Tmoz 1978.
119. Can gohin, *binyta zimanî helbest*,weş runak bexdad .
- 120.Ebdulkerîm Racî Cefr, *Rmad Alşer Drase Fî Albnye Alwçeye Walfnye Aş şerî Aiwcdanî Fî Alerq*, Dar Alşon Alpqafy Bexda, 1995 .

121. Cabr Esfor, *Drasat Fî Alşer Walşæer*, Rmzye Alîl Qrawe Fî Şer Nazl Allanke, Bxdad, 1988.
122. Mahir Hisen Fehmî, *Ahnîn walfrbe Fî Alşer Alerbî Alhdîğ*, Dîmşq, 1999 .
123. Alxrbe Walaxtrab FÎ Alşer Aleraî Alesr, Mihmed Raşd Cefr, Bîrot, 1995.
124. Cabr Esfor, *Lêkolînewe Le TêgehiştinÎ Şiirî Petî*, Binkey Ruşenbîrî û Zanîst, Hewlêr, 1977.
125. Mehemed qadir ezîz, *Siroşt CewherÎ Hewêz, Tazekirdnewe Şe Şiirekanî (Azad Dilzar)* da, Namey Macester Pêşkêşî Kolêjî Ziman Zankoy Selahedîn Kirawe, 2010 .
126. Sedîq Hîdayet- *Kafka, Wergêran Mihemed Kerîm*, Çapxaney Dezgay Serdem, 2002 .
127. Medenî salih, *Hazahue elsyab ewcah we tecdîd we îbdah*, îraq, weş elreşîd , 1981.
128. Dîwanî hêmin, *sercem şîhrekani mamosta hêmin*, weş azadî 2708 kurdî . 1961.
129. Elseyb welsirah meh *elzemen , eleqlam*, weş haris, 1966.
130. îhsan ebas, *Bedir şakir elsyb*, îraq, weş elnesir r47 .
131. Elî mustefa mehmed, *Şîhir bedir şakir elseyb*, *dirase fenîe u fikrîe*, weş dar elseqafe wel neşir , elqahîre 1970.
132. Menor Cîhr Mehsn, û Komelek Nuser, *Derwazekanî Komelnasî*, Hewlêr, 2002.
133. Teshîh el şerîx mehemed behre u mehemed reşîd riza, *Esrar elbelaxe , ebdelqahir elcurcanî*, weş dar elmehrîfe , beîrut , 1981 .
134. Hesen tofîq, Bedir şakir elseyb, *ezhar zabile*, tehqîq hesen tofîq , elqahîre weş meclîs ehla, 2012.
135. Mehemed reşîd, Elcahiz , *kitab elheîwan*, weş mercan bexdad, 1982.
136. Hînad xezuan, *elsure fî elqesîde elîraqî elhedîs* mecelet eleqlam weş, elenwar, 1987.
137. Cabir hisfur, *elsure elfenîe fî elturas elneqdî welbelaxî* weş selah eldîn 1999.
138. Sabir Bekir Bokanî, *Şorbûneweyk, Berew Nax û Pantayî Namobun*, G, (Raman), j, 38, 1999.
139. Husin mehruf, *Şar*, ç1, b1, Le Çapkirawekanî Govarî Karwan, Hewlêr, 1986.
140. Husên Arif sidîq Gele Gorg, çîrok, ç1 Emîndarîyetî Giştî Ruşenbîrî û Lawanî Nawçey Kurdistan, Çapxaney Edîb, Bexda, 1983.
141. Eehmed niseîf elcenabî, *elsure el şîhrîe*, bexdad, 1982.
142. Hesêb Qeredaxî, *Ferhengî Xem*, Çapxaney Dar Alrsale, Bexda, 1989.
143. Medenî salih, *Haza hue elsyab ewcah we tecdîd we îbdah*, îraq, weş elreşîd , 1981.
144. Dîwanî hêmin, *sercem şîhrekani mamosta hêmin*, weş azadî 2708 kurdî.
145. Mela ebdulkerîmî muderîs, *Dîwanî mehwi*, mela ebdulkerîmî muderîs, weş korî zanyrî kurd , 1977.
146. Refîq Sabîr, *Namobun Le Çîrokekanî Hosên Arif*, g (Gelawêjî Niwê), j 2 1997.
147. Semîre salami, *bedir şakir elseyb u elîxtirab*, weş îenabîh, bexdad 2000.

Özet tez

Bu araştırmanın sonunda, şair (Hêmin ve Seyab) hakkında ortaya konulan birkaç noktayı toparlamak gerekir.

Araştırmada işaret edilen konular aşağıda verilmiştir:

1- ‘Gurbet’ duygusu modern dönemde yayılmıştır. Anlam ve güzelliği tam ve çeşitlidir. Bu durum insanın içinden geçtiği farklı durumlardan kaynaklıdır. Bu durumlar (izalasyon, yalnızlık, göç, vatandan ayrılık ve sevgi gibi). Tüm bu safi duygular birbirine sarılı bir şekilde deruni olarak ortaya çıkar. Gurbet duygusu medeni bir problemden başka şairin gurbet hakkındaki tüm mana aleminin farklı bir medeni problemidir. Bu problem şairin kendisi veya içinde yaşadığı toplumun ortaya çıkardığı bir durum olabilir. Gurbet anlayışının tezahürü; yaşam tarafında tutuk bir vuslat anıdır. Özellikle bu durum toplumun içinde olduğu mizan ve ölçü anlayışına uymamaktadır.

2-Vatandan Ayrılık: Her iki şaire (Hêmin ve Seyab) de gurbet darlık tesirinde bulunmuştur. Onlar da keskin duygu yalnızlıktır. Huzur, zorluk ve çelişki duyguları bu her iki şairin gurbet nedenidir. Sonra da bu ana problem onların bu gidişatının sebebidir.

3-Siyasi Gurbet (poetik):Bu iki şairin de geçirdiği açık bir gurbettir. Toplumsal gurbet siyasi gurbetin temelidir ki; bu durum yabancılaşmaya sebep olmuştur. Onların yaptıklarını farklı kılan bu değerdir ki; dikkat çekici derin bir edebi gurbet anlayışı ortaya çıkarmıştır.

4-Açıktır ki edebi yabancılaşma, orjinal bir sanatsal şiir yaratır. Çünkü bu sanatsal faaliyet bize yaşamın bütünü (siyasi, toplumsal, akonemik vb.) verir. Bu toplumsal gerçeklikten bir perdedir. Tarih onlardan habersizdir, çünkü gurbet bu şairleri şiirsel deneyim açısından diğer şairlere göre daha zenginleştirmiştir.

5-‘Gurbet’ konusu vatandan ayrılık ve gam ve çile çekmekten bahsetmektedir. Bundan dolayı gurbet şiirleri toplumsal durum hakkında çok gerçekçi bir manzara sunmaktadır. Bugünkü dönemde onu önemli kılan onun bize halkın durumu hakkında verdiği gerçekçi malumattır.

6-Doğa edebi yabancılaşma içinde geniş ve aydınlık bir yer işgal etmiştir. Bu iki şairde de doğa şiirleri dert ve çilenin anlatımında başat rol oynamıştır. Varolan problemlerin dağıtılmasında şiirin hal dili olmuştur.

7- Tezimizin sonucu (Gurbet Şiirleri Sanatı) her iki dilde bu sanatın portresini vermektir. Aşık oldu ki; bu her iki dilde de gurbet şiirleri, hem şiirin dilsel yönü açısından hem de şiirin görsel niteliği açısından şeffaflaşmasına sebep oldu. Endişe, yalnızlık ve üzüntüden bahsedildiği zaman bu duygu okuyanın sinesinde yer bulur. Şiirlerde birçok kelime ve terim gözümü çarpmaktadır ki; şair bu kavramlarla durumu aydınlatma gayesindedir. Başka bir kısımda şudur ki; her ki şairin de var olduğu ve içinden geçtiği durumdur.

8-Öğrendikleri şeyi şiirsel manzara da vermişlerdir. Gurbette olduklarını çok dile getirmişlerdir. Anlaşıyor ki; anlattıklarının çoğu kendi gerçek hayatta karşılaştıkları gerçeklerdir. Aralarındaki ilişki derin ve yaşanmış bir ilişkidir. Bu ilişki sebebiyle söz konusu olan toplumsal ilişkilerin gösterilmesidir.

9-Son olarak; bu her iki şairin gurbetteki duyguları, toplumsal şart ve değişik durumlarla karşılaşarak farklılaşmıştır. Şairlerin duyguları halkın duygularının tercümanıdır. Bundan dolayı uzak görünen fakat ayağa kalkmış duygulardır. Bu duyguların özelliği odur ki; derin gerçekler görünür hale getirilmiştir. İnsanların duygularının gurbet ifadelerindeki hali, yine her iki şairinde şiir ve gurbetliklerinin başka bir biçimini oluşturur. Gurbet sayesinde gerçeklerin dürüst bir şekilde insanlara gösterilmesi gibi önemli ve değerli bir hareket gerçekleştirilmiştir.

ABSTRACT

The researcher in this study must make note on some imaginations and provisions which he found it during his trip with the poetic (Darweesh and Becaso) most of his results is not ultimate provisions because it can be habituated and can have different point of view such as:-

- 1- The idea of emigration has been familiar in the modern life it takes many different meanings because of the human cases such as worryness, isolation reasonable and unreasonable negation. The emigration and separation from the others must have sociological feelings, the poetic interpret these feeling by poetry with methods, forms and meaning which explain his attitude towards his rejected social life.

The emigration is a reflection of cultural crises and the emigration of the poetic is a reflection to this crises, as this crises effected him directly or effected his society and shocked his humanitarian vision, thus the concept of emigration become comprehensive and take the aspects of the life in a time of no social balance.

- 2- The two poetic – Darweesh and Becaso- think that the separation from the country has beg effect on the emigration because it cause the feeling of loneliness, unsafety, instability and sicological sickness. Therefore it will be a reason for challenges to go on with society or this might lead him to separate or leaving sometimes.
- 3- The emigration of these two poetic resulted from these circumstances which they faced it under the political pressure which effected their socological and idealogical nature which makes them so sensitive towards the destiny of their people.
- 4- The po;itical emigration is considered the famous kind of emigration for two poetic which explore the social emigration and lead to the self, spiritual and mental emigration which causes positive emigration to the two poetic when the isolation, sepration and pain made them creative in their arts which is represented in their arts work during the emigration and it has special value, different from other arts work, it has deep emigration which resulted the emigration arts its clear for us that the emigration arts give us original poem because it is kind of art concerns with the reflection of the aspects of our common life (political social and economical life) and show many realities that hidden by the history.

The emigration gave the poetic rich sources for poetry inspite of they mentioned it in very limited and included way so in the post for example it became at the beginning of the poetry as acclaim but in nowadays it became independent subject in the poetry.

- 5- the subject of emigration reflects the meaning of separation from the country and the feeling of pain and sorrow the the idea of this poetry came as a real reflection for the conditions of the society, to get rid from the idea of emigration for better society. Its important in our modern time because it records the condition of the people while they are suffering from deprivation, separation and lost and showing the social relation.
- 6- The nature take special place in the emigration poetry for the two poetic it was their companion with their distress it give the inspiration of explaining their claims and suffering with all the live and animate life.
- 7- Through our study for the structural art of the emigration poetry for the two poetic we final that they are two kinds (the language and the form), the language of the poetry for the two poetic it seems clear they expalain their tension and distress, we final that many terms has been repeated it can be

language dictionary for the emigration poetic and big part of Language is the culture result and the other part for their experience and circumstances.

- 8- The two poetic were creative in forming their poetry which explains different from of the idea of emigration. We find that it has been taken from their realities and its sociological / relation between the nature symbols and the reality of the society.
- 9- Finally, the feelings of the two poetic has been different in the emigration eith the different situation because it is interaction feeling reflecting the feeling of the people according to their cases, it is strong reflecting the suffering and distress of the soul or the society.
It is paiful feeling showing a hard struggle in the soul it is real deep feeling between rejecting and approving, and also the emigration poetry has special humanitirian characteristic for the two poetic it referring to the relation between the poetry and human being according to his value and behavior.